

**T.C.**  
**KARABÜK ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**ULUSLARARASI EKONOMİK ENTEGRASYONLARIN DIŞ  
TİCARET ÜZERİNE ETKİLERİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Hazırlayan**  
**Seda YAYLACIOĞLU**

**TezDanışmanı**  
**Dr. Öğr. Üyesi Ahmet OĞUZ**

**Karabük**  
**TEMMUZ/2019**

# İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER .....	1
TEZ ONAY FORMU.....	5
DOĞRULUK BEYANI .....	6
ÖNSÖZ .....	7
ÖZ .....	8
ABSTRACT.....	9
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	10
ARCHIVE RECORD INFORMATION .....	11
KISALTMALAR .....	12
ARAŞTIRMANIN KONUSU .....	14
ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI.....	14
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	14
ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ ve PROBLEMİ .....	14
ARAŞTIRMANIN KAPSAM ve SINIRLILIKLARI.....	15
GİRİŞ.....	16
1. BİRİNCİ BÖLÜM.....	18
EKONOMİK BÜTÜNLEŞME TEORİSİNİN GENEL ÇERÇEVESİ VE DÜNYADA YER ALAN ÖRNEKLERİ .....	18
1.1.    Ekonomik Bütünleşme .....	18
1.1.1.    Ekonomik Bütünleşme Tanımı .....	18
1.1.2.    Ekonomik Bütünleşme Teorisinin Tarihçesi .....	19
1.1.3.    Ekonomik Bütünleşmenin Kurulma Nedenleri .....	21
1.1.4.    Ekonomik Bütünleşmenin Başarı Şartları .....	23
1.1.4.1.    Ekonomik Gelişme Farkları .....	23
1.1.4.2.    Sosyal, Kültürel ve Dinsel Benzerlik .....	23
1.1.4.3.    Siyasi ve Askeri Ortaklık.....	24
1.1.4.4.    Coğrafi Yakınlık.....	24
1.1.4.5.    Ekonomik Yapı Benzerliği.....	24
1.2.    Ekonomik Bütünleşme Çeşitleri.....	24
1.2.1.    Serbest Ticaret Bölgesi .....	25
1.2.2.    Gümrük Birliği .....	27
1.2.2.1.    Gümrük Birliğinin Ekonomik Etkileri .....	27

1.2.2.2.	Gümrük Birliği Sonucu Ortaya Çıkan Teoremler .....	33
1.2.3.	Ortak Pazar .....	34
1.2.4.	İktisadi Bütünleşme .....	34
1.2.5.	Politik Bütünleşme.....	36
1.3.	Ekonomik Bütünleşmenin Dünyada Yer Alan Örnekleri .....	36
1.3.1.	Coğrafi Esasa Dayanan Bütünleşmeler .....	37
1.3.1.1.	Sanayileşmiş Ülkeler Arasındaki İktisadi Bütünleşmeler .....	37
1.3.1.2.	Az Gelişmiş Ülkeler Arasındaki İktisadi Birleşmeler .....	40
1.3.2.	Coğrafi Bölge Esasına Dayanmayan Bütünleşmeler .....	43
1.3.2.1.	Arap Birliği ve Arap Ortak Pazarı .....	43
1.3.2.2.	Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı (OPEC) .....	43
1.3.2.3.	Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi (COMECON) .....	44
1.4.	Türkiye'nin Üye Olduğu Ekonomik Bütünleşmeler .....	44
1.4.1.	Ekonomik İş Birliği Teşkilatı (ECO).....	44
1.4.2.	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİ) .....	45
1.4.3.	İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD).....	47
1.4.4.	Gelişen Sekiz Ülke (D-8).....	48
1.4.5.	İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT).....	49
2.	İKİNCİ BÖLÜM .....	50
	DIŞ TİCARET TEORİSİNE GENEL BİR BAKIŞ .....	50
2.1.	Dış Ticaretin Tanımı ve Teorileri .....	50
2.1.1.	Dış Ticaretin Tanımı .....	50
2.1.2.	Dış Ticaret Teorileri.....	51
2.1.2.1.	Merkantilistler.....	51
2.1.2.2.	Fizyokratlar.....	51
2.1.2.3.	Klasikler ve Mutlak Üstünlük Teorisi .....	52
2.1.2.4.	Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi .....	53
2.1.2.5.	Faktör-Donanım Teorisi .....	54
2.1.2.6.	Yeni Dış Ticaret Teorileri .....	56
2.2.	Dış Ticaretin Nedenleri .....	58
2.3.	Dış Ticareti Etkileyen Unsurlar.....	59
2.3.1.	Gelir Düzeyi .....	59
2.3.2.	Döviz Kurları.....	60

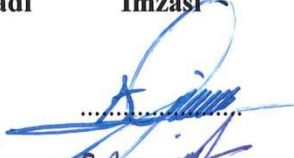


2.3.3.	Krizler .....	60
2.3.4.	Transfer Maliyetleri .....	61
2.3.5.	Araştırma ve Geliştirme (AR-GE) .....	61
2.3.6.	Coğrafi Unsurlar .....	61
2.3.7.	Demografik Etmenler .....	62
2.4.	Dış Ticaret Politikasının Amaçları .....	62
2.4.1.	Dış Ödemeler Dengesizliklerinin Giderilmesi .....	63
2.4.2.	Dış Rekabete Karşı Koruma .....	63
2.4.3.	Ekonomik İstikrar .....	63
2.4.4.	İstihdamın Arttırılması.....	64
2.4.5.	Piyasa Aksaklıklarının Giderilmesi .....	64
2.4.6.	Kamuya Gelir Sağlama .....	64
2.4.7.	Monopol Gücünden Yararlanma .....	64
2.4.8.	Otarşi.....	65
2.4.9.	Ekonomik Olmayan Nedenler .....	65
2.5.	Dış Ticaret Politikasının Araçları .....	65
2.5.1.	Gümrük Tarifesi .....	65
2.5.2.	Tarife Dışı Araçlar.....	66
2.5.2.1.	İthalat Kotaları .....	66
2.5.2.2.	İthalat Yasakları .....	66
2.5.2.3.	Döviz Kontrolleri .....	67
2.5.2.4.	Çoklu Kur Sistemi .....	68
2.5.2.5.	Damping .....	68
2.5.2.6.	Görünmez Engeller.....	69
3.	ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	70
<b>TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİ VE ÜYE OLDUĞU EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELERLE DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİ.....</b>		<b>70</b>
3.1.	Türkiye’de 1980 Dönem Öncesi Dış Ticaret.....	70
3.2.	Türkiye’de 1980- 1995 Yılları Arasında Dış Ticaret .....	75
3.3.	Türkiye’de 1996-2008 Yılları Arasında Dış Ticaret .....	77
3.4.	Türkiye’de 2009-2018 Yılları Arasında Dış Ticaret .....	79
3.5.	Türkiye’nin Dış Ticaretinin Yapısı .....	80
3.5.1.	Türkiye’de İhracat Yapısı .....	81

3.5.2. Türkiye’de İthalat Yapısı .....	85
3.6. Türkiye’nin Üye Olduğu Ekonomik Bütünleşmeler İle Dış Ticareti.....	90
3.6.1. Türkiye-Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Dış Ticareti.....	90
3.6.2. Türkiye-Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Dış Ticareti .....	92
3.6.3. Türkiye- İslam İşbirliği Teşkilatı Dış Ticareti.....	94
3.6.4. Türkiye ile İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü Dış Ticareti .....	97
3.6.5. Türkiye ve Gelişen Sekiz Ülke İle Olan Dış Ticareti .....	99
<b>SONUÇ VE ÖNERİLER.....</b>	<b>102</b>
<b>KAYNAKLAR .....</b>	<b>105</b>
<b>TABLolar LİSTESİ .....</b>	<b>119</b>
<b>ŞEKİLLER LİSTESİ .....</b>	<b>121</b>
<b>ÖZGEÇMİŞ .....</b>	<b>122</b>

## TEZ ONAY SAYFASI

### Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Seda YAYLACIOĞLU'na ait "Uluslararası Ekonomik Entegrasyonların Dış Ticaret Üzerine Etkileri" adlı bu tez çalışması Tez Kurulumuz tarafından İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans programı tezi olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

	Akademik Unvanı, Adı ve Soyadı	İmzası
Tez Kurulu Başkanı ve Danışman Üye	:Dr.Öğr.Üyesi Ahmet OĞUZ	
Üye	:Doç.Dr. Üzeyir AYDIN	
Üye	:Dr.Öğr.Üyesi Ali KONAK	

Tez Sınavı Tarihi: 04.07.2019

## DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum, bu çalışmayı, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu ve bu eserleri her kullanımında alıntı yaparak yararlandığımı belirtir; bunu onurumla doğrularım.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

**Adı Soyadı** :Seda YAYLACIOĞLU

**İmza** : 

## ÖNSÖZ

Tezimin hazırlanma sürecinde öncelikle desteğini esirgemeyen, çalışmamda bana doğru yolu göstererek yapıcı bir şekilde beni yönlendiren tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ahmet OĞUZ'a teşekkür ederim. Yüksek lisans öğrenimim boyunca her konuda yardımcı olmakta zerre beis görmeyen ve geçirdiğim bu yolculuğun bana ömürlük kazanımı; sevgisini daima hissettiğim Burcu SAVAŞ ÇELİK'e de ayrıca teşekkürlerimi sunarım.

Beni bu yaşıma kadar bin bir zahmetle büyüten, maddi ve manevi her türlü desteği sağlayan Anne ve Babama, her zaman yanımda olduklarını bildiğim Ablalarım ve biricik yeğenlerime teşekkürü bir borç bilirim.

Bana dostluk kavramının ne demek olduğunu öğreten, her zaman yanımda olduklarını bildiğim iki insan Gamze UÇAR ve Leyla HALİSDEMİR'e ayrıca teşekkür ederim

Son olarak da, birkaç hafta sonra hayatımı birleştireceğim ve her daim bana olan inancımı hissettiğim Ömer ŞAHİNBAŞ'a sonsuz teşekkürler ederim.

**Seda YAYLACIOĞLU**



## ÖZ

Günümüzde ülkeler giderek zorlaşan rekabet şartlarına ayak uydurabilmek, üretim kapasitelerini ve verimliliklerini arttırmak amacıyla ekonomik bütünleşme yoluna giderler. Bütünleşmeler, uluslararası çapta sadece ekonomik alanda değil ayrıca; bilim, ticaret, eğitim, teknoloji, kültür gibi konularda da işbirliğinin her ülke için yararlı bir girişim olacağı inancı ile de oluşturulmaktadır.

Birbirleri ile sürekli etkileşim içerisinde olan ülkeler dünya refahının arttırmak için dış ticaretin serbest olması gerektiği görüşünü paylaşmaktadır. Dünya genelinde bu serbestliği sağlamak tam anlamıyla mümkün olamayacağı için ülkeler bütünleşme yoluna girerek amaçlarına ulaşmayı hedeflemektedirler.

Küreselleşen dünyada bütünleşme ve dış ticaret kavramı birbirinden bağımsız düşünülemez. Dünya çapında meydana gelen dış ticaretin serbestleşme hareketleri ve ülkelerin kendi çevrelerinin dışında ekonomik güç çitasını kuvvetlendirme ihtiyacından doğan ekonomik çıkarlar elde etmek istemesi eş zamanlı gelişen süreçlerdir.

Bu çalışmada ekonomik bütünleşme teorisi ve dış ticaret teorisi bir bütünlük içerisinde incelenecektir. İktisadi açıdan önem arz eden bu iki kavram detaylı bir şekilde analiz edilecektir. Diğer bir taraftan çalışmanın ana hedefinde Türkiye'nin üye olduğu ekonomik bütünleşmeler, Türkiye'nin dış ticareti, Türkiye'nin dış ticaretinin seneler bazında nasıl şekillendiği ve Türkiye'nin üye olduğu ekonomik bütünleşmeler ile dış ticareti arasındaki bağ, Türkiye'nin üyesi olduğu bütünleşmeler içerisinde hangi bütünleşme ile daha çok ticari ilişkiler içerisinde olduğu yada üyesi olduğu hangi bütünleşme ile yapılan ticaretin daha az olduğunun sebepleri açıklanmaya çalışılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:**Ekonomik Bütünleşme, Dış ticaret, Türkiye'nin üye olduğu ekonomik bütünleşmeler

## ABSTRACT

Today, countries establish economic integrations in order to keep up with the increasingly difficult competitive conditions and increase their production capacity and productivity. International integrations are established not only in the field of economy but also in the fields of science, trade, education, technology, culture with the belief that cooperation will be a beneficial initiative for each country.

Countries that are constantly interacting with each other share the view that foreign trade should be free to increase world welfare. Since it is not possible to achieve this freedom all over the world, they aim to achieve their goals by entering the path of integration.

In the globalizing world, the concepts of integration and foreign trade cannot be considered independent of each other. The movements of foreign trade liberalization around the world and the desire of countries to gain economic interests arising from the need to strengthen their economic power outside their own environment are simultaneously occurring.

In this study, the theory of economic integration and the theory of foreign trade will be examined in integrity. These two economically important concepts will be analysed in detail. On the other hand, the main objective of the study is to explain the economic integrations Turkey is a member of, Turkey's foreign trade and how it formed on the basis of years, the relation between the economic integrations Turkey is a member of and its foreign trade, the reasons for which of its integrations Turkey has more or fewer commercial relations with.

**Keywords:** Economic Integration, Foreign Trade, Economic Integration is a Member of Turkey

## ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

<b>Tezin Adı</b>	Uluslararası Ekonomik Entegrasyonların Dış Ticaret Üzerine Etkileri
<b>Tezin Yazarı</b>	Seda YAYLACIOĞLU
<b>Tezin Danışmanı</b>	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet OĞUZ
<b>Tezin Derecesi</b>	Yüksek Lisans
<b>Tezin Tarihi</b>	04/07/2019
<b>Tezin Alanı</b>	İktisat Anabilim Dalı
<b>Tezin Yeri</b>	KBÜSBE – KARABÜK
<b>Tezin Sayfa Sayısı</b>	122
<b>Anahtar Kelimeler</b>	Ekonomik Bütünleşme, Dış Ticaret, Türkiye'nin Üye Olduğu Ekonomik Bütünleşmeler



## ARCHIVE RECORD INFORMATION

<b>Name of theThesis</b>	Effects of International Financial Integrations on Foreign Trade
<b>Author of theThesis</b>	Seda YAYLACIOĞLU
<b>Advisor of theThesis</b>	Assist.Prof.Dr. Ahmet OĞUZ
<b>Status of theThesis</b>	Master Thesis
<b>Date of theThesis</b>	04/07/2019
<b>Field of theThesis</b>	Department of Economics
<b>Place of theThesis</b>	KBÜSBE – KARABÜK
<b>Total PageNumber</b>	122
<b>Keywords</b>	Economic Integration, Foreign Trade, Economic Integration is a Member of Turkey

## KISALTMALAR

<b>AB</b>	: Avrupa Birliği
<b>ABD</b>	: Amerika Birleşik Devletleri
<b>APEC</b>	: Asya ve Pasifik İşbirliği
<b>AR-GE</b>	: Araştırma ve Geliştirme
<b>ASEAN</b>	: Güneydoğu Asya Ulusları Birliği
<b>BM</b>	: Birleşmiş Milletler
<b>CARICOM</b>	: Karayip Ülkeleri Topluluğu
<b>COMECON</b>	: Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi
<b>D-8</b>	: Gelişen 8 Ülke
<b>DPT</b>	: Devlet Planlama Teşkilatı
<b>ECCAS</b>	: Merkezi Afrika Devlet Topluluğu
<b>ECO</b>	: Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
<b>ECWAS</b>	: Batı Afrika Devletleri Ekonomi Topluluğu
<b>EFTA</b>	: Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
<b>G-7</b>	: Gelişmiş 7 Ülke
<b>GATT</b>	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması
<b>GB</b>	: Gümrük Birliği
<b>GCC</b>	: Körfez İşbirliği Konseyi
<b>GSMH</b>	: Gayri Safi Milli Hasıla
<b>GSYİH</b>	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
<b>H-O</b>	:Hecksher-Ohlin
<b>İİT</b>	: İslam İşbirliği Teşkilatı
<b>KEİ</b>	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
<b>LAFTA</b>	: Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
<b>MERCOSUR</b>	: Güney Amerika Ortak Pazarı

<b>NAFTA</b>	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
<b>NATO</b>	: Kuzey Atlantik Antlaşması
<b>OECD</b>	: İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
<b>OPEC</b>	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı
<b>RCDR</b>	: Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği
<b>TL</b>	: Türk Lirası
<b>TR</b>	: Türkiye
<b>TÜİK</b>	: Türkiye İstatistik Kurumu



## **ARAŞTIRMANIN KONUSU**

Ekonomik bütünleşme teorisi, tarihçesi, kurulma nedenleri, başarı şartları, çeşitleri, ekonomik bütünleşmenin dünyada yer alan örnekleri, Türkiye'nin üyesi olduğu bütünleşmeler ile dış ticaret teorisi, tanımı, çeşitleri, dış ticaretin nedenleri gibi konu ve kavramlara değinilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin üyesi olduğu ekonomik bütünleşmelerle olan dış ticaret ilişkilerine yönelik bir araştırma yapılmış ve sonuçları analiz edilmiştir.

## **ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI**

Araştırmanın amacı, ekonomik bütünleşme teorisi ve dış ticaret teorisi çerçevesi kapsamında Türkiye'nin üyesi olduğu ekonomik bütünleşmelerle olan dış ticaretin toplam dış ticaret içerisindeki yerini saptamak ve gerçekleştirilen bu dış ticaretin ekonomik bütünleşme oluşumu kapsamında incelenen koşullara bağlı olup olmadığını sınamaktır.

## **ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ**

Bu çalışma bilimsel makaleler, kitaplar, ulusal ve uluslararası tezler ile web ile ulusal ve uluslararası kütüphaneler, bilimsel niteliği olan internet kaynaklarından, bakanlık arşivlerinden oluşturulmuştur. Araştırmalar kapsamında TÜİK' den dış ticaret verileri elde edilmiş; tablolar ve şekiller oluşturularak elde edilen veriler ışığında gerekli yorumlamalar yapılmıştır.

## **ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ ve PROBLEMİ**

Ekonomik bütünleşmelerin oluşturulması için belli şartlar gerekmektedir. Bunlar, ekonomik gelişmişlik farklarının benzer olması, sosyal, kültürel ve dinsel anlamda benzerlik, siyasi ve askeri ortaklık, coğrafi yakınlık, ekonomik yapı benzerliği, şeklinde sıralanmaktadır. Bu maddeler ışığında benzer yapıları bünyesinde barındıran ekonomik bütünleşmelerin başarı yakalayabileceği varsayılmaktadır. Bu hususta Türkiye'nin üyesi olduğu ekonomik bütünleşmeler içerisinde en çok OECD ülkeleri ile dış ticaretin gerçekleştiği ve en büyük ticari partnerlerin ülke bazında incelenmesinde yine OECD'ye üye ülkelerle yapıldığını ortaya çıkmıştır.

## **ARAŞTIRMANIN KAPSAM ve SINIRLILIKLARI**

Araştırmanın ana konusu ekonomik bütünüŐme teorisi ve dış ticaret olması nedeniyle geniş bir araştırma alanı bulunmaktadır. Çalışmada Dünyada yer alan ekonomik bütünüŐmeler incelenirse de dış ticaret ile iliŐkilendirilmesi kapsamında Türkiye'nin üyesi olduğu ekonomik bütünüŐmeleri içermektedir. Türkiye'nin dış ticaret verileri cumhuriyet tarihi boyunca incelenmiŐ, ancak ekonomik bütünüŐme kapsamında 2009-2018 yılları değerlendirilerek sonuçlandırıldığını söylemek daha uygun olacaktır.

Araştırmanın hazırlığı sırasında konu ile alakalı birçok kaynak elde edilmiştir. Fakat bu kaynaklar incelendiğinde yapılan araŐtırmaların özĐün olmadığı kanısına varılmıştır.



## GİRİŞ

II. Dünya Savaşı sonrasında, Dünya ekonomisi açısından iki gelişme çok önemli rol oynar. Bunlardan ilki, dünya genelinde meydana gelen serbestleşme hareketi, ikincisi ise bazı ülkelerin kendi aralarında ekonomik faaliyetleri serbestleştirmek amacıyla bütünleşme yolunu gitmeleridir. Ekonomik bütünleşme küresel ekonomiyi şekillendiren bir sistemdir. Bu nedenle küreselleşen dünyada ekonomik bütünleşme teorisi iktisat bilimi açısından önemli bir yer kaplar.

Dünyada birçok ülke ekonomik, siyasi ve sosyal açıdan birbirleri ile ilişki içerisine girer. İki yada daha fazla ülkenin kendi aralarında ticareti kısıtlayıcı ve mevcut engellerin kaldırılmasına yönelik ve ticaretin serbestleşmesi amacıyla ekonomik birleşme yoluna gitmelerine ekonomik bütünleşme denilmektedir. Sanayisi gelişmiş ülkelerde bu durumun amacı, dış ticaretin canlanması iken, gelişmekte olan ülkeler için ise durum yoğun rekabetten korunmak, dünya ile olan bütünleşmeyi sağlamak ve konumlarını güçlendirmek içindir.

Geleneksel dış ticaret teorisi, dünya refahının artması için, dünya ticaret hacminin artması, bunun için de dünya çapında ticari serbestleşmenin olması gerektiği görüşündedir. Bunu sağlamak zor olduğundan ikinci alternatifin ülkeler arasında ekonomik bütünleşme oluşumlarının olması gerektiğini savunulur.

Ekonomik bütünleşmelerin, dış ticaret üzerinde nasıl bir etkisinin olduğu ve bu etkilerin nelere bağlı olduğunu araştırdığımız bu çalışmada, bütünleşme kavramı, dış ticaret kavramı, dünyadaki bütünleşme örnekleri, Türkiye'nin üyesi olduğu bütünleşmeler ve Türkiye'nin dış ticareti detaylı bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca, bu konu ile ilgili dış ticaret verileri elde edilerek, sonuçlar verilere dayandırılmıştır. Bu kapsamda çalışma 3 bölümden oluşmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünde, ekonomik bütünleşme başlığı altında bütünleşme kavramı, bütünleşme tarihçesi, bütünleşmenin kurulma nedenleri, başarı şartları, bütünleşme çeşitleri, Dünya'da yer alan ekonomik bütünleşme örnekleri ve Türkiye'nin üye olduğu ekonomik bütünleşmelerin neler olduğu üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde, ise dış ticaret kavramı, dış ticaret teorileri, dış ticaretin nedenleri, dış ticareti etkileyen unsurlar, dış ticaretin amaç ve araçları gibi konular açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Türkiye'nin yıllar bazında dış ticarete göstermiş olduğu performans, Türkiye'nin dış ticaret yapısı ve Türkiye'nin üye olduğu ekonomik bütünleşmelerle olan ilişkisi elde edilen veriler ışığında tartışılmıştır.

Son olarak elde edilen veriler dâhilinde, Türkiye'nin üye olduğu ekonomik bütünleşmelerden hangisi ile daha çok işbirliği içerisinde olduğu ve bunun sebeplerinin neler olabileceği konusu tartışılarak, sonuçlandırılmıştır.



## 1. BİRİNCİ BÖLÜM

### EKONOMİK BÜTÜNLEŞME TEORİSİNİN GENEL ÇERÇEVESİ VE DÜNYADA YER ALAN ÖRNEKLERİ

Bu bölümde ülkelerin birbirleri ile olan diyaloglarının artması sonucu siyasi, ekonomik ve soysal alanlarda ortak paydada buluşma gayesi ihtiyacından doğan ekonomik bütünleşme kavramı ele alınırken ekonomik bütünleşmenin süreç içerisinde nasıl şekilleneceği ve dünyada yer alan bazı örnekleri ile Türkiye'nin üye olduğu ekonomik bütünleşmeler incelenecektir.

#### 1.1. Ekonomik Bütünleşme

Ekonomi biliminde ekonomik bütünleşme teorisi oldukça önemlidir. Ekonomik bütünleşme teorisi konusunda, bilim adamları ve ekonomistlerin farklı yaklaşımları söz konusudur. Bugün bazı noktalarda herhangi bir uzlaşmaya varılmamış olsa dahi ekonomik bütünleşme kavramı bu çalışmada belli bir bütünlük içerisinde incelenecektir. Bu kapsamda ekonomik bütünleşme kavramı ve ekonomik bütünleşmenin çeşitli tanımları, tarihçesi, kurulma amaçları ve ekonomik bütünleşme sisteminin başarı şartları gibi konular incelenecektir.

##### 1.1.1. Ekonomik Bütünleşme Tanımı

Ekonomik bütünleşme; politik ve ekonomi olarak birleşme, bütünleşme, serbestleşme ve dolaşıma açılma gibi anlamları kapsamaktadır (Sarı, 2005, s. 117). Bu bağlamda ekonomik bütünleşme birden fazla ülkenin yaptığı, ticarete karşılaştıkları engel ve sınırları kaldıran ve ulusal ekonomik politikaların ortak payda da bir tek iktisadi yapı haline getirilmesidir (Ertürk, 2002, s. 15).

Machlup(1972) ilk önce bütünleşme tanımının endüstriyel organizasyon teorisinde firmalar arasındaki birleşme olarak kullanmış; ancak ekonomik bütünleşmeyi “farklı ekonomileri daha büyük ekonomik bölgeler şeklinde birleştirme” anlamında kullanımını ise 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde başlamıştır (Machlup, 1979, s. 3; Tahsin, 2007, s. 6).

Kindleberger göre ekonomik birleşme “üretim faktörlerinde fiyat denkliğinin sağlanması” diye tanımlar (Kindleberger, 1970, s. 210). Balassa ise, ekonomik bütünleşmeyi bir süreç yada bu sürece ulaşmak için bulunan durum olarak

tanımlamıştır. Bu süreç değişik ülkelerin ekonomik birimleri arasında ülkeden ülkeye farklılık gösteren uygulamaların ortadan kaldırılması şeklindedir (Balassa, 1961, s. 1; Türkçü, 2009, s. 3). Yine Balassa en temelinden en üst aşamasına kadar; ticareti kısıtlayıcı nedenlerin ortadan kaldırılması ticaretin birleşmesi; ülkelerin birbirleri arasındaki faktör hareketlerinde liberasyona sahip olması faktör bütünleşmesi; uluslararası ekonomi politikaların uluslararası ilişkileri kuvvetlendirecek biçimde birbirine denk hale getirilmesi politika bütünleşmesi ve son aşamada ise bunların birleştirilmesi tam bütünleşme şeklinde sonuçlanır (Ertürk, 1997, s. 5).

Robson, ekonomik bütünleşmenin üretim faktörlerinin ve malların serbest dolaşımı sağlandığı zaman ve ekonomik bütünleşmeyi oluşturan ülkeler arasındaki farklılıklarında giderilmesi suretiyle kaynakların bölgeler arasında verimli bir şekilde kullanılması olarak tanımlar (Robson, 1998, s. 6).

Halıcıoğlu (1996) ise dar anlamıyla ekonomik bütünleşmeyi ünitelerin dikey ya da bölgesel ve uluslararası düzeyde tek bir ünite olarak kullanılması için yapılan her türlü iktisadi yapılanma olarak tanımlanabileceğini belirtmiştir (Halıcıoğlu, 1996, s. 35).

OECD Başkanı Paul Hoffman (1949) ekonomik bütünleşmeyi mallar üzerindeki miktar kısıtlamalarının kaldırılması, uluslararası ödemeler üzerindeki engellerin giderilmesi ve nihai olarak gümrük tarifelerinin tamamen ve sürekli olarak kaldırılması olarak tanımlamıştır. Bu aynı zamanda ekonomik bütünleşme kavramının ilk resmi tanımıdır (Machlup, 1977, s. 12; Tahsin, 2007, s. 7).

### **1.1.2. Ekonomik Bütünleşme Teorisinin Tarihçesi**

Bütünleşme kelime olarak eski olmamakla birlikte ekonomi literatüründeki ilk kullanımı 1940'lı yılların sonuna dayanmaktadır. Bugün bilinen anlamıyla “iki yada daha çok ülkenin birleşmesi, birlikte hareket etmesi” şeklindeki kullanımı ise 1942 yılında bilimsel bir toplantıda gerçekleşmiştir (Machlup, 1977, s. 89; Türkçü, 2009, s. 3).

Teorik açıdan ekonomik bütünleşme teorilerine ilk katkı Adam Smith tarafından “Ulusların Zenginliği” adlı kitabında gümrük birliğinden bahsederek gerçekleşmiştir. Bu bağlamda iki ülke arasındaki gümrük vergileri kaldırılıp; üçüncü ülkeler içinse ortak gümrük vergisi tarifesi uygulanması gümrük birliğine dâhil olan

ülkelerinde satıcı ve üreticileri açısından avantaj sağladığından bahsedilmiştir. Ancak bu alandaki asıl teorik gelişmeler Jacop Viner'in Gümrük Birliği Teorisi ile başlamıştır (Pehlivan, 2013, s. 6-7). Bu teori, üyeler arasındaki mal ticaretinin önündeki tarife ve benzeri engellerin kalkması gerektiğini savunur.

İkinci Dünya Savaşından günümüze kadar olan dönem ele alındığında, iktisadi bütünleşme hareketinin, milletlerarası kuruluşlar ve geniş çaplı bölgesel anlaşmalarla, yaratılmak istendiği göze çarpar. Bilindiği gibi İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ülkeler, aralarındaki ticaret engellerini kısmen ya da tamamen kaldırarak aralarındaki ticareti serbestleştirmeye başladılar. Bu serbestleşme hareketleriyle beraber iktisat literatüründe iktisadi bütünleşme terimi kullanılmaya başlanmıştır (Kutlu, 2003, s. 5).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişmekte olan ülkelerin uyguladığı ithal ikamesi ağırlıklı sanayi programı başarılı olmuştur. Bu sanayi programı tüketim mallarına dönük bir programdı. Ancak ara ve yatırım mallarına dönük uygulanan politikalar ise döviz darboğazına girildiği için başarılı olmamıştır. Bu yüzden 1960'ların ikinci yarısında ihracata dönük sanayileşme politikaları önem kazanmıştır. 1970'li yıllarda ise gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki dengesizlik giderek açılmış ve dünyada daha adil bir düzenin kurulmasına yönelik "Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen" görüşleri ortaya atılmıştır (Aloğlu, 1993, s. 31). Bu düzen görüşü, gelişmekte olan ülkelerin birbirleriyle olan ekonomik gelişme, ekonomik kalkınma ve yapısal dönüşümünün temel ilkelerini oluşturmaktaydı. Gelişmekte olan ülkeler açısından yarattığı dinamik etkiler nedeniyle sanayileşme yok sayılamaz bir unsurdur. Bunun dâhilinde de ya ithal ikamesine dayalı içe dönük sanayileşme ve korumacılık ya da ihracata dayalı dışa dönük sanayileşme ve serbest ticaret düşüncesi yer almaktadır. Bu iki düşüncenin, birbirlerinden farklı olmalarına rağmen, değişik birçok nedenden dolayı ekonomik bütünleşmeye faydalı olduğu aşikârdır. Bunun nedeni ekonomik uluslararası bütünleşmeye iki politikanın da uygun düşmesidir. Çünkü uluslararası bütünleşme hem üye ülkelerin birbirleriyle serbest ticaret olanaklarına kavuşmasını, hem de üye olmayan diğer ülkelere karşı ortak korumacı önlemler alınmasını sağlamaktadır (Şahin, 2012, s. 32). Bu bağlamda 2. Dünya Savaşı sonrasında yoğun olarak başlayan ekonomik bütünleşme hareketleri 1960'lı yıllardan itibaren hız kazanmış; ancak asıl gelişme yani dünya ticaretine etkisi 1980 sonrasında ülkelerin ekonomilerindeki gelişme, büyüme ve küresel çapta rekabetin artmasıyla meydana gelmiştir (Şanlı, 2004, s. 163).

### 1.1.3. Ekonomik Bütünleşmenin Kurulma Nedenleri

Üçüncü ülkelere karşı güç kazanmak isteyen ülkeler birliğin verdiği avantajlardan yararlanmak suretiyle ekonomik bütünleşme yoluna giderler.

Ülkeleri ekonomik bütünleşmeye gerçekleştirme sebepleri; genişleyen piyasa sayesinde ölçek ekonomilerinin sağladığı faydalardan yarar elde etmek, çeşitli sanayi kollarında pozitif dışsallık sağlamak, üretim faktörlerinin daha etkin bir şekilde dağılımını sağlamak amacıyla bu faktörlerin serbestçe dolaşımını sağlamak, rekabetçi bir piyasa oluşturma isteği, politik açıdan yakınlaşma olarak sıralanabilir (Hepaktan ve Çınar, 2011, s. 69).

Ülkelerin ekonomik bütünleşmeye gitmelerinin belli sebepleri vardır. Bunlar toplumsal refah seviyesini arttırmak amacıyla üretim kapasitelerini ve verimliliklerini yükseltme, bütünleşme dışındaki ülkelere karşı rekabet gücü kazanma ve aynı bütünleşmeye dâhil olan ülkelerin ortak çıkarlarındaki çatışmayı engellemek gibi nedenlerdir (İncekara, 1995, s. 63).

Ekonomik bütünleşme temelde üye ülkeler arasında ticaretin serbestleşmesini amaçlarken; başka amaçlara da hizmet etmektedir. Bu bağlamda diğer amaçlar; bölgesel anlamda farklılıkların giderilmesi, dünyada gelişen ekonomik ve sosyal gelişmelerde birlik içinde olan ülkelerin söz sahibi olmalarına katkı sağlamak; ayrıca siyasal ve sosyal sorunlara ortak çözümler sunmak şeklinde sıralanabilir (Dura, 2003, s. 5).

Endüstrileşmiş ülkelerde üretimde kaydedilen hızlı artışlara rağmen iç piyasanın yetmemesi durumunda bu ülkeler birliklere dahil olarak piyasadaki kapladıkları alanları arttırmaya teşvik etmektedir. Bu bağlamda büyük bir pazarın; kaynak etkinliğini arttırmak, iç ve dış ölçek ekonomileri meydana getirmek, teknolojik açıdan gelişmişlik seviyesine ivme kazandırmak ve dış rekabetin artması gibi pozitif etkileri vardır. Az gelişmiş ülkeler ise ulusal pazarlarını entegre etme yoluyla endüstrileşme süratlerini arttırmayı amaç edinirler. Dış piyasada pazar elde etme ve üretim verimliliği gibi ekonomik nedenlere ek olarak ekonomik birleşmelerin meydana gelmesinde, ekonomik ve siyasal güçlerin birleştirilmesiyle bölge dışında kalanlara karşı dayanışma sağlamak veya küresel çaptaki siyasette daha etkin olmak gibi düşüncelerin de etkisi vardır. Bunlara ek olarak, günümüzde lojistik ve iletişim becerilerinin ulaşılmış olduğu genişlik mesafe etmenlerini yok ederek devletler arası

ilişkileri arttırır ve ekonomik bütünleşmeler için daha optimum bir ortam hazırlamaktadır (Seyidoğlu, 2003, s. 203).

Uzun dönem için piyasaların daha da genişlemesi sonucunda birliğe üye ülkelerde rekabet gücü yükselebilir. Ekonomik bütünleşme sonucunda bir endüstri dalında veya firma açısından meydana gelen yapısal anlamdaki değişmelerle birlikte ölçek ekonomileri oluşur. Pazarın genişlemesi ile teknolojik gelişme hız kazanır ve bu durum üretim teknikleri açısından olumlu etki yaratır. Hızlı bir teknolojik gelişme toplulukta yer alan üretim birimlerinin daha verimli çalışmasına, maliyetlerini düşürmesine bu maliyetlerin düşmesinde de üretilen mal ve hizmetlere devamlı talep yaratmasına sebep olacaktır. (Serin, 1971, s. 44). Birleşmenin akabinde fiyatlarda oluşacak düşüş ile tüketicinin reel gelirlerinde satın alma gücünde artış olacağından; tüketiciler daha fazla seçenek mallar arasında geniş seçme olanağına sahip olacaklardır. Bunun sonucunda toplum refahında artış olacaktır (Karluk, 1996, s. 221).

Birliğe dâhil olan ülke grupları diğer ülkelere karşı birlikte hareket ettiğinde grubun pazarlık gücü artacaktır. Bu bağlamda birleşmenin dünya ticareti üzerindeki yeri güçlü yada bir malın satıcısı monopol durumda ise veya tam tersi birkaç malın alıcısı konumunda yani monopson durumunda ise birliğin gücü fiyatlar üzerinde etkili olacaktır. Bu bağlamda ticaret hadleri açısından lehte bir konum elde edecektir. Ayrıca bütünleşmeyle birlikte her ülkenin kendi içinde başarı sağlayamadığı kaynak dağılımının etkinliği ve tam istihdamın sağlanması gerçekleşecektir. Yani bütünleşme sonucunda oluşan büyük bir piyasanın küçük bir piyasaya nazaran (Ertürk, 2002, s. 83-94):

- Üretim faktörlerini elde etme,
- İleri üretim tekniklerini kullanma
- Doğal kaynaklardan yararlanma ve risk faktörlerini azaltma gibi üstünlükleri, bütünleşmenin sermayesi yetersiz, talep yapısı düşük az gelişmiş ülkelerin kalkınması açısından önemli kılmaktadır.

Ekonomik bütünleşmenin sebepleri 3 başlık altında toplanabilir (İncekara, 1995, s. 63-64):

- Üretim kapasiteleri ve verimlilik artışı sonrasında toplumsal refah artar. Böylece ekonomik ve siyasal anlamda bir takım tavizler verilerek oluşturulan ekonomik

bütünleşme çerçevesi dahilinde toplumsal refah artışına artı yönlü bir etki yaratacaktır,

- Politik anlamdaki potansiyeli yükseltme çabası ile blok dışı ülkelere karşı rekabet gücüne sahip olma,
- Bölgesel anlamda aynı coğrafyada yaşayan komşu ülkelerin birbirleri ile çatışmaları yerine bir araya gelerek çıkar çatışmaların önüne geçmektir.

#### **1.1.4. Ekonomik Bütünleşmenin Başarı Şartları**

Ekonomik gelişme seviyeleri arasındaki yakınlık, coğrafi mesafe, ekonomik yapılarıdaki benzerlik, sosyal, kültürel, tarihsel ve dinsel benzerlik ve askeri, politik ortaklık gibi faktörler iktisadi birleşmenin başarılı olabilmesi için gerekli şartlardır (Karluk, 2003, s. 254-255).

##### **1.1.4.1. Ekonomik Gelişme Farkları**

Birliğe üye olan ülkeler açısından gelişme düzeylerinin farklı olması kaynakların dağılımında etkinliği bozan bir faktör olacaktır (Karluk, 1996, s. 435). Bu durumda az gelişmiş ülkelerin kalkınması daha da geriye gidebilir. Böylece zengin ülkeler daha fazla refaha kavuşurken; yoksul ülkelerde bu durum daha yoksul bir halle sonuçlanabilir. Bu durum İsveçli iktisatçı olan Gunnar Myrdal tarafından “Kutuplaşma Teorisi” olarak tanımlanmıştır. Bu durum bütünleşmeye dahil olan ülkelerin bir kısım ülkenin teknoloji, sermaye vb. açılardan ileri olması durumunda kaynakların dağılımında etkinlik söz konusu olamaz. Sanayi açısından az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelerle olan rekabeti güçleşecek ve nitelikli iş gücü ile sermaye gelişmiş ülkelere akacaktır. Bu durum kutuplaşma teorisinin çıkmasına neden olmuştur. Bu bağlamda gelişmişlik seviyesi açısından birbirine denk olan ülkeler arasındaki ekonomik birleşmeler daha başarılı olacaktır (Eroğlu, 2006, s. 13).

##### **1.1.4.2. Sosyal, Kültürel ve Dinsel Benzerlik**

Karşılıklı olarak dinsel, sosyal, kültürel alanlardaki benzerlik açısından birbirine denk olan ülkeler arasında oluşan bütünleşmeler karşılıklı anlayış tolerasyonunu arttırdığı için daha başarılı olacağı öngörülmektedir. Üye ülkeler arasındaki kültürel bağın ortak olması ile zevk ve tercihler yönünden benzer olması talebin aynı mallara yoğunlaşmasına neden olur. Bunun sonucunda bu alandan üretim yapan tesisler arasından rekabetin artması, üretim açısından maliyetlerin düşmesi ve



birliğe üye ülkelerin reel anlamdaki gelirlerinde olumlu bir etki olmasına sebep olur (Güngör, 2000, s. 5).

#### **1.1.4.3.Siyasi ve Askeri Ortaklık**

Ekonomik, askeri ve politik ilişkiler arasından kuvvetli bir bağ olası nedeniyle ekonomik açıdan birleşmeye giden ülkeler arasında aynı siyasi ve askeri anlamda benzer bloklarla üye olmak ve ayrıca aynı idealleri paylaşmak son derece önemlidir. AB ve EFTA gibi bütünleşmeler, NATO üyesi ülkeler arasında gerçekleştirilmiştir (Bayraktutan, 2003, s. 27-28).

#### **1.1.4.4.Coğrafi Yakınlık**

Coğrafi açıdan birbirine yakın ülkeler lojistik ve iletişim anlamındaki maliyetler açısından avantajlıdır. Bu maliyetlerin düşmesi ile üye ülkeler arasında oluşan ticaret hacminin gelişmesine neden olur. Ayrıca aynı coğrafyadaki birleşmelerde tercih benzerliği, yaşam biçimi benzerliği gibi etmenlerde mevcut bütünleşmenin başarılı olma şansını artırır (Dartan, vd., 2002, s. 9-10).

#### **1.1.4.5.Ekonomik Yapı Benzerliği**

Ülkelerin ekonomik sistemlerinin birbirine benzer olması ekonomik bütünleşmenin başarılı olabilme koşulunu sağlamada önemlidir. Bütünleşmeye dâhil ülkeler açısından liberal- sosyalist yapı veya tarım-sanayi ağırlıklı üretim yapıları açısından benzerlikler birleşmenin beraberinde uygulanması gereken politikaların başarı düzeylerini de etkiler. AB, EFTA, NAFTA üyelerinin tamamı liberal-kapitalist ekonomik sisteme sahiptir (Bayraktutan, 2003, s. 27-28).

### **1.2. Ekonomik Bütünleşme Çeşitleri**

Serbest ticaret bölgelerinin oluşturulmasıyla başlanan ve politik bütünleşme aşamasının sağlanması ile son aşamaya gelinmesi süreci, bütünleşmenin sürecini oluşturmaktadır. Balassa, bütünleşme şekillerini bir önceki birleşme bir sonrakinin hazırlık aşaması olduğunu ifade ederek bu süreçleri serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği, ortak pazar, iktisadi birlik ve siyasi birlik şeklinde tanımlar (Güllü, 2014, s. 93). Bu sürecin aşamaları aşağıdaki Tablo 1’de gösterilmiştir.

**Tablo 1. Ekonomik Bütünleşme Aşamaları**

Ekonomik Bütünleşme Türleri	Gümrük Vergilerinin Kaldırılması	Ortak Dış Gümrük Vergisi Uygulanması	Sermaye ve İş Gücünün Dolaşımı	Ekonomik Politikaların Uyumu	Politik Bütünleşme
SerbestTicaret Bölgesi	Var	Yok	Yok	Yok	Yok
Gümrük Birliği	Var	Var	Yok	Yok	Yok
Ortak Pazar	Var	Var	Var	Yok	Yok
Ekonomik Bütünleşme	Var	Var	Var	Var	Yok
Politik Bütünleşme	Var	Var	Var	Var	Var

**Kaynak:** (Güllü, 2014, s. 94)

Ekonomik birleşmeler karşılıklı olarak karları arttırmak gayesi ile ülkeler arasındaki ticaretin ve başka türlü oluşacak olan ekonomik ilişkileri geliştirmek amacıyla kurulur (Şanlı,2008, s. 13). Birleşmenin oluşum çeşidine göre birliğe üye olan ülkeler mal ve hizmet dolaşımındaki ticarete ve diğer ulusal güçlükleri kaldırmayı amaç edinir. Bu bağlamda birliğe üye ülkeler kendi aralarında piyasaya girişlerinde öncelik söz konusu iken birlik dışı ülkelere karşı istedikleri ticarete konu olan vergileri belirlerler (DPT, 1995, s. 57).

### 1.2.1. Serbest Ticaret Bölgesi

Serbest ticaret bölgesi birleşmelerinde üye ülkeler kendi aralarında gümrük vergileri ve ticareti kısıtlayıcı engeller ortadan kaldırılmakta olup, üçüncü ülkelere karşı her bir ülke kendi tarifelerini uygular. Bu bağlamda söz konusu ticarete aynı mal birlik içinde ithal edildiği takdirde herhangi bir tarife ile karşılaşılmazken, birlik dışı ülkeler ithal edildiğinde milli gümrük tarifesi uyulması geçerlidir (Seyidoğlu, 2003, s. 205). Serbest ticaret bölgesi uygulamasında ekonomi ve kurumların birbirine entegre edilmeleri söz konusu değildir. Bu birleşmelerdeki amaç ortak bir pazar oluşturma gayesiyle birlik içindeki ülkeler arasında ticaretin serbestleşmesini sağlamaktır (Eroğlu, 2006, s. 8). Bu serbestleşme AB örneğinde olduğu gibi tüm finansal faaliyetlerde olabileceği gibi belirli bir mal grubu veya belli bir sektörü de kapsayabilir (Mujezinoviç, 2006, s. 13).

Serbest ticaret anlaşmaları dünyayı çok yönlü ticari sistem içine itmek yerine, daha çok ticari bir örgütlenmenin içine itebilir. Buna rağmen, ekonomik bütünleşmelere üye olan ülkelerin sayısı arttıkça serbest ticaret bölgelerinin daha tercih

edilebilir olacağı da düşünülmektedir (Haller ve Loannides, 2001, s. 220; Mıstaçoğlu, 2010, s. 60).

Ekonomik bütünleşmenin başlangıç aşaması olan serbest ticaret bölgelerinin etkilerini sıralayacak olursak:

- Serbest ticaret bölgelerinde ekonomik kaynaklar daha verimli ve etkili bir biçimde kullanılması işbölümü ve uzmanlaşmaya dayanır.
- Bu birleşmelerde piyasa genişlemesinden ve ölçek ekonomilerinde yararlanır.
- Rekabet artışına paralel olarak işletmeler daha verimli ve etkin çalışmayı gaye edinerek yüksek kalitede ve daha makul fiyatlarda hizmet ve mal üretme çabası içine girerler.
- Üretim teknolojisinde yenilenme, teknolojik inovasyon ve icatların artmasına etki eder.
- Serbest ticaret ile küresel anlamda işgücü ve kapital hareketleri milli ekonomini gelişmesini ve ilerlemesini sağlarken, yabancı sermaye ve teknoloji sayesinde beşeri sermaye birikimi artar (Can Aktan ve Şen, 1999, s. 15).

Serbest ticaret bölgelerinde birliğe üye ülkelerin üçüncü ülkelere karşı uygulamış olduğu gümrük tariflerindeki farklılık ticaret saptırıcı etkiye neden olabilir (Karluk, 2007, s. 2). Serbest ticaret bölgelerinde olumsuz etkilerin en aza indirilip, başarının sağlanması için üye ülkelerin, bölgeye giren tüm üçüncü ülke malları için menşe kuralı uygulaması gerekmektedir. Bu uygulamanın yokluğunda ise üçüncü ülke menşeli mallar, bölgeye en düşük tarifeyi uygulayan ülke üzerinden girip buradan diğer üye ülkelere gümrük vergisine tabi tutulmaksızın geçebileceklerdir (Holden, 2003, s. 1).

Serbest ticaret anlaşmalarında ülkeler aşağıda sıralanan amaçlar nedeniyle birlik içerisinde yer alırlar:

- Dış ticaret hacminin artması, birlik içindeki ülkelerin ekonomi ve ticari işbirliğine gitmesi,
- Yeni piyasalar oluşturulması, dış satımda ürün çeşitliliğinin sağlanması,
- Partner ülkelerde sanayi hammaddelerinin maliyet açısından düşmesi ile fiyatlar düşeceğinden rekabet ortamı güç kazanacaktır.
- Ticaretin serbestleşmesi ile dünya ticaretinin hacmi gelişmesi olarak şeklinde sıralanabilir (<http://www.mfa.gov.tr>, 2019).

## **1.2.2. Gümrük Birliği**

Gümrük birliğinde üyeler kendi aralarında ticareti tam anlamıyla serbestleştirmiş ve diğer üçüncü ülkelere karşı ise ortak bir gümrük tarifesi uygulamasını oluşturmuşlardır. Bütünleşmenin bu aşamasında ülkeler gümrük birliğine dâhil olduktan sonra serbest bir dış ticaret yöntemi izlemeleri söz konusu değildir. Bu sebepten ötürü gümrük birliği, serbest ticaret bölgeleri bütünleşmesine nazaran daha gelişmiş bir iktisadi birleşme türüdür (Dura ve Atik, 2007, s. 8). Gümrük birliğinde üye ülkeler birlik içindeki ticarete tarifeleri ve kotaları kalmış olmakla birlikte, birlik dışı içinse ortak tarife hareket etmişlerdir (Seyidoğlu, 2003, s. 204).

Gümrük birliğine bir mal ithal edildiği zaman, gümrük vergisini malın geçiş yaptığı ülke alır. Ancak mal, gümrük birliği içinde başka bir ülkeye gidecekse bu, bir ülkenin satın aldığı ürünün gümrük vergisinin başka bir ülkeye ödenmesi anlamına gelmektedir. O yüzden gümrük birliğinde, dış ülke mallarının ithal edilmesinden elde edilen vergiler birlik dâhilinde oluşturulan bir kaynaktan toplanır. Akabinde üye devletler arasında paylaşılır yada oluşturulan bütünleşmenin müşterek masraflarının karşılanması sağlanır (Seyidoğlu, 2003, s. 205). Gümrük birliğinin temel amacı, yerel ekonomi kapasitelerini birbirine yaklaştırarak oluşturulacak daha büyük bir ekonomik potansiyelden yararlanmaktır (Demirel, 1985, s. 25).

Bütünleşmenin bugün için uygulama durumu olan en yaygın aşaması da bu safha olmaktadır. Esas gelişme 1950'lerden sonra görülmekle birlikte, tarihte gümrük birliğiyle ilgili fiili uygulamalarda vardır. Tam bir ekonomik bütünlüğe yönelmiş ve bunu gerçekleştirmiş olan geçmişteki bu hareketlerden, ABD'de Kuzey-Güney birleşmesini, Alman devletçiklerinin birleşmesiyle oluşan Zollverein' i (1834), İtalyan Birliğini ve Benelux Birliğini (1948) saymak mümkündür (Ertürk, 2006, s. 57).

### **1.2.2.1. Gümrük Birliğinin Ekonomik Etkileri**

Ekonomik bütünleşme hareketleri, bütünleşmeye dâhil olan ülkeler arasındaki engellerin kaldırılmasını amaçlaması dünya ticaretinde serbestleşme ve globalleşme eğilimini arttırması yönüyle biçimlendirilir. Fakat birlik dışı ülkeler üzerindeki ticaretin kısıtlayıcı tarafları halen sürdürüldüğünden dünya ticaretinin serbestleşme çabaları tam anlamıyla sınırsız değildir. Gümrük birliği statik ve dinamik etki açısından iki etkiye sahiptir (Seyidoğlu, 2003, s. 206).

Gümrük birliği sonrası teknolojinin ve ekonomik oluşunun durağan olduğu hipotezine karşın, üretim faktörlerinin baştan dağıtılması sonucu meydana gelen etkiye, başka bir ifade ile; faktör, donanım, teknolojinin ve talep yapısının durağan kaldığı hipotezi altında kaynakların birlik içinde yeniden dağıtılması sonucu ortaya çıkan etkiye Gümrük Birliği Teorisi'nin statik etkileri denir (Balkır ve Demirci, 1989, s. 37). Gümrük Birliği'nin statik etkisi temelde ticaret yaratma ve ticaret saptırma etkilerinden oluşmaktadır.

Gümrük birlikleri teorisinin ilk öncüsü, Viner'dır (Dura ve Atik, 2007, s. 11). Viner gümrük birliğini değerlendirirken birliğe üye olduktan sonra yeni bir ticaretin oluşumu ve bu ticarettten elde edilen getiriyi ticaret yaratıcı etki olarak değerlendirirken, birlik içerisinde oluşan bu yeni ticaretin daha önceden birlik dışı ülkelerle yapılan ticarete tercih edilmesi ise ticaret saptırıcı etki olarak açıklanmaktadır. Yine J. Viner'e göre gümrük birliğinin ticaret yaratıcı etkileri, birlik kurulduktan sonra ticaretin daha ucuz olan gümrüksüz kaynaktan daha fazla yapılması olarak açıklamıştır. Ve yine J Viner'e göre ticaret saptırıcı etki, birlik kurulmadan önce düşük maliyetli arz kaynağından yapılan ticaretin, söz konusu kaynağın birlik dışında kalmasından ve bu kaynağa ortak gümrük tarifesi uygulanmasından dolayı birlik içine göre daha yüksek maliyetlidir. Birlik kurulduktan sonra gümrük vergilerinin kalkması ile önceki kaynağa göre daha ucuzlayan yeni birlik içi arz kaynağından yapılması sonucu ortaya çıkar (Yiğit, 2003, s. 12). Ticaret saptırıcı etki ticaret yaratıcı etkiden fazla ise küresel çapta bir zenginleşme söz konusu değilken, tersi durumda refah artışı söz konusudur (İncekara, 1995, s.72).Gümrük Birliği Teorisinin dayandığı varsayımlar şunlardır:

- Piyasada tam rekabet koşulları geçerlidir,
- Üretim faktörleri homojen ve ikame edilebilirdir,
- Emek arzı, sermaye stoku ve teknoloji veridir,
- İç ve dış dışsallıklar yoktur,
- Dış ticaret önünde tek engel gümrük vergisi uygulanmaktadır,
- Fiyatlar, üretimin fırsat maliyetini yansıtır,
- Kaynaklar tam istihdam düzeyindedir,
- Ulaşım masrafları sıfır kabul edilir (İyibozkurt, 1995, s. 34).

Gümrük birliklerinin üretim açısından, tüketici alımlarının yerli ve üçüncü ülkelerin ürettikleri mallardan üye ülkelerin mallarına yönelmesi sonucu meydana gelmektedir. Üretim bazındaki değişiklikler ticaret hacminde de değişmelere yol açmaktadır (Dura ve Atik, 2007, s. 11).

Gümrük birliği kurulduktan sonra ülke içindeki fiyatların yükselmesi durumunda tüketimin negatif yönlü gerçekleşmekte ve tüketim azalmaktadır. Buna karşılık, birlik içinde üyeler arasında ticaret artar ve fiyatlarda bir düşme meydana gelirse tüketimde olumlu etki yaşanmaktadır. Tüketimde olumlu etkinin ortaya çıkması halinde tüketim, gümrük birliğinin öncesine göre artmakta ve tüketicilerin refah düzeyleri yükselmektedir (Bakkalcı, 2000, s. 42).

Birliğe üye ülkeler arasındaki iş bölümünün akabinde meydana gelecek refah artışından her ülkenin payına düşen ticaret hadleri taraflarca belirlenir. Bir gümrük birliği kurulduktan sonra ticaretin artmasına paralel olarak birliğe üye ülkelerde üretim ve gelir artışı olurken, dış ekonomilerde bu durumun tam aksi durum meydana gelmektedir. Bunun yanında, birlik içinde düşük maliyetle üreten üye ülkenin üretim ve geliri artarken; yüksek maliyetle üreten birlik dışı ülkesinin üretim ve geliri azalmaktadır. Bu bağlamda gelir, bir taraftan birlik dışından birlik içine, diğer yandan yüksek maliyetli ülkeden düşük maliyetle üretim yapan ülkeye yeniden kanalize olurken, birlik içinde ticaretin serbest bırakılmasıyla satın almaya yönelen sektörlerin geliri oransal olarak artış göstermektedir (Sandık, 2003, s. 165-166).

Gümrük Birliği'nin oluşumu ticaret hacmini ve yönünü etkilemektedir. İhracat fiyat göstergesinin ithalat fiyat göstergesine bölünmesi sonucu dış ticaret hadleri elde edilir. Başlangıç 100 kabul edilir ve yıllar içindeki değerlerin trendine bakılır. Bu oran bize, birlik içerisindeki ülkeler arasında meydana gelen iş bölümü kaynaklı refah artışından her ülkenin kendi payına düşen oranı gösterir. Her üye ülkenin ve ayrıca birlik dışındaki ülkelerin, ülke grupları arasındaki gelirin baştan dağılımına ticaret hadlerindeki değişimler neden olmakla birlikte refah düzeyleri de ciddi derecelerde etkilenmektedir. Oluşturulan birlik, üye ülkeler ve diğer ülkeler arasında refahın nasıl biçimleneceği, üretim ve tüketimdeki etkinin nasıl oluşacağı konusu da paralel olarak ticaret hadlerindeki değişimleri de benzer bir hassasiyetle ilgilidir (Manisalı, 1971, s. 45-46).

Gümrük Birliği'nin ticaret hadleri üzerinde etkisini dört madde ile sıralamak mümkündür:

- *Birlik Verimliliğinde Artış:* Üretim maliyetlerinde düşüş elde etmek için birliğin kendi içinde verimlilik artışını yakalaması gereklidir. Birliğe üye ülkeler kendi ürettikleri mallarda ürün verme yeteneklerini arttırması bile birliğin yararı ile sonuçlanır.
- *Birliğin Pazarlık Gücünde Oluşan Değişmeler:* Birleşme yoluna giden ekonomilerde kendi kendine gücü yetmesi daha da fazlalaşacağı ve diğer birlik dışı kalan ekonomilere daha az bağlı kalınacağı söz konusudur. Bu durum pazarlık gücünün artmasına neden olur ve ticaret hadleri birlik adına avantaja dönüşürken birlik dışında kalanlar için ise aleyhe duruma neden olur. Oluşturulan gümrük birliği dünya pazarında ciddi derecede bir hacim elde etmesi durumunda birliğin pazarlık gücünün artmasına eş değer olarak ticaret hadleri avantajlı konuma sahip olur,
- *Birliğin Ekonomik Genişliği:* Birliğin ekonomik açıdan genişliğindeki amaç toplam üretim hacmi ile alakalıdır. Bu bağlamda büyük bir iktisadi birlik, arzı ve talebi oluşturan koşulları etki altına alarak dünya fiyatlarında etkili olabilir ve bu etki ile dış ticaret hadlerini lehe çevirebilir. Ancak birlik küçük ise, dış dünyanın sayısız elastik arz eğrileri ile karşı karşıya kalır ve bu durumdan dış ticaret hadlerinde avantaj sağlayamaz.
- *Birliğin Oluşması ile Ticaretin Birlik İçine Kayması:* Gümrük Birliğinde ticaret sapması sonucu birlik içindeki ülkelerin dış ülkelerle olan ticaret hadleri birlik için avantajlıdır. Birlik açısından talebin ve arzın elastikiyeti sıfır ise, dış ticaret hadleri açısından olumlu bir durum söz konusudur. Bu durumda birliğe dâhil olmayan ülkelerin ithalatında azalma olmakla birlikte, ihracat seviyeleri bir önceki düzeyi korur (Uyar, 2001, s. 10).

Literatürde dinamik etkilerin ortaya çıkması daha çok, genişleyen piyasa ile ilişkilendirilmiştir. Genişleyen piyasa ekonomide yeniliklerin oluşmasına yol açmaktadır. Büyük piyasa koşulları ölçek ekonomileri çerçevesinde içsel ve dışsal tasarruflar oluşturacaklardır. Gümrük Birliği yoluyla ulaşılan piyasa büyümesi sonucu; firmalar ve endüstri bazında, ölçekler büyütülerek ölçek ekonomilerinden yararlanır, etkin üretim teknikleri kullanılarak dışsal ekonomiler ortaya çıkar. İktisadi birlik, topluluk içinde emek ve sermaye hareketliliğini artırarak faktör verimliliğini yükseltir.

İktisadi bütünleşme, daha açık bir bölgesel ticaret yoluyla rekabeti artırabilecek ve böylece bölgesel tekellerin gücünü kırabilecektir. Daha önce korunmakta olan endüstriler, en etkin teknolojileri ve yönetim biçimlerini benimsemek zorunda kalacaklar, ya da iflas etmek tehlikesi ile karşı karşıyadır (T. Walther, 1997, s. 430; Çak ve Çak, 2007, s. 16). Gümrük Birliğinden asıl beklenen dinamik yararlarıdır (Dura ve Atik, 2003, s. 22).

Ülkeler gümrük birliğinden önce milli endüstrilerini korumak için yüksek gümrük vergileri ile savunma oluşturmuşlardır. Gümrük vergilerinin yüksek olması nedeniyle dış rekabete kapalı olan yerli endüstri zamanla yavaşlamaya yüz tutmuştur. Gümrük birliğine paralel olarak üye ülkeler arasından tarifelerin, kısıtlamaların kalması ile rekabet gelişir. Rekabet ortamının oluşmasıyla etkin olmayan firmalar daha etkin oldukları alanlara kayma eğilimi gösterecektir. İthal mallarda rekabet düzeyi yüksek firmalar da daha etkin çalışmaya gayret ederek maliyet düşürme yollarına gidecektir. Bu bağlamda gümrük birliği ile meydana gelen rekabet varlığının, verimliliğinin artması ile monopol gücünde azalma olacaktır (Dura ve Atik, 2003, s. 23).

Ekonomik bütünleşme sonucu üretim hacminin geniş bir piyasanın ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde artırılması sonucu ölçek ekonomileri etkisi ortaya çıkar. Ölçek ekonomileri verimliliği ve buna bağlı olarak üretimi artırır. Kitleli üretim yapılması nedeniyle pazarlama fonksiyonları daha geniş hacimde yapılır, daha az stok bulundurulur. Ayrıca üretim, planlama, yönetim, AR-GE gibi faaliyetler için gelişmiş düzeyde nitelikli personel çalıştırılma imkânı artar, artan üretim miktarıyla birim başına AR-GE harcaması ve birim başı sabit maliyetler düşer buda verimliliğe ve maliyetlerde tasarrufa yol açar (Seyidoğlu, 2003, s. 212).

Gümrük Birliğine üye ülkelerde teknoloji hızında artış meydana gelir. GB büyük bir piyasa kurulmasını sağlar ve bu piyasada büyük işletmeler kurulur. Bu durum hem yurt dışından yüksek kapasiteli teknoloji aktarımına neden olur hem de kurulan işletmelerin büyümesinde AR-GE çalışmalarına daha da fazla kaynaklar ayrılmasına imkân sağlar (Seyidoğlu, 2003, s. 212). Teknolojik açıdan gelişme ile üretim teknolojisini de beraberinde getirip maliyet düşmesine neden olur ve daha az maliyetle daha fazla ürün elde edilir. Bu durumda refah artışına sebep olur (Çimen, 1996, s. 27).



Gümrük birliği dışındaki ölkeler, birliğe giden ölkelerle yatırım yapması için belli sebepler gerekir. En başta gümrük birliği ile kaynakların etkin kullanımı söz konusu olduğundan bu durum milli gelir artışına sebep olur. Milli gelirdeki artış ve pazar kapasitesinin artması ile birlik dâhilinde üretim daha verimli yerlerde toplanır ayrıca bölgeye büyük derecede yabancı yatırım çekilmesine olanak sağlar. Bu bağlamda gümrük birliklerinin oluşması ile birlik dışı ölkeler üreticileri gümrük vergisine katlanmamak için bölge içinde yatırımlarını arttır (Yiğit, 2003, s. 28).

Bunun yanında birlik dışında yer alan ölkelerin, gümrük birliğine giden ölkelere yatırım yapmalarında etkili olan diğer nedenler şunlardır:

- *Gümrük Birliklerinin Ticaret Sapmasına Neden Olması*: Ticaret sapması, birlik ölkelerinin birlik dışı ölkelerden satın alımı azaltmaktadır.
- *Gümrük Birliğine Üye Ölkeler Arasındaki Ticareti Artırması*: Birlik dışındaki ölkeler, üretimlerini birlik dâhilinde yer alan ölkelerde gerçekleştirmek için doğrudan yabancı sermaye yatırımları yaparlar.
- *Gümrük Birliklerinde İktisadi Denge ve Verimlilik Artışı*: Ekonomik denge ve verimlilik artışı çalıştırılan kişi sayısının ve sermayenin marjinal etkinliğinin artmasını da beraberinde getirecektir. Bu gelişmeler doğrultusunda gümrük birliğine giren yabancı sermaye miktarında artış olacaktır.
- *Gümrük Birliklerinde Piyasa Hacminin Genişlemesi*: Gümrük birliğinden sonra piyasanın genişlemesi, yatırımcıların ilgisini çekecektir ve birliğe giren yabancı sermaye miktarında bir artış görülecektir (Dura ve Atik, 2003, s. 21-22).

Manisalı'ya (1972) göre dışsal ekonomiler bir üreticinin diğer bir üretici veya üreticilere sağlamış olduğu karşılıksız fayda veya kayıplardır (Manisalı, 1972, s. 43).

Gümrük Birliği talep üzerinde de dışsal ekonomilerden kaynaklanan olumlu genişlemelere neden olabilir. şöyle ki, herhangi bir endüstrideki genişleme ekonominin sadece o sektörünü değil bütününü etkileyecektir. Çünkü bir endüstrideki genişleme ekonomi içinde gelir seviyesini arttırır. Bunun bir sonucu olarak da ekonomideki tüm mallara karşı bir talep artışı meydana gelir. Kısaca gelir artışı ekonomiye talep artışı olarak geri döner (Çak ve Çak, 2007, s. 18).

### 1.2.2.2.Gümrük Birliği Sonucu Ortaya Çıkan Teoremler

Üye ülkeler gümrük birliği oluşumundan farklı şekilde etkilenebilir. Bu ülkeler açısından ortaya çıkan yeni sonuçlar “ikinci en iyi” ve “kutuplaşma” teorisinin gelişmesine neden olmuştur.

Dünya refahının en üst seviyeye çıkartma için en etkin yöntem tam rekabet ve serbest ticaretin varlığıdır. Bu nedenle bu yöntemler “birinci en iyi” diye de anılır. Tam rekabette en önemli hipotezlerden biri özel ve sosyal fayda arasındaki farkın tespit edilmemesidir. Diğer bir değişle pazar fiyatları ürünün yada hizmet üretiminin hem onu üreten gerçek kişilere hem de toplum açısından maliyetini gösterir. Bunların arasında bir sapma söz konusu değildir. Fakat gerçek hayatta bu durumun aksi yaşanır. Bu bağlamda mevcut düzende spesifik monopoller, devlet kısıtlamaları yada üretim sırasında oluşan dışsallıklar sebebiyle özel ve sosyal fayda denkliği gerçekleştirememektedir. Bu nedenle tam rekabet koşullarının gerçek olmadığı bir ortamda sadece ticari serbestliği sağlamak üretim ve tüketim açısından optimum seviyeye ulaşma anlamına gelmez. Bu bağlamda mevcut kısıtlamaları dengede tutacak henüz olan bir kısıtlayıcı önemlerle ülkenin refah düzeyi açısından fayda sağlayacaktır. Reel ortamda tam rekabet koşullarının ve serbest ticaretin gerçekleşmesinin imkân olmadığı için pazar engellerini dengede tutacak gümrük tarifeleri konulması ikinci en iyi politikayı oluşturur (Seyidoğlu, 2003, s. 214-215).

Gümrük birliği içinde yer alan farklı gelişme düzeyindeki ülkeler, serbest ticaret ortamında aynı yönde gelişme gösteremezler. Bundan dolayı, zaman içinde zengin bir ülke daha da zenginleşirken, fakir bir ülke ise daha da fakirleşmektedir. Bu durum da devletlerarası kutuplaşmaya ve uçurumun artmasına yol açacaktır. Ayrıca, yaşanan kutuplaşma ülke içindeki siyasal, kültürel ve sosyal alanlarda da etkisini gösterip kutuplaşmalara yol açacaktır (Ardıç ve Yılmaz, 2002, s. 138).

Bütünleşmeye giden ülkeler arasındaki gelişme seviyesi mevcut kaynakların verimli dağılımı açısından önemlidir. Çünkü az gelişmiş ülkeler mevcut gelişmişlik seviyelerinden daha da geriye ilerleyebilirler. Bu bağlamda sonuç olarak zengin ülke daha da zenginleşirken; fakir ülke daha da fakirleşebilir. Bu duruma “Kutuplaşma Teorisi” denir. İsveçli ekonomist Gunnar Myrdal tarafından ortaya atılmıştır (Eroğlu, 2006, s. 14).

### **1.2.3. Ortak Pazar**

Ortak Pazar gümrük birliğine ek olarak üretim faktörlerinin de serbest dolaşımını sağlar. Yani diğer etmenlere ek olarak ülkeler arasında emek, sermaye, girişimci gibi faktörlerin önündeki engellerinde kaldırılarak, diğer ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesinin uygulandığı bir bütünleşme biçimidir. Bu bütünleşme biçiminde ülkelerin pazarları tek bir pazarmış gibi işlem görür.

Ortak pazar; emeğin, sermaye ve teçhizatın ve mal ve hizmetlerin serbest dolaşımını gerektirir. Tam bir ortak piyasada bu durum üye ülkeler arasındaki sınır kontrollerinin tamamen kaldırılmasını, işçilerin istedikleri üye ülkede özgürce çalışabilmelerini ve firmaların istedikleri üye ülkelere doğru genişleyebilmelerini ifade eder (Sloman, 2004, s. 418).

Ortak pazara dâhil ülkelerde sermaye için en uygun yatırım bulma imkanı doğarken, emek için de birliğe üye ülkeler arasında serbest bir şekilde dolaşarak kişilerin kendi yeteneklerine uygun ve istediği ücreti elde etme imkanına sahip olurlar. Ortak pazarda hem mal ve hizmetin hem de üretim faktörlerinin serbest bir biçimde dolaşma olanağına sahip olması piyasa içindeki faktör fiyatlarının dengelenmesine ve ayrıca kaynak kullanımında verimlilik elde edilecektir. Bu bütünleşme şeklinin en başarılı örneği AB olarak kabul görür (Uyar, 2001, s. 107).

Faktör serbestliğinden dolayı sermaye en uygun yatırım alanına yönelirken, emek de becerisine uygun iş ve ücreti elde etme olanağı bulur. Bu durum üye ülkeler arasında faktör fiyatlarının eşitlemesini ve kaynakların etkin kullanılmasını sağlayacaktır. Faktör serbestliği sağlanması sonucunda ileride iç ekonomik politikaların uyumlaşması sorunu doğacaktır. Şöyle ki emeğin serbest dolaşımının sağlandığı bir ortamda ortak bir politik birlik yoksa durgunluk ve kriz dönemleri ile gelişmişlik farkları fazla ise emek göçü ile karşı karşıya kalınacaktır. Bu durum işsizliğe neden olacaktır. İşte bunu engellemek için de ekonomik ve politik birliktelik olması gerekir. Bu da bizi bir sonraki bütünleşme biçimine, Ekonomik Birliğe götürmektedir (Töre, 1995, s. 9).

### **1.2.4. İktisadi Bütünleşme**

İktisadi bütünleşmede mal ve faktör piyasalarında sağlanan serbestiye ek olarak ortak para birimi oluşturulur ve parasal, ekonomik, sosyal politikalarla alakalı tek bir

elden yönetimin gerçekleşmesi ile sağlanan bir birleşme biçimidir. Mali bütünleşme olarak da adlandırılan bu birlik aşamasında tek bir Merkez bankası kurulması söz konusudur. Bu bağlamda tam bütünleşme gerçekleştiği anda uluslar ekonomik bağımsızlıklarından büyük oranda ödün vererek ulus üstü yetki ile ortak paraya geçilmesi gündemde olacaktır. Başka bir ifadeyle üye ülkeler arasında dış ticaretteki engellerin kaldırılmasına ek olarak ekonomik politikaların uyumlu hale getirilmesiyle ulus üstü politikalardan oluşan bir ekonomik birleşmeyi ifade eder (Karluk, 2003, s. 247).

Serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği ve ortak pazarda ülkeler arasındaki dış ticaretin serbestleşmesi hedeflenirken, ekonomik bütünleşmede ülkeler arasındaki ekonomi politikaların birlikte oluşturulduğu ayrıca bu politikaların her bir ülke için uygulaması aynı olan ekonomik bütünleşme türüdür (Karluk, 2003, s. 207).

Ekonomik bütünleşmelerde birliğe dâhil ülkeler makroekonomi yöntemleri bütünleşme dâhilindeki bir otoriteye devredilir. Bu şekilde bir bütünleşme oluşturulabilmesi için para ve bankacılık sektöründe tek bir sisteme geçilmeli ve ayrıca ortak maliye politikası, birliğin tamamı için ortak iktisadi yöntemleri oluşturacak otorite olması gerekir (Dura ve Atik, 2007, s. 9). Bu bağlamda iktisadi bütünleşmenin oluşturulması ve son aşamasına gelinebilmesi için belli dereceler vardır. Bu derecelerin gerçekleşmemiş olması yada sistemin işleyişinin sağlıklı olması birleşmeyi olumsuz etkiler. Bu dereceleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- *Döviz Kuru Birliği*: Bu aşamanın amacı, birlik içinde olan ülkelerin paraları arasında sabit bir kur rejiminin oluşturulmasıdır.
- *Tam Konvertibilitenin Tesis Edilmesi*: Ülkeler para birimlerini birbirine dönüştürürken herhangi bir kısıtlama veya kontrol yoktur.
- *Koordinasyon*: Birliğe dâhil ülkeler arasında ekonomi politika yöntemleri açısından düzen ve bağlantı oluşturulmalıdır.
- *Ortak Rezerv Yönetimi ve Tek Merkez Bankası*: Birliğin merkez bankası sabit kur hususunda yada rezerv sıkıntısı oluşması esnasında problemleri çözme konusunda fayda sağlayacaktır.
- *Tek Para*: İktisadi bütünleşmenin son aşaması olan bu durumda ulusal para birimi yerine geçebilecek tek bir para sistemi kurulmalıdır. Bu konuya dair

politikalar tek bir merkez bankası ile yürütülecektir (Erdem ve Ulucak, 2014, s. 23)

Parasal birlikle beraber birliğe üye olan ülkelerin döviz kurundaki değişimleri takip etme yükümlülüğünün olmaması, para biriminin ortak olması sebebiyle istikrarın sağlanması ve bu istikrardan kaynaklanan para akışının artmasıyla ulaşılabilirliğin daha yaygın hale gelmektedir. Bu duruma paralel olarak parada bir değer artışı yaşanması, fiyat ve parasal dengeyi oluşturmak amacıyla kurulan merkez bankasının piyasaya duyduğu güvenin artması ve faiz oranlarına düşüş yaşanması, parasal birliğe geçişle birlikte politik çıkarların göz ardı edilmesi, parasal birliğin olumlu etkileridir. Ayrıca parasal açıdan sağlanan bir birlik ile ekonomik anlamda bir güç grubu oluşması ve küresel boyutta büyük bir grubun temsilinden kaynaklanan prestij kazanımları parasal birliğin ayrıca olumlu etkilerindedir (Varan, 2010, s. 19).

İktisadi birliğin olumlu etkilerinin yanında bir takım maliyetlerin açığa çıkması da mevcuttur. Bu bağlamda birliğe üye ülkeler para ve kur politikası açısından birliği oluşturmuş olduğu politikalara bağlı kalması gerektiğinden kendi ekonomilerinde oluşacak bir takım konjonktürlere karşı bağımsız hareket etme imkânları bulunmamaktadır. Birliğe üye olan ülkelerde para ve maliye politikaları ihtiyaç halinde, ekonominin gidişatına göre şekillendirilen bir sistem olarak mevcudiyetini korumayacaktır. Ek olarak birlik içindeki ekonomiler beklenmedik şoklarla karşılaşılıyor yada bu şoklar karşısında değişik tepkiler veriyorsa tek bir para politikası uygulaması her bir ülke için farklı maliyetlerin doğmasına neden olacaktır (Özer, 2007, s. 85).

### **1.2.5. Politik Bütünleşme**

Ekonomik birleşmeden sonra oluşturulmak istenen politik birliktir. Bu açıdan ekonomik olarak ortak hareket eden birliğe ek olarak güvenlik, savunma ve siyasi konularda da ortak hareket etmesiyle siyasi birlik sağlanmış olur (Dura ve Atik, 2007, s. 9-10).

### **1.3. Ekonomik Bütünleşmenin Dünyada Yer Alan Örnekleri**

Dünya'daki bütünleşme hareketleri genellikle iki yönde gelişmiştir. Birincisi coğrafi bölge temeline dayanan daha çok dini, kültürel yakınlığı olan ülkeler arasında kurulan AB, EFTA gibi bölgesel bütünleşmelerdir. Diğer birleşmelerde ise din

ortaklığı, siyasi ve ekonomik rejimlerdeki benzerlik gibi faktörlere dayanan belli bir coğrafi konum ile sınırlandırılmayan İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), İslam Konferansı Teşkilatı (İİT) gibi bütünleşmelerdir (Eroğlu, 2006, s. 25).

### **1.3.1. Coğrafi Esasa Dayanan Bütünleşmeler**

Coğrafi esasa dayanan bütünleşmeler incelenirken 2 alt başlık oluşturulmuştur. Bunlar; sanayileşmiş ülkeler arasındaki ekonomik bütünleşmeler ile az gelişmiş ülkeler arasındaki ekonomik bütünleşmelerdir.

#### **1.3.1.1.Sanayileşmiş Ülkeler Arasındaki İktisadi Bütünleşmeler**

##### **A. Avrupa Birliği (AB)**

Avrupa’da bütünleşme kurma düşüncesinin temeli eski zamanlara dayanmaktadır. Roma İmparatorluğu’nun yıkılışının ardından Avrupa devlet adamları Avrupa’nın tekrardan kalkınması ve barış ortamını sağlamak nedeniyle birçok çalışma yapmıştır (Sandıklı, 2008, s. 128).

18. yüzyıl Avrupa için çalışmaların arttığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde yapılan ticari antlaşmalarla ve sanayi devrimiyle artan üretime pazar sağlayabilmek hedeflenmiştir (Berksoy ve Işık, 2004, s. 14). 18.yüzyılda çok sayıda yazar, düşünür ve politikacı Avrupa’da birlik projeleri üretmişlerdir. Avrupa’nın çeşitli yerlerinde, Avrupa’da bir birlik oluşturulması için çok sayıda toplantı yapmışlardır. 1848’de Brüksel’de, 1849’da Paris’te, 1850’de Frankfurt’ta, 1851’de Londra yapılan toplantılar bunların en önemlisidir. Avrupa Birleşik Devletleri Konferansları adı altında yapılan bu toplantılarda Avrupa’da oluşturulabilecek bir birlik için çalışmalar ve planlar yapılmıştır (Çakmak, 2005, s. 15). Ancak 19. Yüzyılda Friederich List’i korumacı fikirlerinden etkilenen Avrupa devletleri kendi içine kapanmıştır. Çıkar çatışmaları sonucu İkinci Dünya savaşı yaşanmış ve sonunda kaybeden kendileri olmuştur (Berksoy ve Işık, 2004, s. 14).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında her anlamda yıkıma uğrayan Avrupa bu durumdan kurtulmak için bir yol aramaktaydı. Bu nedenle Avrupa’da barışın yeniden kurulması, Avrupa ülkelerinin ortak değerler altında bir araya gelmesi ve özellikle refahı arttıracak şekilde ekonomik alanda işbirliğine gidilmesi fikri tekrar ortaya atılmıştır (www.ab.gov.tr, 2019).

Bu birliğin kurulmak istenmesinin bir diğer nedeni ise Avrupa kıtasının yüzyıllardır sürdürdüğü dünyanın merkezi olma özelliğini yitirmiş olması idi. Avrupa'nın yerini şimdi iki yeni süper güç, yani Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği almıştır. Avrupa'nın bu iki blok arasında diğer bir süper güç oluşturabilmesi için ekonomik ve siyasi birleşmeyi sağlaması gerekirdi (Seyidoğlu, 2003, s. 219). Bu bağlamda Avrupa bütünleşmesini hazırlayan koşullar irdelendiğinde, Avrupa'daki bütünleşme çabalarının; savaşların, çatışmaların ve ekonomik krizlerin sonrasında hız kazandığı görülmektedir (Dedeoğlu, 2001, s. 41).

İlk olarak Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (Almanya, Fransa, Lüksemburg, Hollanda, Belçika ve İtalya) 1951 yılında Paris Antlaşması ile kurulmuş ve Avrupa Birliğinin kurulum süresindeki en somut adımlardan biri olmuştur. Ana amaç ise ticaretin önündeki engelleri kaldırmak ve üye ülkelerin vatandaşlarının ihtiyaçlarını karşılamak için üye ülkelerin kömür ve çelik ürünlerinin serbestçe dolaşacağı bir ortak pazar oluşturmaktır. Dolayısıyla her iki sektörde emek ve sermayenin serbest dolaşımı sağlanmak gerekliydi. Altı devletin barış ve refahını sağlamak amacıyla imzalan anlaşma o döneme kadar Avrupa'da başarılmamış bir işbirliği modeli başlatmıştı (Küçükahmetoğlu vd.,2007, s. 293).

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunu oluşturan ülkeler 1957 yılında Roma Sözleşmesi ile Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğunu kurmuşlardır. Avrupa bütünleşme süreci sürekli olarak birbiri ardına devam eden genişleme ve derinleşme aşamalarından geçerek 28 üyeli bir topluluk haline dönüşmüştür. Bu bağlamda 28 üyeli toplulukta derinleşme ve genişlemeye bağlı olarak ortak para birimi, ortak tarım ve göç politikaları gibi birçok alanda ortak politikalar oluşturulmuştur (<http://www.ab.gov.tr>, 2019).

## **B. Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA)**

1960 yılında kurulan Avrupa Serbest Ticaret Sahası, çok ileri amacı olmayan nispeten serbest ticarete yönelik politikalar güden ülkelerin oluşturduğu bir ekonomik gruplaşmadır. Ülkeler, grup içi ticaretten ziyade AB ile ticarete ağırlık vermişlerdir. Bir husumet üzerine inşa edilmediği için de ilişkiler çok sıkı kurallara bağlanmamıştır. Yüksek uzmanlaşma ve grup ülkeleri arasında mesafe de dikkate alınırsa ticaretin grup içinde ağırlığının olmayışı daha kolay anlaşılır. İngiltere, İrlanda ve Danimarka gruptan 1973 yılında ayrılıp Avrupa Birliği'ne katılmasından sonra bölge ülkeleri

küçük ülkeler olarak kalmıştır. Bir bütünleşme olarak başarıyı yakalayamayışının iki önemli sebebi vardır. Bunlardan biri AB'nin cazibesiyle gittikçe fire vermesidir. İkincisi ise, hedef olarak detaylı bir bütünleşmeye yönelmemiş ve derinlik kazanmak hedeflenmemiştir. Mesela tarife dışı engeller, standartlar, anlaşmazlıkların çözümü, rekabet politikası gibi daha pek çok konuda ortak politika oluşturulmamıştır (Ertürk, 2006, s. 27).

### **C. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA)**

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası platformda iki kutuplu kurulan sistem 1980'li yılların sonlarında yıkılmış ve dünyanın diğer bölgelerinin etkilenmesi gibi Kuzey Amerika kıtası da bu durumdan etkilenmiştir. ABD ve Kanada arasında oluşan ekonomik işbirliği hareketleri, 1960'lara dayansa da otomotiv ticaretinde oluşan engelleri ortadan kaldırma girişimi ile ilgili görüşme 1965 yılında yapılmış ancak 1980'lere geldiği takdirde bütün ticari anlamdaki engellerin ortadan kalkması söz konusu olmuştur. NAFTA'nın ana temelini oluşturan ABD-Kanada Serbest Ticaret Antlaşması 1989 yılında yürürlüğe konulmuştur (Grayson, 1995, s. 59; Çiftçi, 2001, s. 46).

Bu arada 1986 yılında Meksika'nın GATT' a üye olması ile ABD Meksika ile de ekonomik ve ticari anlamdaki ilişkileri arttırmak amacıyla bir anlaşmaya varmıştır. Çünkü Meksika ABD'nin Kanada ve Japonya'dan sonra gelen en büyük ticaret partneri konumunda idi. ABD'nin hem Kanada hem de Meksika ile yaptığı anlaşmalar sonuçta, tüm Amerika kıtasının kuzeyini içine alacak şekilde ABD-Kanada-Meksika arasında bir NAFTA birliğini gündeme getirmiş ve buna paralel olarak da sözleşme 1992 yılında imzalanmıştır (Seyidoğlu, 2003, s. 249).

ABD, NAFTA'nın merkez gücüdür. Her ülkeyle ikili ticaret anlaşmaları yapabiliyordu. Ancak bunun Kanada'ya bir yararı olmazdı. Çünkü elde edeceği avantajlar diğer ülkelerce de alınmış olurdu. Düşük ücretli emekle üretilen Meksika mallarının rekabet imkânı ortaya çıkardı. Ancak rekabet kaynağı sadece emek değil, aynı zamanda miktar ve kalite bakımından sermayedir; hatta sermayenin önemi daha fazladır. Meksika'nın NAFTA'ya üyeliği ile iki gelişmiş ülke arasındaki bütünleşmeye, bir gelişmekte olan ülkenin katılımı gerçekleşmiştir. Yani Meksika'nın politikalarının daha dışa dönük üretmesi gerektiği bir noktaya gelinmiştir (Ertürk, 2006, s. 27).



#### **D. Asya ve Pasifik İşbirliği (APEC)**

Asya ve Pasifik İşbirliği 1989 yılından Kanbera’da düzenlenen toplantı sonunda Asya Pasifik bölgesindeki 12 ülkeden (Avustralya, Brunei, Kanada, Endonezya, Japonya, Malezya, Yeni Zelanda, Filipinler, Singapur, G. Kore, Tayland ve ABD) oluşan gayri resmi bir toplantı sonucu meydana gelmiştir. 1991 yılında Seul ‘de yapılan ve Üçüncü Bakanlar Toplantısı diye anılan toplantı sırasında Çin, Hong Kong ve Tayvan’ın da üye olması ile APEC’in üye sayısı 15’e yükselmiştir.1993 yılında yapılan Blake Zirvesi’nde ise Meksika, Papua Yeni Gine ve Şili’nin de üyeliği oluşturulmuştur (<http://www.mfa.gov.tr>, 2019).

APEC bulunduğu bölgedeki varlığını ana ekonomik platform olarak nitelendirmektedir. Sürdürülebilir anlamda ekonomik büyüme temel hedefidir. APEC birliğine üye ülkelerin ekonomik anlamdaki bütünleşmenin güçlenmesi, diğer başka alanlarda işbirliğinin artırılması, serbest ve açık ticaret, yatırımların teşviki birliğin temel hedeflerini oluşturmaktadır (<http://www.mfa.gov.tr>, 2019).

#### **E. Nordik Topluluğu**

Nordik Topluluğu bir ekonomik bileşmeden çok, bölgesel bir işbirliği hareketidir. Kuzey Avrupa ülkeleri arasında (Danimarka, Finlandiya, İzlanda, Norveç ve İsveç) arasında kurulmuştur. Uluslararası sorunlar konusunda işbirliği yapmayı öngören bir anlaşma niteliğindedir (Dura ve Atik, 2007, s. 33).

#### **1.3.1.2.Az Gelişmiş Ülkeler Arasındaki İktisadi Birleşmeler**

Az gelişmiş ülkeler arasında oluşturulan ekonomik bütünleşmeler incelenirken kıta bazında ayırım yapılarak inceleme yapılmıştır.

#### **A. Amerika Kıtasında Yer Alan Bütünleşmeler**

**Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (LAFTA):**1957 yılının Ağustos ve Eylül aylarında Amerika Birleşik Devletleri’nin Buenos Aires’ta bir ekonomik konferans düzenlenmiştir ve bu konferansın amacı Latin Amerika ülkeleri arasındaki işbirliğinin artırılmasına yönelik kararlar alınmıştır.1959 yılının Eylül ayında Arjantin, Brezilya, Şili ve Uruguay’ın oluşturduğu bölge ülkeleri arasında serbest ticaret bölgesi oluşturulmasına dair bir metin hazırlanmış ve ilgili ülkeler tarafından kabul edilmiştir.1960 yılında imzalanan ve 1961 yılında yürürlüğe giren Montevideo Antlaşması ile Meksika, Peru ve Paraguay’ın da üye olması ile Latin Amerika Serbest

Ticaret Bölgesi (LAFTA) kurulmuştur. Kuruluşunun akabinde 1961 yılında Kolombiya ve Ekvator, 1966 yılında Venezuela, 1967 yılında da Bolivya LAFTA üyesi olmuştur. LAFTA üye ülkeler arasında ticarete konu olan engellerin on iki yıllık bir geçiş süresi içerisinde kaldırılmasını amaçlamıştır. Bu anlaşma karşılıklılık ilkesi ve en çok kayırlan ülke prensibini temellerine dayanmaktadır (Balkır ve Demirci, 1989, s. 32).

**And Ülkeleri Paketi:** And ülkeleri Paketi olup 1969 yılında Cartagena anlaşması ile kurulmuştur. Bolivya, Kolombiya, Ekvator, Peru ve Şili üyeleri olup daha sonraları Şili çekilerek Venezüella örgüte dâhil olmuştur (Eroğlu, 2006, s. 30).

**Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR):** Mercosur 1991 de Asuncian Antlaşması ile kurulan Latin Amerika ülkelerinin ekonomik ticari birleşmesidir. 1994 yılında Oura Antlaşması ile yenilenmiştir. 4 kurucu üyesi vardır, ancak son olarak 6 üyesi bulunur. Bunlar; Arjantin, Bolivya, Brezilya, Paraguay, Uruguay ve Venezuela'dır (Hashmi, 2017, s. 163). Mercosur, esasen Güney Amerika'da amaç bölgesel çapta ekonomiyi serbestleştirme ve demokrasinin güçlenmesini sağlamaktır. Bu durumun istikrarlı bir şekilde oluşturulabilmesi için ise üye ülkeler arasında çoğulculuk ve şeffaflık anlayışını güçlendirmek, temel hak ve hürriyetleri koruma altına almak, fakirlikle mücadele etmek, sürdürülebilir kalkınma sağlanabilmesi için çevre korumasını güvence altına almak, yargı güvenliğini oluşturmak gibi amaçlara sahiptir (<http://politikaakademisi.org>, 2019).

**Orta Amerika Ortak Pazarı:** 1960 yılında kurulmuş bir gümrük birliğidir. Temel amacı sanayileşme hızlarının arttırmak olup, üyeleri Kostarika, El Salvador, Guatemala, Honduras, Nikaragua ve Panama'dır. Honduras ve El Salvador arasındaki savaş sebebiyle 1969 yılında dağılmıştır. Ancak beş üye 1991 yılında anlaşmayı yeniden hayata geçirme kararı almışlardır. Böylece 1993 yılında birlik yeniden gümrük birliğini hayata geçirilmiştir (Eroğlu, 2006, s. 31).

**Karayib Ülkeleri Topluluğu (CARICOM):** Karayib Ülkeleri Topluluğu'nun temeli 1968 yılında kurulan Barbados, Guyana, Jamaika ve Trinidad ve Tobago ülkelerini kapsayan Karayib Serbest Ticaret Bölgesi'ne (CARIFTA) dayanmaktadır. 4 Temmuz 1973 tarihine gelindiğinde Karayib Serbest Ticaret Bölgesi, Karayib Ülkeleri Topluluğu'na dönüştürülmüştür. 13 bağımsız devlet ve altı İngiliz sömürgesi birliğin üyelerini oluşturmaktadır. Bunlar: Antigua ve Barbuda, Bahama Adaları, Barbados,

Belize, Dominik, Grenada, Guyana, Haiti, Jamaika Montserrat, St. Kitts ve Nevis, St. Lucia, St. Vincent ve Grenadines, Surinam, Trinidad ve Tobago (Laçiner, 2003, s. 320).

## **B. Afrika Kıtasında Yer Alan İktisadi Birleşmeler**

**Merkezi Afrika Devlet Topluluğu (ECCAS):** Afrika kıtasının merkezinde bulunan ülkeler arasında kuruldu. Üye ülkeler: Kamerun, Çad, Kongo, Orta Afrika Cumhuriyeti, Ekvator Ginesi, Gabon. Örgütün temel amacı bölgenin ekonomik olarak kalkınmasına yardımcı olmak için gümrük birliğinin kurulması ve ekonomik işbirliğinin geliştirilmesidir (Seyidoğlu, 2003, s. 254).

**Batı Afrika Devletleri Ekonomi Topluluğu (ECWAS):** Benin, Burkino Faso, Cape Verde, Coted'Ivoire, Gambiya, Gana, Gine, Gine Bisao, Mali, Moritanya, Liberya, Nijer, Nijerya, Senegal, Sierra-Leone, Togo arasında bir gümrük birliği anlaşmasıdır. Anlaşma emek ve sermayenin de üyeler arasında serbestçe dolaşımını öngörmektedir (Ertürk, 2006, s. 29).

## **C. Asya Kıtasındaki Birleşmeler**

**Güney Doğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN):** ASEAN yani Güney Doğu Asya Ulusları Birliği; Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland tarafından 8 Ağustos 1967 yılında Bangkok Tayland da ASEAN sözleşmesinin imzalanması (Bangkok Beyannamesi) ile oluşturulmuştur. ASEAN Güney Doğu Asya önderleri için ulus devletlerin birbirine bağlanmasında kurumsal bir yapı oluşturulmasına zemin hazırlar. Bu beş ülke hem coğrafi açıdan birbirine yakın hem de aynı tarih, kültür ve benzer çıkarılara sahip olma konusundan birbirlerine eş değerdir. Bu bağlamda bölge açısından sosyal ve ekonomik dengenin kuvvetlenmesi yükümlülüğünü ortak payda da buluşturup, paylaşma gayesi içerisinde bulunmuşlardır. Bu durumun sonucu olarak da bölgesel anlamda bir teşkilat oluşturarak kurumsallaşma yoluna gitmişlerdir. Daha sonra, ASEAN'ın kurucu ülkelerine ek olarak 7 Ocak 1984'de Brunei, 28 Temmuz 1995'te Vietnam, 23 Temmuz 1997'de Laos ve Myanmar ve 30 Nisan 1999'da ise Kamboçya dâhil olmuştur. Bu on ülke günümüzdeki ASEAN'ı oluşturmaktadır (Duong, 2016, s. 34).

**Bangkok Antlaşması:** Bir kısım üyeleri ASEAN'ı oluştururken diğer üyeleri Bangladeş, Hindistan, Laos, Kore Cumhuriyeti ve Sri Lanka'dır.

**Körfez İşbirliği Konseyi (GCC):** Körfez İşbirliği Konseyi 1981 yılında Arap-Pers körfezi bölgesinin 6 devleti tarafından kurulmuştur. Körfez İşbirliği Konseyinin Anlaşma metni 4 Şubat 1981’de Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Umman, Suudi Arabistan ve Kuveyt Dışişleri Bakanlarının Riyad’da yaptıkları toplantıda kabul edilmiş ve 25 Mayıs 1981 senesinde konsey üyeleri olan devletlerin temsilci guruplarının Abu Dabi’de yaptıkları kongrede imzalanarak yürürlüğe girmiştir (Canbek, 2006, s. 63).

### **1.3.2. Coğrafi Bölge Esasına Dayanmayan Bütünleşmeler**

Coğrafi bölge esasına dayanmayan bütünleşmeler bölümünde, 5 bütünleşme örneği incelenmiştir.

#### **1.3.2.1. Arap Birliği ve Arap Ortak Pazarı**

1950 yılında yapılan “Ortak Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması” ile Ortadoğu’da bölgesel anlamda bütünleşme oluşturma girişimleri başlamıştır. Arap ülkeleri için 1953 yılında imzalanan “Ticaretin Kolaylaştırılması ve Transit Ticaretin Düzenlenmesi Anlaşması” bu bölgedeki ticari anlamda birleşmeleri arttırmaya dönük olsa da anlaşma, ticareti arttırma konusunda istediği etkiyi gösterememiştir. Arap ülkeleri arasındaki bölgesel çapta oluşturulmak istenen bütünleşme hareketleri geçen on yıllık sürenin ardından 1964 yılında imzalanan “Arap Ortak Pazar Anlaşması” ile kendisini göstermiştir (Yanar, 2011, s. 8). Üye ülkeler arasındaki siyasi anlaşmazlıklar ve 1990 yılında Irak’ın Kuveyt’i işgali gibi olaylar Arap Birliği’nin ve Arap Ortak Pazarı’nın etkinliğini büyük ölçüde azaltmıştır (Seyidoğlu, 2003, s. 260).

#### **1.3.2.2. Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı (OPEC)**

OPEC, İran, Kuveyt, Suudi Arabistan, Venezüella ve Irak olmak üzere beş petrol üreticisi ülke tarafından 1960 yılında kurulmuştur. Birliğin varlığı kuruluş esnasında çok fazla dikkate alınmasa da birliğin etki alanı zamanla hissedilir olmuştur. Günümüzde dünyasında enerji pazarının biçimlenmesinde ve bunun sonucunda küresel ekonomi ve politikanın belirlenmesinde önemsenecek derecede etkili olmuşlardır (Demir, 2008, s. 232).

OPEC üyesi devletlerin çoğunluğun benzer devlet yapısına, kültüre, ideolojiye ve siyasete sahip olmadığından bazı aşamalarda belli zorluklarla karşılaşılıyordu. OPEC devletlerinin başlıca sorunlarından biri petrol gelirlerini nasıl ve nereye

harcamaya bağılıydı. Diğere bir neden ise teknolojik yönden zayıf olmalarıydı (Tofige, 2015, s. 25). Irak'ın Kuveyt'i işgali etmesi örgütü zayıflatan ve anlaşmazlıklara sebep olan bir diğere neden olmuştur.

### **1.3.2.3.Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi (COMECON)**

COMECON, İkinci Dünya Savaşı sonrasında asker ve siyasi şartların oluşturduğu bir örgüttür. 1949 yılında Sovyetler Birliği -Doğu Avrupa ülkeleri olan-Bulgaristan, Çekoslovakya, Demokratik Almanya, Polonya, Macaristan Romanya ve Moğolistan tarafından kurmuştur. Daha sonraları kuruluşa Küba, Kuzey Kore ve Vietnam da katılmıştır. Temel amaç Batı ile yapılan ticareti kendilerine doğru kaydırmak ve ekonomik bakımdan daha çok yeterli olma çabasıdır(Seyidoğlu, 2003, s. 262).

## **1.4. Türkiye'nin Üye Olduğu Ekonomik Bütünleşmeler**

Uluslararası ekonomik kuruluşlar Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için globalleşmenin de tesiriyle oluşan rekabet ortamında dış ticarete artış sağlamanın en etkin yollarından birini teşkil etmektedir. Bu bağlamda gelişmekte olan ülkeler üye olduğu kuruluş ve ekonomik bütünleşmeler sayesinde rekabet ortamında avantaj elde edebilir. Bu nedenle ulus üstü ekonomik bütünleşmelerin varlığı her geçen günde daha da önem kazanmaktadır (Kesgingöz, 2018, s. 711). Türkiye'nin üye olduğu ekonomik bütünleşmeler aşağıda detaylı bir biçimde incelenmiştir.

### **1.4.1. Ekonomik İş Birliği Teşkilatı (ECO)**

Türkiye, İran, Pakistan ve İngiltere arasında olan CENTO Antlaşmasını; ekonomik, kültür ve bölge çapında bir iş birliği boyutu oluşturmak amacıyla 1964 yılında antlaşması yapılmıştı. Bu antlaşma Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği (RCDR) adı ile anılarak Ankara Deklarasyonu ile yayınlandı. Lojistik anlamda işbirliğinin artırılması, ulus üstü çapta bir havayolu şirketinin kuruması, denizyolu ile lojistikte işbirliğinin oluşturulması, demir ve karayolu bağlantılarının tamamlanması, antlaşmanın öncelikli konuları arasında yer alıyordu. Ayrıca Türkiye, İran ve Pakistan arasında olan telefon görüşmelerinde ücretlendirmenin şehirlerarası ücret tarifeleri düzeyinde olması konusunda bir plan yapılmıştır. Ticaret odalarının işbirliği, ihracatta ortak imkânlar oluşturma, petrol ve enerji alanında ortak çalışmalar, turizm konusunda antlaşma sağlanması, Türkiye, İran ve Pakistan arasında vize muafiyeti, serbest dolaşım

imkanı, kültürel alanlarda işbirliğine varılma gibi konularda da ortak fikir birliğine varılmıştır. Ek olarak her bir devlet kendi dili ve medeniyeti ile ilgili öteki devletlerde çalışma imkânına verilmesi, burslarda artış, öğrenci ve öğretmen değişimi konuları da anlaşma kapsamında ele alınmıştır (Seyidoğlu, 2003, s. 257).

RCDR, 4 Mart 1985 yılında Tahran Deklarasyonu'nu ile RCDR'den ECO'ya dönüşmüştür. 1964 yılından beri varlığını sürdüren bu anlaşma bir uluslararası bir bütünleşme haline gelmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasına paralel olarak da ECO'nun üye ülke konumundaki sayıda değişiklikler olmuştur. Bu bağlamda 18-29 Kasım 1992 yılında İslamabat'ta yapılan ECO'nun Bakanlar Konseyi olağanüstü toplantısında; Azerbaycan, Kırgızistan, Türkmenistan, Tacikistan, Kazakistan, Özbekistan ve Afganistan'ın ECO'ya üyeliği kabul edilmiştir. Böylece ECO, 10 ülkenin üye olduğu bir bütünleşme haline dönüşmüştür (www.dpt.gov.tr, 2019; Şahin, 2012, s. 87).

ECO'ya üye olan Türk Cumhuriyetleri'nin petrol, doğalgaz gibi doğal kaynaklara sahip olması dünyanın dikkatini çekmektedir. Ancak bu devletlerarasında hem siyasal sorunların varlığı hem kültürel açıdan farklılıkların oluşu hem de verimli bir piyasa sistemi alt yapısının olmaması ve Rusya'ya olan bağımlılık derecesi bu ülkelere yatırım yapmak isteyenler açısından dezavantaj oluşturur. ECO'ya üye olan ülkelerin tamamı Müslüman ve çoğu ülkenin de kökeninin Türk olması sebebiyle ilişkiler açısından Türkiye'nin ECO'daki konumu önem arz etmektedir (Dartan ve Dikkaya, 2002, s. 74-75).

Ancak birliğe üye ülkelerin konum bakımından devletlerarası çatışmalar ve jeopolitik açıdan rekabetin fazla olduğu bir coğrafyada yer almaları sebebiyle birbirleri yerine daha çok farklı ülkelerle diyalog içerisine girmişlerdir. Türkiye'nin ve İran'ın siyasi açıdan farklı bakış açılarına sahip olması, Türkiye'nin Pakistan ve Afganistan'a mesafenin uzak olması gibi nedenlerden ötürü ilişkilerde bir ilerleme sağlanamamıştır (Şen, 2005, s. 187).

#### **1.4.2. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİ)**

1980'li yılların sonlarına doğru Doğu Avrupa'da ülkeler ve Sovyetler Birliği'nde meydana gelen değişimler, Karadeniz Ekonomik İşbirliği fikrinin kuvvetlenmesine zemin hazırlamıştır. Sovyetler Birliği hem enerji kaynakları hem de hammadde açısından zengin; ayrıca savunma ve uzay sanayi gibi dallarda uzman bir

ülke konumunda olmakla beraber tüketim malları ve beşeri sermayeye dönük yatırımlarda eksik kalmıştır. Bu duruma nazaran Türkiye’de ise Sovyetlerin ihtiyacı olan ve Batı piyasasına girmekte zorluk yaşayabileceği gıda ve tüketim mallarına sahipti. Türkiye sanayisi önemli ölçüde gelişme göstermiş ve hammadde ile enerji kaynaklarına ihtiyaç duyar halde iken Sovyetler Birliği de gıda ve tüketim mallarına ihtiyaç duymuştur. Ayrıca Karadeniz kıyısı içinde olan öteki ülkeler için de durum geçerliliğini korumuştur. Bu bağlamda Türkiye ile Karadeniz’e kıyı olan ülkelerde ekonomik ve bölgesel çapta bir bütünleşme fikri oluşmuştur (Şahin, 2012, s. 50).

25 Haziran 1992 yılında Arnavutluk, Bulgaristan, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Romanya, Moldova, Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Türkiye’nin bulunduğu ülkeler İstanbul’da toplanmış ve Boğaziçi Belgesi’ni imzalayarak KEİ kuruluş aşamasını başlatmışlardır. Bu durumun sonucunda ülkeler mal, hizmet, sermaye ve işgücünün serbest dolaşımı açısından kendi aralarında işbirliğine gitmiş ve gerekli olan şartları sağlayacaklarını beyan etmişlerdir (Yalçınkaya, 2017, s. 4). Bu bağlamda KEİ, Avrupa’nın doğusunda ekonomik ve siyasi açıdan demokrasiye geçiş sürecinin de etkisi ile Türkiye’nin önderliğini yaptığı, bölgesel ekonomik işbirliği teşkilatı olmuştur (Güran ve Aktürk, 1995; Erkan ve Batbaylı, 2017, s. 32).

KEİ, üyeler arasında ticari, ekonomi, bilim ve teknoloji ticaret ve çevre gibi konularda işbirliğini geliştirmeyi amaçlamış ve kalabalık bir nüfusa sahip coğrafyada ekonomik ilişkileri arttırmayı hedeflemiştir. Bununla birlikte KEİ sebebiyle birlik dışı ülkelerle ya da diğer bütünleşmelerle olan ilişkilerde bir sorunla karşılaşmamak için her devlet kendi menfaatlerini garantilemiştir (Oran, 2006, s. 519-520).

KEİ, bölgesel anlamda ekonomik işbirliği amacı güderken; diğer bir özelliği de işbirliği ve dışa dönük bir eğilim içerisinde olmasıdır. Bugün Avusturya, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Mısır, Fransa, Almanya, Belarus, İtalya, Polonya, Slovakya, Tunus, ABD, AB Komisyonu, Karadeniz Komisyonu, Uluslararası Karadeniz Kulübü ve Enerji Şartı Sekretaryası toplantılara gözlemci olarak katılmaktadır. Günümüzde KEİ üye sayısı 13 olup; Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Rusya Federasyonu, Ukrayna, Bulgaristan, Romanya kurucu üye, Sırbistan, Yunanistan ve Arnavutluk diğer üyelerdir (<http://www.mfa.gov.tr>, 2019).

### 1.4.3. İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)

İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Avrupa'da bulunan ekonomileri desteklemek ve iyileştirmek nedeniyle Marshall Planı dâhilinde ABD ve Kanada'nın o dönem için ortalama 12 milyar dolarlık ekonomik yardımın dağıtılmasına imkân sağlamak amacıyla kurulmuştur. Örgüt, Avrupa devletlerinin ticari anlamdaki ödemelerini serbestleştirmek hedefi ile oluşturulan, 1947-1960 tarihleri arasında faaliyet gösteren Avrupa Ekonomi İşbirliği Teşkilatı'nın yerine ayrıca daha da geniş bir görev kapsamı dâhilinde kurulmuştur. 14 Aralık 1960 Paris'te kurulan OECD başlangıç kısmı “ bireysel özgürlükleri koruyarak genel refah düzeyini arttırmak olan BM amaçlarına ulaşmanın ekonomik güç ve refah düzeyini yükseltmekten geçtiği inancıyla” şeklinde başlamaktadır. OECD'nin 36 üyesi bulunmakta olup, bu ülkeler ABD, Almanya, Belçika, Avusturya, Danimarka, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Finlandiya, Fransa Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya İsrail, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Kanada, Güney Kore, Letonya, Litvanya Lüksemburg, Macaristan, Meksika, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya, Şili, Türkiye, Yeni Zelanda ve Yunanistan'dır. Ayrıca Türkiye kurucu ülkeler arasında yer almaktadır (<http://www.mfa.gov.tr>, 2019). Birliğin belli başlı amaçlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Ekonomik ve mali istikrar, ekonomik anlamda büyüme, ticaret ve yatırım, teknolojik gelişme sağlanması, inovasyon ve girişimciliğin sağlanması ve fakirlikle mücadele konusunda hükümetlere yardımcı olmak,
- Çevrenin korunması ile ekonomik ve sosyal gelişme arasındaki istikrarı sağlamak,
- İş imkânının sağlanması ve sosyal eşitlik kavramı ile etkin bir yönetim anlayışı,
- Yeni oluşan sorun ve gelişmelerde bunları anlama ve çözümleme konusunda hükümetlere referans göstermektir (<http://www.mfa.gov.tr>, 2019).

OECD'nin etkili bir birlik olmasında devletlerarası birbirlerini inceleme imkânlarının olması, birçok anlamda denetime tabi olmaları, bu doğrultu da gelişen baskıcı bir mekanizma gibi nedenler sayılabilir. Biçim ve içerik özellikleri açısından zorlu bir dönem gerçekleştirilir. Yani, birliğin aldığı kararlar bağlayıcılık açısından uluslararası hukukta bir yer almasa da, belli konularda uluslararası platformda alınan kararların belli bir geçerliliği bulunmaktadır (Bayraktar, 2010, s. 6). Bir ekonomik



birleşme hareketinden çok, batılı ülkeler arasında bir işbirliği ve dayanışma örgütüdür. AB ve EFTA, OECD'nin bölgesel gruplaşmaları sayılabilir. OECD sanayileşmiş ülkeler arasında işbirliği ve dayanışma sağlar. Ekonomik ve siyasal konularda, görüşlerin uyumlaştırılmasına aracılık eder. Ortak karar ve tutumların benimsenmesinde 7 büyük sanayileşmiş ülkenin önemli rolü vardır. Yediler Grubu (G-7) adı verilen bu ülkeler, ABD, Kanada, Japonya, Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'dir (Atik ve Dura, 2007, s. 39).

#### **1.4.4. Gelişen Sekiz Ülke (D-8)**

D-8, Türkiye'nin girişimleri üzerine İran, Pakistan, Bangladeş, Malezya, Endonezya, Mısır ve Nijerya tarafından 22 Ekim 1996 tarihinde İstanbul'da düzenlenen "Kalkınmada İşbirliği Konferansı" ile oluşturulmuştur. Daha sonra oluşturulan hazırlık çalışmaları sonucunda üç komisyon ve iki dışişleri bakanları konseyi toplantısı ile 15 Haziran 1997 yılında İstanbul'da resmi anlamda kurulmuştur (<http://www.mfa.gov.tr>, 2019).

D-8 teşkilatı, üyeler arasında ticari ve sosyal anlamda işbirliğini arttırmayı hedefler. Nijerya'dan Endonezya'ya kadar olan bir alanı kapsayan bu teşkilat bölgesel olmaktan ziyade küresel çapta bir birliktir. D-8'e üye ülkeler bölgesel ve küresel çaptaki örgütlere olan üyeliklerinden dolayı karşılıklı olarak dezavantajlı bir yapıya sahip değillerdir (Ariff, 1998, s. 26).

D-8 üye ülkeler arasında ekonomik ve ticari işbirliğinin geliştirilmesine paralel olarak kalkınma amacıyla üye devletlerin dünya ekonomisindeki yerini kuvvetlendirmeyi, yeni olanaklar sunarak üye ülkeler arasında ticari çeşitliliği arttırmayı, ulus üstü platformda karar verme mekanizma seviyelerini güçlendirmeyi ve vatandaşların refah seviyelerini yükseltmeyi amaçlar. Bu bağlamda D-8 oluşumu coğrafi alan ve benimsediği ilkeler çerçevesinde bölgesel bir bütünleşmeden ziyade küresel bir örgüt seviyesine çıkmıştır. Bu nedenle D-8'e gelişme gösteren tüm ülkeler üye olabilir. D-8, ülkeler bazında sektörel olarak işbirliği içerisindedir. Türkiye; sanayi, sağlık, çevre, Bangladeş; kırsal kalkınma, İran; bilim, teknoloji, Malezya; finans, bankacılık ve özelleşme; Mısır ticaret; Endonezya yoksullukla mücadele ve insan kaynakları, Nijerya; enerji, Pakistan ise tarım ve balıkçılık alanında işbirliği çalışmalarını organize eder (<http://www.mfa.gov.tr>, 2019).

#### **1.4.5. İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)**

İslam Konferansı Örgütü, 21Ağustos 1969 yılında, İsrail'in Kudüs'teki Al Aksa Mescidini yakması ardından Müslüman birliğinde tepki oluşturmuş ve 22-25 Eylül 1969 yılında Rabat'ta İslam Zirve Konferansı düzenlenerek bu örgüt kurulmuştur. 2011 yılına gelindiğinde ise Astana'da 38. Dışışleri Bakanları Konseyi toplantısı gerçekleştirilmiş ve ismi İslam İşbirliği Teşkilatı olarak güncellenmiştir (<http://www.mfa.gov.tr>, 2019).

İslam İşbirliği Teşkilatı toplamda 57 üye ülkeye sahip, Birleşmiş Milletler (BM)'den sonra ikinci büyük uluslararası teşkilattır. Oluşum açısından politik sebeplere bağlı ve zaman içerisinde, İslam ülkeleri arasında temel olarak en geniş ekonomik ve ticari işbirliğine sahip bir örgüt halini almıştır. Halen nüfusun büyük çoğunluğu veya bir kısmı Müslüman olan, üye ülkeler arasında ekonomi, siyaset, kültür ve bilim alanından iş birliğini arttırmayı amaçlayan birliktir (Akgül, 2013, s. 5). Bu kuruluş Müslüman birliğini tek çatı altında toplayan uluslararası çapta bir ekonomik bir bütünleşmedir (Kesgingöz, 2018, s. 713).

## 2. İKİNCİ BÖLÜM

### DIŞ TİCARET TEORİSİNE GENEL BİR BAKIŞ

#### 2.1. Dış Ticaretin Tanımı ve Teorileri

##### 2.1.1. Dış Ticaretin Tanımı

Dış ticaret, ülke ekonomilerinin büyüme ve kalkınma hedeflerini gerçekleştirmede stratejik bir öneme sahiptir. Dış ticaret kavramı dış alım (ithalat) ve dış satım (ihracat) olmak üzere iki şekilde gerçekleştirilebilir. Dış ticaret, kaynakların daha verimli kullanılmasına olanak sağlamakla birlikte; geniş piyasa hacmi nedeniyle ölçek ekonomileri oluşturması ve iç piyasada oluşan arz fazlalıklarına alternatif bir pazar oluşturması sebebiyle, ekonomik büyüme ve kalkınma için önemli bir rol üstlenmektedir. Dış ticaret; siyasi ve ekonomik açıdan egemenliğe sahip ülkelerin birbirleri ile gerçekleştirmiş oldukları mal, hizmet, sermaye ve fikri mülkiyet haklarına dair ithalat ve ihracatı ifade etmektedir. Bu sayede dış ticaret, ekonomilerin büyümesi, zenginleşmesi ve uluslararası platformda ekonomik ve politik anlamda söz sahibi olmalarına fırsat verir (Gültekin, 2011, s. 31).

Kaynakların yeryüzüne eşit dağılmamış olması sebebiyle ülkeler ihtiyaç duydukları mal, hizmet ve üretim faktörlerini üretme olanağına sahip değildir. Bu nedenle uluslararası düzeyde iş bölümü ve kaynak kullanımında etkinliğin artırılması kaçınılmaz olmuştur. Kaynak kullanımındaki verimliliğin artması ile üretim maliyetlerinin azalması, ülkelerin mevcut refahlarının artmasına, tüketicilerin ihtiyaç duyduğu mallara ilişkin seçeneğin artışına ve ucuz tüketme imkânına sahip olunmuştur (McConnell vd., 2014, s. 154).

Kıt kaynakların uluslararası düzeyde daha etkin nasıl kullanılması konusunda araştırmalar yapan ekonomi bilimi, olanla değil olması gerekenle ilgilendiği için normatif bir karakterdedir. Dış ticarete ise ithalat ve ihracat hareketlerinin gerçekleşmiş olan kısmı ile ilgilenen bir kavramdır. Bu nedenle dış ticaret, ekonomi biliminin bir çalışma alanı olarak kabul edilebilir (Selen, 2009, s. 2).

## **2.1.2. Dış Ticaret Teorileri**

### **2.1.2.1.Merkantilistler**

Merkantilizm, 16. yüzyıldan 17. yüzyıl sonralarına kadar etkili olmuştur. O dönemlerde Batı Avrupa, bilhassa İngiltere, dünya ekonomisinin merkezi konumunda idi. Amerika, Avustralya, Avrupa'dan gelen göçlerin yerleşim alanı; Afrika, Uzak Doğu ve diğer alanlar Batı Avrupa'nın sömürgesi altındaydı. Merkantilist dönemden önce dünyada mevcut bir dış ticaret olayından bahsetmek zordur. Tek istisnası Orta Çağ'da yapılan İpek yolu ticareti sayılabilir (Seyidoğlu, 2013, s. 5).

Merkantilist doktrine göre, dış ticaretin temel amacı, hazinenin altın stokunu arttırmaktır. Bunu yapmak için de ödemeler dengesinde fazlalıkların oluşturulması gerekir. Servetin kaynağını altın ve değerli madenler olarak görmüşlerdir. Onlar için altın stoku ekonomik ve siyasal gücün temelidir. Dış ödeme fazlası oluşturup altın stokunu arttırabilmek için hem iç hem de dış ekonomik faaliyetlere yoğun devlet müdahalesini zorunlu sayarlar (Seyidoğlu, 2013, s. 5).

Merkantilist, dış ticaret politikasında her ülkenin değerli madenleri biriktirmesi mümkün olmadığından varlığını uzun sürdürememiştir (Çulha, 2009, s. 6).

### **2.1.2.2.Fizyokratlar**

Fizyokrazi, Merkantilizme tepki olarak doğmuştur. Bu akımın kurucusu ve en önemli temsilcisi François Quesnay olup; diğer temsilciler Robert Jacques Turgot, Le Marquis de Mirabeau, Abbe Nicolas Baudeau ve Pierre Samuel du Pont de Nemours'tır. Fizyokratlar, sanayi ve ticaret yaparak net bir fazlalığın ortaya çıkmasının mümkün olamayacağını, üretken tek sektörün tarım olduğunu savunmuşlardır. Bu bağlamda bu görüşe göre tarım dışındaki diğer tüm sektörler verimsizdir. Fizyokratlara göre tek vergi sistemi olmalı, bu da tek üretken sektör olan tarımdan alınmalıdır. Bu doktrini savunanlar ekonominin doğal düzen içerisinde kendi kendini düzenleyebileceğini iddia ederler. "Laissez faire laissez passer" yani "Bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler" ilkesini benimsemişlerdir. Bu ilkenin doğal sonucu olarak devlet müdahalesine karşı çıkmışlardır. Dış ticarete kısır bir sektör sayılmasına karşın; serbest ticaret dayalı bir yaklaşım söz konusudur. Serbest ticareti savunmalarının altında yatan sebep ise, dış ticaretin kârlı ve verimli olmasından ziyade doğal düzen anlayışını benimsemiş olmalarıdır (Bilgili, 2013, s. 23-25).

### 2.1.2.3.Klasikler ve Mutlak Üstünlük Teorisi

İktisat bilimine sistemli bir yaklaşım sunan Adam Smith, Merkantilistlerin tersine dünyadaki değerli kaynakların sabit olmadığını, iş bölümünün ve uzmanlaşmanın sonucu olarak kaynakların verimliliğinin artacağı düşüncesini savunmuştur (Özel, 2012, s. 7). Smith, serbest ticaret ve uluslararası uzmanlaşmanın sağladığı faydaları “Mutlak Üstünlükler Teorisi” ile açıklamıştır. Bu bağlamda bir ülke, bir malı daha az maliyetle üretiyorsa o alanda uzmanlaşıp, o malı ihraç etmeli; üretimini pahalıya yaptığı malı ise ithal etmelidir (Saçık, 2009, s. 166).

Örnek olarak aşağıda Amerika ve Almanya ülkelerinin A ve B malları ele alınarak, Mutlak Üstünlükler teorisini açıklayacak olursak:

**Tablo 2. Bir İşçinin Bir Günde Üretebileceği Mallar**

Ülkeler	A Malı	B Malı
Amerika	50 Birim	30 Birim
Almanya	20 Birim	80 Birim

Yukarıda verilen örnek emek değer teorisine göre düzenlenmiştir. Tabloda verilen rakamlar emeğin verimliliğini yansıtır. Bu da maliyetlerle ters orantıya sahiptir.

Örneği açıklayacak olursak; Amerika A malında, Almanya B malında uzmanlaşacaktır. Bu mallar söz konusu ülkelerde daha ucuza üretilmekte ve emeğin verimliliği daha yüksektir. Bu bağlamda Amerika A malını, Almanya’ya ihraç etmeli B malını ise ithal etmelidir. Bu şekilde yapılan ticaret ve üretim iki ülkenin de refahına avantaj sağlar (Seyidoğlu, 2003, s. 17-18). Ayrıca bazı ülkeler iklim koşulları, doğal kaynaklara ulaşım kolaylığı yada bazı açılardan belirli özelliklere sahip iş gücünün varlığı sebebiyle ürünlerin üretiminde doğal bir üstünlüğe de sahiptir (Koparal, 2004, s. 22).

Mutlak Üstünlükler Teorisi uluslararası ticareti bilimsel olarak açıklamada önemli gelişmeler kaydetmiştir. Ancak bu teori gelişmiş ülkelerin kendi arasında yapmış olduğu ticareti açıklama konusunda yetersiz kalmıştır (Seyidoğlu, 2003, s.18).

Smith kalkınmada verimliliğin önemini savunmuştur. Talebin artması uzmanlaşmaya, uzmanlaşmanın doğal sonucu da ekonominin büyümesine neden olur. Smith’ e göre iş bölümü, yani takas ve mübadele etme, dış ticaretin sonucudur. Bu bağlamda işbölümü uzmanlaşmayı, uzmanlaşma verimliliği, verimlilik yatırımları ve yatırımlarda kalkınmayı sağlamaktadır (Dülgeroğlu, 1997, s. 32).

#### 2.1.2.4.Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi

David Ricardo, Adam Smith'in Mutlak Üstünlükler Teorisi üzerinden yapmış olduğu çalışmada ülkelerin daha çok karşılaştırmalı olarak üstün olduğu sektörde üretim yapmalarını içeren ve hala geçerliliğini koruyan "Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisini" bulmuştur. Bu bağlamda mutlak üstünlükler teorisinin aksine, dış ticarete ülkeler için önemli olanın yalnızca mutlak olarak üstün olduğu ürünlerde uzmanlaşmanın olmadığını, başka bir ülkenin nispeten hangi üründe yüksek oranda üstünlüğe sahipse, o ülkenin o üründe uzmanlaşmaya gitmesi gerektiğini savunmaktadır (Oğuz, 2017, s. 8).

David Ricardo'nun "Politik Ekonomi ve Vergilendirmenin Temel İlkeleri" adlı eseri 1817 yılından bu yana karşılaştırmalı üstünlükler teorisini açıklamada ve dış ticaret teorilerinin yapı taşı olma özelliğini korur. Buna göre modern dış ticaret teorilerinin kökünde karşılaştırmalı üstünlükler teorisi yatar. Bu bağlamda, dış ticaret şartlarında ülkeler daha verimli oldukları malları üretme konusunda uzmanlaşmışlardır (Neary, 2009, s. 2018).

David Ricardo, ticaretin mutlak üstünlüklere dayandırılmasının kapsamı daraltacağını öne sürmüştür. Bu bağlamda ülkeler arasındaki maliyet farkı yerine farklılığın derecesi önemlidir. Yani bu teoriye göre, karşılaştırmalı üstünlükler teorisi, ticaretin mutlak değil de karşılaştırmalı üstünlüklere dayanması gerektiğini savunur. Bir ülke, bütün mallarda diğerine göre daha üstün olsa bile, karşılaştırmalı olarak en fazla üstünlüğe sahip olduğu mallarda uzmanlaşır; üstünlük konusunda daha az olduğu malları ithal yoluna giderek daha fazla refaha erişebilir (Bayraktutan, 2003, s. 177).

Bu doktrin bütün ülkeler için geçerlidir. Bütün mallarda diğer ülkelere göre verimliliği düşük olan bir ülke olduğunu düşünelim. Bu ülkede bazı mallarda göreceli verim düşüklüğünün daha fazla olduğu mallar olabilir. Bu durumda bu ülke çok verimsiz olduğu malları dışarıdan ithal ederek, göreceli olarak daha az verimsiz olduğu malları üreterek kıt kaynaklarını en etkin biçimde değerlendirmelidir. Böylece bütün ülkeler karşılaştırmalı üstünlükler teorisine uygun hareket ederek kıt kaynaklarını en optimal şekilde kullanmış ve ekonomik olarak da refahlarını en üst seviyeye çıkarmış olurlar (Seyidoğlu, 2013, s.9).

Mutlak ve karşılaştırmalı üstünlük teorilerinin geçerli olabilmesi için bazı temel varsayımların gerçekleşmesi ile mümkündür. Bu temel varsayımları şu şekilde sıralayacak olursak:

- Ekonomi tam istihdam seviyesindedir,
- Uluslararası ticaret iki ülkeyi kapsar,
- Ticarete konu olan sadece iki mal bulunur,
- Nakliye, sigorta gibi artı giderler yoktur,
- Ticaret takas ile gerçekleşir,
- Üretim faktörleri ülke içinde hareketli iken ülkeler arasında ise hareketli değildir,
- Maliyet kavramı, emek faktörünü içermekte olup, bu faktör homojen sayılır (Koparal, 2004, s. 27).

#### **2.1.2.5.Faktör-Donanım Teorisi**

Faktör donanım teorisi, Ricardo tarafından oluşturulan karşılaştırmalı mutlak üstünlükler teorisinin eksikliklerini gidermek amacıyla ortaya atılmıştır. Diğer bir ifadeyle bu teoriyi oluşturanların adıyla Hecksher-Ohlin (H-O) teorisidir (Seyidoğlu, 2007, s. 81). Bu teoriye göre bir ülke hangi üretim faktörü açısından zenginse, üretimi o faktörü daha fazla kullanma imkânı veren mallarda karşılaştırmalı üstünlük kazanmış olur (Seyidoğlu, 2005, s. 66).

Faktör donanım teorisinde ülkeler arasındaki mukayeseli üstünlüğünü iş gücü, yeni icat kabiliyeti, doğal kaynak zenginliği ve üretim faktörlerinin görece fazlalığı olarak kendisini göstermektedir. Hecksher ve Ohlin'e göre dış ticaret, ülkelerin farklı faktör zenginliğine sahip olmaları, emek ve sermaye faktörlerinin farklılıkları nedeninden ötürü yapılmaktadır. Buna göre gelişmiş ülkelerin daha fazla emeğe ihtiyacı varken; gelişmekte olan ülkeler sermaye ihtiyaç duyarlar. Bu bağlamda bir ülkede hangi faktör zenginliği diğerine göre daha fazla ise o ürünün üretiminde uzmanlaşmak ve o ürünü ihraç etmek yararlı olur (Dücan, 2015, s. 53).

Bazılarına göre, H-O teorisi, ticaret literatürüne yapılan en önemli katkıdır. Bu teori karşılaştırmalı üstünlükleri, varsaymaktan öte onu açıklama yoluna gitmiştir. H-O tarafından oluşturulan, fakat Samuelson tarafından biçimlendirilen teorisinin varsayımları şu şekilde sıralanabilir:

- Ülkeler arasında mallar tam hareketlidir,
- Üretimde tüm ülkeler açısından aynı teknoloji söz konusudur,
- Yurt içinde hareketli olan üretim faktörleri ülkeler arasında hareketsizdir,
- Tercihler benzerdir,
- Ölçek ekonomisi söz konusu değildir,
- Tam rekabet koşulları tüm piyasalar için geçerlidir,
- Nakliye maliyeti yoktur,
- Ülkelerin faktör donatımları ve faktör fiyatları farklıdır (Subaşat, 2003, s.148-150).

Faktör donanım teorisinden 3 farklı teori meydana gelmiştir. Birincisi, faktör fiyatları arasındaki farkın kapanacağını ileri süren “Faktör Fiyatlarının Eşitlenmesi Teorisi”dir. Bu bağlamda ülkelerarası faktör fiyatlarının eşitlenmesi, faktör fiyatlarının hareketliliğinden ziyade serbest ticarettir. Ülkelerin serbest ticaret ve uzmanlaşması ile sahip oldukları fazla miktardaki faktörlerin yoğun olarak kullanıldığı alanlarda üretimlerini arttıracaklarından, bu faktörlerin fiyatları artacak, diğer taraftan ise kıt olan faktöre talep düşecektir. Bu durum ülkeler arasındaki fiyatların eşitlenmesine neden olacaktır. Bir diğer yaklaşım ise serbest dış ticaretin tüm ülkelerin yararına olduğu, korumacılığın tüm ülkenin zararına olduğu görüşünü eleştiren Stolper-Samuelson yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre ülkelerin faktör yoğunlukları ve dış ticaret politikaları gelir dağılımı ve ülkenin refahı üzerinde etkili olacağından serbest ticaretin; ancak ülkedeki bol miktarda faktöre sahip olan kitlenin yararına iken, korumacılığın ise kıt faktör sahiplerinin yararına olacağı görüşü savunulmuştur. Son yaklaşım olan Rybczynski teorisine göre ise bir faktörün arzı artarsa; o faktörü kullanan malın üretimi artar, ancak diğer malın üretimi düşer (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011, s. 200-201).

H-O modeli ilk kez 1953 yılında Leontief tarafından test edilmiştir. Leontief, ABD ekonomisi için oluşturduğu input-output çıktısını kullanarak ABD'nin dış ticaretinde kullanılan emek ve sermaye miktarını 1947 yılı için tahmin etmiş ve ABD'nin ihracatının ithalatından daha az sermaye yoğun şekilde biçimlendiğine dair bir sonuç elde etmiştir (Baldwin, 2008, s. 62-63).

Heckscher-Ohlin teorisi dış ticaret teorilerinin çözümsel ve mantıksal tutarlılığı sebebiyle yayın olarak kabul görmesine rağmen türev teorilerin bilgi ve ilişkili



unsurları kapsamadığı saptanmıştır. 1950'lerin başından itibaren yapılan testler faktör donanım teorisine olan güveni sarmış ve diğer bir taraftan bilginin toplumsal evrimi üretim sürecini belirgin bir şekilde yansımalarıyla dış ticaret teorilerinde önemli adımlar atılmıştır (Bayraktutan, 2003, s. 179).

#### **2.1.2.6.Yeni Dış Ticaret Teorileri**

20. yüzyıl ortalarından kadar geçerliliğini koruyan H-O teorisi, 1970'lere geldiğinde dünya ticaretinin karşılaştırmalı üstünlük temelli yaklaşımlarla açıklanma konusunda yetersiz kaldığını açıklığa kavuşturmuştur. Bu teorilere göre, ticaret farklı malların ticaretini kapsamalı ve ülkeler nispi üretim imkânları açısından farklılaştıkça daha büyük olmalıdır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra benzer nitelikli ülkeler arasında, benzer malların ticaretinde artışlar olduğu saptanmıştır (Neary, 2009, s. 219). Bu durum dünya imalat sanayi ticaretinin faktör donanımı benzer ülkeler arasında gerçekleşmesi durumunda karşılaştırmalı üstünlüklerin kaynağının nerede olduğu gibi dış ticarete ilişkin bazı sorular ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda bu gibi sorular yeni dış ticaret teorilerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Krugman, 1983, s. 343).

Klasik iktisatçıların, dış ticaret konusundaki teorileri iktisat bilimi açısından şüphesiz oldukça önemlidir. Ancak H-O teorisinin uluslararası alandaki ticari akımları açıklamada yetersiz kalması, büyük ölçüde eksik rekabet, ürün farklılaşması ve ölçek ekonomilerine önem veren "Yeni Ticaret Teorileri'nin " doğmasına neden olmuştur (Çakmak,2006:4). Yeni dış ticaret teorilerinin başlıcaları; nitelikli işgücü teorisi, teknoloji açığı teorisi, ölçek ekonomileri teorisi, tercihlerde benzerlik teorisi, monopolcü rekabet teorileridir. Bu kuramları kısaca açıklayabiliriz.

#### **A. Nitelikli İşgücü Teorisi**

Keesing (1966) ve Kenen (1965)'e göre, ülkeler arasındaki nitelikli işgücünün farklılığı sanayileşmiş ülkeler arasındaki dış ticaretin büyük bir kısmının nedenidir. Nitelikli iş gücünün varlığı, üretimi bu faktöre bağlı olan mallarda uzmanlaşmasına ve bu mallarını ticaretini yapmada rol oynar (Dura, 2009, s. 13).

Bu teoride mesleki veya niteliği yüksek işgücüne sahip ülkeler, nitelikli işgücü yoğun mallarda uzmanlaşıp bu malları ihraç eder; diğer bir taraftan niteliksiz iş gücünün daha fazla bulunduğu ülkeler ise, bu yönde yapılan üretimde uzmanlaşıp, ihracatını niteliksiz işgücü içeren mallar doğrultusuna yönlendirecektir.

Genel olarak yoğunlukla nitelikli işgücü gerektiren mallar ile sermaye yoğun mallar aynıdır ve bunları çoğu zaman gelişmiş veya sanayileşmiş ülkeler üretir. Azgelişmiş ülkeler ise yoğunlukla nitelikli iş gücüne daha az sahip, gelişmemiş olan tarım ürünleri ve katma değeri düşük olan sanayi ürünlerinin üretimi üzerinde uzmanlaşırlar (www.mevzuatdergisi.com, 2019).

### **B. Teknoloji Açığı Teorisi**

Teknoloji açığı teorisine göre, bir ülke kendi ekonomisine yeni bir malı veya üretim teknolojisini hızla entegre edebiliyor, ayrıca devamlı olarak dış pazarlara yeni mallar sürebiliyorsa, dış ticarete başarı elde edebilir. Teknolojik yeniliği bulan ülke zamanla diğer ülkelerinde bu teknolojiyi taklit edebileceği düşüncesi ile sürekli geliştirme yaparak piyasaya yeni ürünler sürmelidir. Aksi bir durumda başlangıçta yeni teknolojiye sahip olan ülke üretim yaptığı mal üzerinde ihracatçı konumdayken zamanla bu teknolojiyi yakalayan başka bir ülkenin işgücü, hammadde gibi üstünlüklerinden dolayı ithalatçı konuma düşebilir (Melemen, 2016, s. 8).

### **C. Ölçek Ekonomileri Teorisi**

F.Graham ve G.C.Haufbauer tarafından öne sürülen ölçek ekonomileri teorisi bazı endüstrilerin üretim artışlarını sağlayabilmeleri için ölçek ekonomilerinden yararlanmaları gerektiğini savunur (Seyidoğlu, 2009, s. 105-106). Bir malın geniş ulusal pazara sahip olması, bu malın ihracatında ülkeye avantaj sağlamaktadır (Krugman, 1980, s. 950).

Ölçek ekonomileri uluslararası ticarete çok önemli bir yere sahiptir. Ölçek ekonomileri, ülkelere uluslararası ticarete bazı sonuçlar doğurur. Bu sonuçlar arasında ülkelerin iç piyasa taleplerini oluşturan çok sayıda maldan az miktarda üretmek yerine, firmaların ölçek ekonomisine sahip birkaç endüstri üzerinde yoğunlaşması, ülkelerin bu endüstrilerde uzmanlaşmaları için güçlü bir kaldıraçtır. Diğer endüstri alanlarındaki malları için ise ithalat yoluna gidilebilir. Böylece düşük maliyetlerle üretilen bu mallar büyük miktarlarda ihraç imkânı sağlar (Seyidoğlu, 2001, s. 86).

### **D. Tercihlerde Benzerlik Teorisi**

Tercihlerde benzerlik teorisi, Brunstam Linder tarafından 1961 yılında sanayi ürünlerinin ticaretini baz alarak ortaya konulmuştur. Bu malların en genel özelliği heterojen olmalarıdır. Bu teze göre sanayi malları üzerinde gerçekleştirilen ticaret

lkeler arasındaki zevk ve tercihlerin birbirine paralel olmasına baēlı olduēunu savunmaktadır. Gelir düzeyi talep koēullarını belirleyen en önemli unsurdur. Bir ülkede üretilen malların büyük bir kısmı halkın zevk ve tercihlerine baēlıdır. Bu mallar zevk ve tercihler aēısından benzer; aynı zamanda paralel gelir düzeyine sahip ülkelere ihraē edilebilir. Diēer bir taraftan zevk ve tercihleri bakımından farklı olan azınlıkların talebi ise tercihleri yine kendilerine benzeyen yabancı lkelerden yapılan ithalat ile karēılanır (nsal, 2005, s. 220).

### **E. Monopolc Rekabet Teorisi**

Aynı ihtiyaēları karēılayan, birbiri yerine ikame edebilen, birbirinin aynısı olan birēok malın ambalajı, rengi, grnē, ismi gibi niteliklerini farklılaētırarak piyasaya sürülmekte ve bu malların alıcı zihninde farklı bir ürün imajı verme ēabası ile bu ēabalarında baēarılı olan firmalar kendi alıcı kitlesi üzerinde monopol oluēturmaktadır. Bu Şekilde oluēan piyasaya da monopolcü rekabet piyasası adı verilmektedir (Dinler, 2005, s. 343).

Dıē ticaret ise, monopolcü rekabet teorisini mal farklılaētırılması ve lēek ekonomileri ile aēıklanmaktadır. Her firma veya üretim tesisi ēok farklı türden mal üretmek yerine sadece bir yada birkaç malın üretimini yapması lēek ekonomilerinden yararlanma fikrinin doēal sunucudur. Bu baēlamda farklılaētırılmıē mallar birbirine ikame edebilir ve ayrıca firmalar maliyetlerini dērmeye ēalıēırlar. Üretim az sayıda mal üzerinde olduēundan uzmanlaēma yolunu gidilir ve lēek ekonomilerinin saēladıēı maliyeti dērme avantajlarından yararlanır. Bu Şekilde bir üretim zincirinde ülke uzmanlaētıēı malda ihracatēı konuma gelirken; diēer malları da ithal etme yoluna gider. Birbirinden farklılaētırılmıē mallar üreten ēok sayıda firmanın olması monopolcü rekabet piyasasının varlıēını gösterir (nsal, 2005, s. 234).

### **2.2. Dıē Ticaretin Nedenleri**

lkeler iki temel sebepten dolayı dıē ticaret yaparlar. Bunlardan ilki ülkelerin birbirinden farklı olmasıdır. Bu farklılıkları kullanarak karēılıklı ticaretle birlikte getirilerini en üst seviyeye ēıkarmayı amaēlarlar. lkeler, doēal kaynaklara eēit oranda sahip olmaması sebebiyle üretimlerinin farklılaēmasına ve ihtiyaē duyulan malların da dıē ticaret kanalıyla elde etmeye ēalıēırlar (Krugman ve Obstfeld, 2003, s. 10). Dünyada iklim ve doēal kaynakların farklılıkları bulunmaktadır. Örneklendirecek olursak; tropikal bölgelerde bulunan ülkeler muz, kahve, Şeker vb. rnleri ihraē

ederken, ılıman bölgede bulunan ülkeler de ise buğday, mısır ve benzeri ürünleri ihraç edebilir. Ayrıca bazı ürünler sadece belli ülkelerde yetişir. Petrol ve maden rezervleri açısından bazı ülkeler daha zengindir. Ayrıca ülkelerin gelişmişlik düzeyi farklı olduğu için her ülkedeki faktör yoğunluğu ve faktör fiyatı farklılık arz eder. Özellikle az gelişmiş ülkeler bazı malları üretecek teknolojik bilgi ve sermayeden yoksun oldukları için üretmedikleri malları ithal etme yoluna giderler. Gelişmiş ülkeler ise, ihtiyaç duydukları hammaddeleri ve tarımsal ürünleri geliştirmekte olan ülkelere satın alırlar (Dinler, 2013, s. 564).

Dış ticaretin ikinci nedeni ise, bazı malların üretiminde elde edilebilecek tecrübe neticesinde yüksek kaliteli yada erişilen yeni bir teknolojinin varlığıdır. Farklı kalite, model ve nitelikli malı daha ucuza elde etme fikri akılcı bir yaklaşım olarak dış ticaretin yapılmasına neden oluşturmaktadır (Dinler, 2013, s. 564).

Dış ticaretin bir ülke açısından önemini ve etkisinin kavranabilmesi için belli kriterler vardır. Bu kriterlerden ilki, bir senede oluşan toplam ihracat ve ithalatın yani dış ticaret hacminin ülkedeki GSMH'ya nicelik olarak karşılığıdır. Bu karşılığa bakarak ülkeler bazında kıyaslama imkânı yapılabilir ve dış ticaretin etkinliği saptanabilir. Diğer taraftan toplam ihracat içindeki, endüstri ihracatının oranı ve dış ticaretin kişi başına düşen miktarı ile ülkenin ne kadar ölçüde dış açık olduğu ve global açıdan kıyaslama imkanı vermektedir (Şahin,2000, s. 382).

### **2.3. Dış Ticareti Etkileyen Unsurlar**

Dış ticareti açıklamada birbirinden farklı modeller ve bu modelleri test eden yöntemler mevcuttur. Bu modellerde kimi zaman özdeş, kimi zaman da farklı değişken ve göstergeler yer alır. Oluşturulan modellerde dış ticareti etkileyen unsurlar nitelik ve niceliklerine göre değerlendirilir. Bu bağlamda ithalat ve ihracatın arz ve taleplerini etkileyen faktörlerde modele dâhil edilmelidir. Dış ticaretin oluşumunda ülkeden ülkeye değişen farklılıklardan bahsetmek gerekir (Yücel, 2006, s. 49). Belli başlıklar altında dış ticareti etkileyen unsurları aşağıda detaylı bir biçimde incelenmiştir.

#### **2.3.1. Gelir Düzeyi**

Dış ticaret kanalı ile gelir dağılımının artması hem büyümeye hem de kalkınmaya yardımcı olur. Az gelişmiş ülkeler dış ticaretten elde ettiği gelir ile büyür, ayrıca bu gelir ile kalkınma için gerekli olan sanayi ve yatırım mallarını satın almış

olurlar. Ekonomik kalkınma sürecinde dış ticaret önemli bir konuma sahiptir. İhracatın artmasıyla GSYİH artar. Bu durum ekonomiyi hane halkı bazında doğrudan etkilerken, hükümet bazında dolaylı etkiler. Bu bağlamda hane halkının gelirinin artması doğrudan oluşa bir etkidir. İkincisi ise ihracat artışına paralel olarak üretimin vergi hâsılatını ve dolayısıyla hükümet harcamalarının artması dolaylı etkidir. Hükümetin, gelirlerindeki artışın büyük bir kısmını kalkınmayı belirleyen ve sosyal anlamda değişikliğe yol açan eğitim, sağlık ve güvenlik gibi alanlara aktarılması beklenir (Ersungur ve Doru, 2014, s. 229).

### **2.3.2. Döviz Kurları**

Döviz kuru, yabancı paranın ulusal para karşılığındaki değeri olup, ülkelerin fiyat düzeylerinin birbirlerine bağlayarak, maliyet ve fiyat açısından mukayese edilmesine olanak sağlar (Karluk, 2009, s. 329). Döviz kurlarını reel ve nominal kur şeklinde ifade edecek olursak; nominal kur yabancı paranın, birim ulusal para karşısındaki değeri olarak ifade edilirken (Özatay, 2011, s. 132); reel döviz kuru, yabancı ülkedeki malların ulusal üretim açısından olan mallara mukayeseli fiyatının göstergesi olarak mevcut piyasaların rekabet gücünü de ölçer (TCMB, 2015, s. 3). Dış ticareti belirleyen en önemli unsurlardan biri ise reel döviz kurudur (Levis ve Driver, 1998, s. 3). Nominal kur dış ticareti etkilememektedir. Sebebi ise yabancı mallardan ziyade yerli mala dönük talebe bağlı olması ve bunun da nispi fiyat üzerinden belirlenmesidir. Bundan ötürü nominal kur ancak reel kuru değiştirebildiği derecede dış ticareti etkiler (Aldemir, 2005, s. 7).

Döviz kullanımı dış ticaret ödemeleri için mecburidir. Bu nedenle döviz kurlarında meydana gelecek değişimler dış ticareti de etkilemektedir. Reel döviz kuru yükselirse, ulusal üretim daha pahalı olacağından yerli üretimde yabancı mala talep azabilir. Eğer reel döviz kuru düşerse, ulusal ürünler daha ucuz seviyede olacağından yabancıların yerli üretime talebinin artması ile dış ticaret artacaktır (Krugman ve Obstfeld, 2003, s. 436).

### **2.3.3. Krizler**

Ekonomik krizler global, bölgesel ve yerel olarak dış ticaret yönünü ve derecesi değiştiren bir unsurdur. Dış ticaret yapanlar istikrarsız bir ekonomi yerine istikrarlı bir ticari partner seçmeyi tercih ederler. Bu bağlamda genellikle gelişmekte olan

ekonomilerde büyük bir işsizlik, büyüme performansında düşüklük, yolsuzluğun yaygın olduğu istikrarsız ekonomiler, dış ticaret açısından negatif bir görünüme sahiptir (Salvatore, 2004, s. 9).

#### **2.3.4. Transfer Maliyetleri**

Günümüzde küçük bazlı nitelendirebileceğimiz firmalar dahi ithalat ve ihracat yapmaktadırlar. Bu sebeple ülke genelinde tüm sanayici, tüccar, hizmet tedarikçisi ve tüketiciler kendi ticaret sistemlerine göre transfer organizasyonlarını etkin bir şekilde gerçekleştirmek istemektedirler. Yoğun bir rekabet içerisinde olan firmalar tedarik zinciri yönetimini rekabet gücü açısından önemli bir unsur olduğunun şuurundadırlar. Bu nedenle dış ticaret işlemine konu olan bir mal bir ülkeden diğerine ulaşıncaya kadar oluşan maliyet, zaman kaybı finansal ve rekabet gücünü azaltır (Ulu ve Aracı, 2012).

Ticaret partnerleri arasındaki mesafe arttıkça ulaşım, ürünün paketlenmesi, korunması gibi daha fazla maliyete neden olacağından bu durum dış ticaretin yönünü ve kapasitesini belirleme de etken bir faktördür. Bilhassa dayanıksız tüketim malların dış ticaretinde, transfer edilen malı korumak için daha fazla önlem alınması gerektiğinden ilave maliyete sebep olacaktır (Parasız ve Ekren, 2013, s. 96).

#### **2.3.5. Araştırma ve Geliştirme (AR-GE)**

AR-GE çalışmaları imalat sanayinde yeni fikirlerin ortaya çıkmasına neden olur. Bu nedenle imalat sanayisi ihracat yeteneğini arttırdığı için dış ticaret açısından önemlidir. Gelişmekte olan ülkeler, sanayileşmiş ülkelere teknoloji ithal etmektedirler. Bu sebepten dolayı AR-GE çalışmaları kapsamında ithal edilen teknolojinin geliştirilmesi gerekir. Yapılan çalışma neticesinde bu sürecin olumlu yada olumsuz olması sanayinin dış ticaret performansını etkiler (Yücel, 2006, s. 53).

#### **2.3.6. Coğrafi Unsurlar**

Ülkeler, ticari partner olarak kendisine komşu olan ülkeleri, seçme olasılığı daha yüksektir. Çünkü aynı coğrafyada yaşayan insanlar ortalama benzer dile, benzer tüketim alışkanlığına sahiptirler. Ayrıca sınır komşu ile yapılan ticarete transfer maliyeti daha az olacağından bu şekilde yapılan ticari faaliyet kendisini daha tercih edilebilir kılmaktadır (Parasız ve Ekren, 2013, s. 96).

Uluslararası ticaret sirkülasyonunu açıklamak için Newton'un yer çekimi teorisinden esinlenerek bulunan çekim teorisi olmuştur. Bu teoriye göre maddeler

birbirinden ayrıldıkça aralarındaki çekim kuvveti azalmakta iken, daha büyük kütleyle sahip iki maddenin küçük kütledeki maddelere göre çekim kuvveti daha fazladır. Bu bağlamda dış ticarete iki ülkenin ekonomik büyüklükleri birbirine yakın ise çekim o kadar fazla olur. Ayrıca iki ülke arasındaki mesafe arttığında maliyetler artacağından birbiri ile ticaret yapma olasılığı azalmaktadır (Sorhun, 2013, s. 28-29).

### **2.3.7. Demografik Etmenler**

Dış ticarete, nüfusun yapısı, büyüklüğü ve yaş ortalaması, benzer ülkelerin talebini ve tüketim alışkanlıklarını belirler. Benzer kültürel unsurları taşıyan ülkeler arasında dış ticaret artmaktadır. Üretici ve tüketici diyalogda dil, din, örf ve adet benzerlikleri aradaki ilişkide belirleyici unsurlardır. Aynı dile sahip ve göç ilişkisi açısından yoğun ülkeler de çift taraflı ticaret artmaktadır (Parasız ve Ekren, 2013, s. 96).

### **2.4. Dış Ticaret Politikasının Amaçları**

Dış ticaret politikası, hükümet tarafından ülkenin direkt olarak dış ticaret akımlarını müdahale etmek, teşvik etmek ve bu işlemlerin işleyiş metotlarını düzenlemek için alınmış olan bir takım sınıflandırma işlemlerini ifade eder. Hükümetler sadece mallar üzerinde değil, ayrıca ülkenin diğer faktörleri (emek, sermaye, teknoloji) üzerine de müdahalelerde bulunabilir. Bu müdahaleler uluslararası ekonomi politikası olarak nitelendirilse de müdahaleler daha çok dış ticaret üzerinde olduğu için pratikte “dış ticaret politikası” olarak adlandırılır (Seyidoğlu, 2013, s. 75).

Genel ekonomi politikaları açısından dış ticaret politikası oldukça önemli bir yere sahiptir. Diğer ekonomi politikaları ve dış ticaret politikası arasında güçlü bir bağ vardır. İç ekonomide alınan politikalar, dış ticaret politikasını etkileyebileceği gibi bu durumun aksi de söz konusu olabilir. Bu bağlamda birbirleri ile ilişki içerisinde olan politikaların, genel ekonomi politikasına uygun bir biçimde oluşturulması gerekir (Seyidoğlu, 2013, s. 75).

Dış ticaret politikası, serbest dış ticaret politikası ve koruyucu dış ticaret politikası olmak üzere ikiye ayrılır. Serbest dış ticaret politikasının temeli klasik dış ticaret teorisine dayanır ve sanayi devriminden sonra İngiltere’de ve Batı Avrupa ülkelerinde 20. yüzyıl başlarına kadar geçerliliğini korumuştur. Sanayi devrimine geç katılan Almanya, korumacı dış ticaret politikası izlemiş ve geliştirmekte olan ülkelerde

bu yolda devam etmişlerdir. Günümüzde ise dış ticaret politikasından kasıt, daha yaygın itibariyle korumacı politikalar (Dinler, 2013, s. 575).

Hükümetler çok çeşitli nedenlerden dolayı dış ticarete müdahale ederler. Bunun nedeni ekonomik sebepler olabileceği gibi ekonomi dışı gerekçelerde olabilir (Dinler, 2013, s. 575). Bu bağlamda dış ticaret politikasının amaçları aşağıda açıklanmıştır.

#### **2.4.1. Dış Ödemeler Dengesizliklerinin Giderilmesi**

Ulusal ekonomi açısından ödemeler bilançosu dengesinde bir açık söz konusu olduğunda bunun bir takım negatif etkileri bulunmaktadır. Dış açık veren ülkelerin döviz rezervleri sıkıntıya girebilir. Bu nedenle dış ticaret politikası oluşturulurken, döviz getirisi daha fazla olan işlemlerin teşvik edilmesi; tam tersi durumunda döviz gideri fazla olan işlemlerde kısıtlamalar yapılan politikalar oluşturulur (Seyidoğlu, 2013, s. 76).

#### **2.4.2. Dış Rekabete Karşı Koruma**

Gelişmekte olan ülkelerde yeni kurulan sanayiler, gelişmiş ülkelerin teknoloji, yetişmiş eleman, tesis kapasitesi, pazarlama gibi belli bir seviyeye gelen endüstrileri ile rekabet etmesi pek mümkün değildir. Bu nedenle gelişmemiş bir sanayisi olan ekonomiler, gelişmiş ülkelerin sanayileri ile rekabet edecek standarda gelinceye kadar onları koruma altına almak zorundadırlar. Bu koruyucu önlem dış ticaret politikasında “Bebek endüstri tezi” olarak adlandırılır (Dinler, 2013, s. 576).

#### **2.4.3. Ekonomik İstikrar**

Ekonomik istikrarda meydana gelen dalgalanmalar, ekonominin birçok kolunu etkilemektedir. İstikrarsızlık ortamı, para piyasası ve işgücü piyasası açısından sıkıntılar meydana getirecektir. Bu gerekçe ışığında dış ticaret politikasındaki kısıtlamalar ve gümrük tarifeleri, toplam talebi kontrol altına almak ister. Tarifelerden dolayı pahalı hale gelen yurtdışı malları yerine, yerli mallar tercih edilir ve bu durum üretimi ve buna paralel olarak istihdamı etkiler. Ayrıca yabancı malların pahalı hale gelmesi, değerli mal arzının artmasına sebep olacağından bu durum ithalatın gerçekleştirilmesine zemin hazırlar (Gürsoy, 2011, s. 17).



#### **2.4.4. İstihdamın Arttırılması**

İthalatı önleyici politikalar, dışarıdan alınan malın, yurt içinde üretiminin yapılmasına neden olacağından istihdamla mücadele kapsamı çerçevesinde istihdam artacaktır. Bu durum başka bir ülkenin ihracatının azalmasına neden olur. Sonuç olarak da başka bir ülkede ihracatın azalmasından doğan işsizlik meydana gelir. Bu duruma “işsizliğin ihracı politikası” denilmektedir. Bu bağlamda işsizliğin ihraç politikası, kısa vadede olumlu sonuç verirken, uzun dönemde diğer ülkelerinde aynı kısıtlamalara gitmesine, ihracatın kısıtlamasına ve ihracatı kısılan ülkede yeni bir işsizlik oluşmasına neden olur (Dinler, 2013, s. 577).

#### **2.4.5. Piyasa Aksaklıklarının Giderilmesi**

Bir ülkede tekilci kurumların yaygın olması üretimin kaynak etkinliğini bozan bir nedendir. Çünkü bu kuruluşlar tüketicilere yerli malları daha kalitesiz ve daha pahalı bir şekilde ulaştırırlar. Bu nedenle hükümetler yüksek fiyatlar nedeniyle gümrük tarifelerini veya diğer kısıtlamalarını azaltarak piyasada rekabetin önünü açar. Bu şekilde izlenen bir dış ticaret politikasında monopoller kırılır, piyasa aksaklıkları giderilir ve etkin bir kaynak kullanımı söz konusu olur (Seyidoğlu, 2013, s. 77).

#### **2.4.6. Kamuya Gelir Sağlama**

Gelişmekte olan ülkelerde kalkınma için gerekli olan finans ihtiyacının karşılanması için gerekli fonlar oldukça kısıtlıdır. Bu minvaldeki ülkelerde nüfusun büyük çoğunluğunun geçim kaynağı tarım sektöründe faaliyet gösterir ve vergi gelirleri düşüktür. İlave vergi almak güçtür. Bu nedenle fon ihtiyacı ihraç malları üzerinden alınan vergilerdir. Hem gelişmekte hem de gelişmiş ülkeler için ihraç malları üzerinden alınan vergiler hazine için önemli bir gelirdir (Dinler, 2013, s. 578).

#### **2.4.7. Monopol Gücünden Yararlanma**

Dış ticaret politikası, uluslararası piyasalarda ihracata konu olan mallarda monopolcü olmak isteyebilir. Bu nedenle monopol konumda olmak istediği malların satışına sınırlamalar getirebilir; benzer mallar üreten öteki ülkelerle anlaşma yoluna giderek kartel oluşturulabilir. Bu nedenle sınırlı sayıda ihraç edilen malların fiyatlarındaki yüksek artışlar, dış ticaret açısından olumlu sonuçlar doğurur (Seyidoğlu, 2013, s. 77).

#### **2.4.8. Otarşi**

Bir ülkenin ekonomik anlamda kendi kendine yetebilmesine otarşi denir. Geçmiş dönemlerde ülkeler ekonomik ve siyasal sistemleri nedeniyle bu politikayı benimsemişlerdir. Bu politikadaki amaç, dış dünya ile ekonomik ilişkileri en düşük seviyede tutmaktır (Seyidoğlu, 2013, s. 77).

#### **2.4.9. Ekonomik Olmayan Nedenler**

Ülkeler özellikle ülke savunmasına yönelik stratejik öneme sahip bazı malların ithalatını kısıtlayabilir hatta yasaklayabilir. Dış ticarete karşılaştırmalı üstünlüğe uygun olarak uzmanlaşma, bazı sektörlerin gelişmesine engel teşkil eder. Rekabet açısından zayıf kalan faaliyetlerde çalışanlar, işlerini kaybetmek istemezler (Dinler, 2013, s. 578).

### **2.5. Dış Ticaret Politikasının Araçları**

Hükümetler dış ticaret politikası amaçlarını gerçekleştirmek için belli araçlar kullanırlar. Bu araçlar aşağıda kısaca özetlenmiştir:

#### **2.5.1. Gümrük Tarifesi**

Bir ülkeye satışı yapılan yada bir ülkeden satın alınan malların ülkeye girişinde veya ülkeden çıkışında, alınacak vergi oranını gösteren cetvele gümrük tarifesi denmektedir. Bu tarifeleri genellikle parlamento veya eğer parlamento yetki verir ise hükümet belirler (Dinler, 2013, s. 579).

Gümrük vergileri, dış ticareti kısıtlamada kullanılan en eski yöntemdir. Temel amacı hazineye gelir sağlamaktan ziyade yerli üretimi, yabancı üretime karşı koruma girişimidir (Edizdoğan ve Çelikkaya, 2010, s. 255).

Gümrük vergileri uygulaması iki şekilde yapılmaktadır. Bu bağlamda ülkeler, kendi siyasi egemenliklerine bağlı olarak tek taraflı otonom tarife adı verilen bir tarife uygulayabilir ya da uluslararası anlaşmalara göre hükümetin uygulamak zorunda olduğu sözleşmeli gümrük tarifeleridir. Günümüz ekonomilerinde ise ülkeler, karşılıklı olarak ithalat üzerinden alınan vergileri azaltabilmektedirler. Sadece iki ülke arasındaki ticaret nedeniyle farklı ülkelere, farklı tarifeler uygulanmasından ötürü karışık bir tarife yapısı oluşmuştur (Alkın, 2003, s. 442).

Gümrük vergisi koyan ülkeye karşı diğer ülkelerinde aynı şekilde davranması üzerine, dünya genelinde malın fiyat artışına sebep olur ve ayrıca serbest ticaret bu durumdan olumsuz etkilenir. Bu bağlamda gümrük vergisi konulurken, çok dikkatli ve özenli olunması gerekir (Öztürk, 2012, s. 74).

### **2.5.2. Tarife Dışı Araçlar**

Dış ticaret politikası araçlarından gümrük tarifeleri dışında döviz çıkışını engellemek için hükümet kendi inisiyatifi ile ortaya konulan müdahale, tarife dışı araçlar olarak anılır. Tarife dışı araçları sayısı fazla olduğundan bazıları aşağıdaki gibidir (Seyidoğlu, 2013, s. 78).

#### **2.5.2.1.İthalat Kotaları**

İthalat kotaları, ithal edilen mal miktarının üst sınırının hükümet tarafından miktar yada değer olarak belirlenmesine denir. Belirli bir süre için geçerli olan bu politika aracı ile ithal edilen mallardan gümrük vergisi de alınır. Ulusal sanayiye koruma ve dış ödemeler açığını kapatma açısından ithalat kotaları gümrük vergisine oranla daha etkilidir (Dinler, 2013, s. 582).

İthalat kotalarının ekonomik açıdan en önemli etkisi, tariflerde olduğu gibi ithal malların yurt içi arzını kısıtlayarak fiyatlarının yükselmesini sağlamaktır. Bir malın ithalatı kota yoluyla kısıtlanınca, yurt içinde fiyatının yükselmesine paralel olarak, tüketiminin ve ithalatının azalmasına neden olurken, bu durum mal üretiminin artmasına sebep olur. Malın toplam tüketimi, yurt içi üretimi artması, avantajına dönüşür (Arat, 2003, s. 21-22).

İthalat kotası uygulamasında miktar açısından kısıtlanan mal, iç pazarda aşırı derecede pahalı hale gelebilir. Bu mal üzerinde ithal izni alan firmalar tekel oluşturma eğilimine gidebilir. Bu durum bu firmaların yüksek karlar kazanmasına neden olur; ancak ithalatçıların yüksek oranda kar etmesi haksız kazanca sebep olabilir (Dinler, 2013, s. 582).

#### **2.5.2.2.İthalat Yasakları**

İthalat yasaklamalarında bir malın ülkeye girişi tamamıyla yasaklanmıştır. Bu yasaklardaki amaç, gereksiz yada lüks sayılabilecek olan malların ülkeye girişini engelleyerek döviz tasarrufu sağlamak, ulusal endüstriyi dış rekabete karşı korumak ve ödemeler bilançosundaki açığı kapatmaktır. Bunun dışında kamu sağlığı ve düzeni ile

genel ahlakın korunması gibi ekonomik olmayan nedenlerden ötürü de ithalat yasakları konulmaktadır. İthalat yasağına konu olan bir mal üzerinden gümrük geliri elde edilemez. Bu nedenle tüketimi ve gelir dağılımını etkilemesi konusundan diğer politika enstrümanlarına göre daha keskindir. İthalat yasaklarına konu olan bir endüstri, kaynak israfının oluşmasına neden olabilir. Bu bağlamda milli ekonomiyi, dış dünyadan izole ederken; iç fiyatların dünya fiyatlarından bağımsız olması kaynak etkinliğinin bozulmasına neden olur (Aktaş, 2010, s. 21-22).

### **2.5.2.3.Döviz Kontrolleri**

Döviz kontrolü sisteminde döviz alım satımları hükümet tarafından yürütülmektedir. Bu sistemde döviz ile ilgili alımı- satımı, tahsisi, kullanımı ile ilgili işlemler, ilgili otorite tarafından belirlenir. Hükümet tekeli altında bulunan döviz işlemlerinde serbest bir döviz piyasası bulunmamaktadır (Seyidoğlu, 2013, s. 89).

Yurtdışından ülkeye giren tüm dövizler Merkez Bankası'nda veya bu bankanın yetkili kıldığı bankalar tarafından satın alındıktan sonra, dövizler tekrar dağıtılır. Buna göre eldeki döviz miktarı ile ne kadar ithalat yapılacağına kotasını da belirler. Merkez bankasından döviz satın almak isteyen ithalatçılar, satın alacakları döviz ile ne kadar miktarda alacaklarına dair izin almak durumundadırlar. Bunun için ise ithalat kotası almaları gerekmektedir (Dinler, 2013, s. 583). Bu sistem çoğu zaman gelişmekte olan ve parası konvertibl olmayan ülkelerde uygulanır. Döviz talebi, döviz arzından fazla olduğunda, ikisi arasındaki fark doğal şekilde kapatılmadığı için döviz talebi kontrolleri yoluyla, sınırlama getirilerek arz ve talep dengesinde suni bir dengeye ulaşmaya çalışılır (Öner, 2009, s. 71-72).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra birçok gelişmekte olan ülke, kalkınma amaçlarını gerçekleştirmek için para ve maliye politikalarına önem vermişler; işsizlik ve ödemeler bilançosundaki dengesizlikleri gidermek amacıyla döviz kontrollerini kullanmışlardır (Seyidoğlu, 2013, s. 59).

Döviz kontrolü sisteminde, döviz alımı- satımı devlet eliyle gerçekleşeceği için, devlete gelir sağlamaktadır. Devlet, döviz satışlardan belli oranlarda vergi alabileceği gibi, ülkede döviz geliri elde edenler, devletin belirleyeceği fiyattan ona satmak zorundadırlar. Bu durum da ulusal gelir tekrardan dağıtıcı etki oluşur (Paya, 2001, s. 21).

Döviz kontrolü sisteminin bir diğer amacı; mal ve hizmet ithalatını kısıtlamadan sermaye çıkısını önlemek amacıyla kullanılır olmasıdır. Yurt dışında faiz oranlarının yüksek olması yada ülke parasında devalüasyon olması, ülkeden sermaye çıkışına neden olabilir ve bu durumdan, ödemeler bilançosu olumsuz etkileneceğinden ulusal paranın değerinde de düşme meydana gelir (Saatçioğlu ve Karaca, 2004, s. 187-188).

#### **2.5.2.4.Çoklu Kur Sistemi**

Bu sistemde çeşitli mal ve hizmetler için farklı döviz kurları söz konusudur. İhracatın özendirilmesi veya ithalatın kısılması, farklı gruptaki malların dış ticaretinin gerçekleştirilmesi içindir. Biri resmi biri serbest kur olmak üzere, uygulamada en çok ikili kur sistemi mevcuttur. Zorunlu tüketim malları, hammadde, ara malı ve yatırım malları alımında kullanılan resmi kur, serbest piyasa kuruna göre daha düşüktür. Lüks mallar ile satımı yapılması istenen bazı sanayi ve sermaye işlemlerinde ise serbest piyasa kuru, resmi kura binaen daha düşüktür (Tarı, 2009, s. 49).

#### **2.5.2.5.Damping**

Damping, bir malın ülke içinde satıldığı fiyattan daha düşük bir fiyatla dış piyasalarda satılmasıdır. Uluslararası piyasaya hâkim olmak için maliyet fiyatının altına satılabilir. Ülkeler kendi bünyesinde iç maliyet üstünlüklerini kullanarak global anlamda daha ucuza mal satışı yapabilir (Gültekin, 2005, s. 10)

İhracatçı ve ithalatçı ülke dışında benzer malı ihraç eden diğer ülkelerde dampingden olumsuz etkilenir. Dampingli malı üreten ülke, ihraç ettiği ülkede herhangi bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmasa da ihracatçının piyasadaki bu konumu, yerli üreticilerin pazar paylarının azalmasına neden olur. Kaynak verimsizliğine yol açan bu durum, dünya ticaretini olumsuz etkilemektedir (Akıncı, 1996, s. 6-8).

Hükümetler damping uygulamalarına karşı oldukça hassas olup, yüksek antidamping vergileri yada diğer vergilerle dampinge karşı tedbir alırlar (Eker, 1993, s. 52). Damping sonucu düşük tutulan fiyatlar, konulan vergiler ile olması gereken seviyeye çıkar (Özdemir, 1997, s. 9).

### 2.5.2.6.Görünmez Engeller

Görünmez engeller, devletin, halk sağlığı, çevre korunması ve kamu güvenliği gibi sebeplerden dolayı idari, teknik düzenleme ve standartları kapsar (Seyidoğlu, 2013, s. 78).

Görünmez engel uygulamaları, diğer araçlara göre ürünün hem biyolojik hem de fiziksel olarak belli ölçülere uygun olarak oluşturulması ve bu ölçülere uymayan ürünlerin alımının yasaklanmasına sebep olan bir uygulamadır. Hem sanayi hem de tarım ürünlerinde bu ölçü oluşturulup, uygulanır. Oluşturulan bu standartlar bazı uluslararası antlaşmalarla yasal zemine dayandırılır. Ancak, ülkeler gerekli gördükleri takdirde bu standardın dışına çıkabilir ve böylece kendi standardını oluşturabilir. Genel olarak hijyen, hayvan ve bitki sağlığı ile insan sağlığını ilgilendiren, yani kamu sağlığı ile ilgili hususlar görünmez engellerin konusudur (Alagöz ve Ceylan, 2015, s. 61).

Görünmeyen dış ticaret engelleri; ambalajlamaya ilişkin düzenlemeler, sağlıkla ilgili uyulması gereken ilkeler, kalite standartları, endüstri standartları, gümrük işlemleri ve bu işlemlerle ilgili idari işlemler, ulusal standart düzenlemeleri, lisanslar, sınırlardaki bürokratik işlemler gibi farklı nedenlerle konulan ambargolar şeklinde sıralanabilir (Karluk, 2009, s. 215).

### 3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

## TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİ VE ÜYE OLDUĞU EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELERLE DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİ

Çalışmamızda ilk olarak ekonomik bütünleşme teorisini, ikinci olarak dış ticaret teorisini açıklamaya çalıştığımız bölümlere istinaden, bu bölümde Türkiye’nin dış ticaretinin dönemler bazında analizi, yıllar içinde sarf etmiş olduğu dış ticaret performansı ve ayrıca üyesi bulunduğu ekonomik bütünleşmelerin, dış ticaret açısından incelenmesi ve bu incelemenin tablolar eşliğinde değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

### 3.1. Türkiye’de 1980 Dönem Öncesi Dış Ticaret

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte ekonomik alanlarla da bir pusula belirlenmiş ve bu pusulada belirtilen yöntemler hassasiyetle hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Devletçilik ve Milliyetçilik üzerine kurulan ekonomik temeller oluşturulmaya çalışılmıştır. Cumhuriyetle birlikte her anlamda temel ilke kabul edilen milliyetçiliğe paralel olarak ekonomik anlamda bağımsızlık amaçlanmış, refah seviyesinde artış hedeflenmiştir. Ayrıca Ulusal kalkınmanın sağlanması ve milli ekonomi içinde devletin korumacı önlemleri açısından devletçilik politikası da önem arz etmiştir (Özsoylu, 2011, s. 35).

Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğu ilk yıllarda ilkel tarım aletleri ile gelir elde etmeye çalışan ve eğitim seviyesi açısından yoksun bir milletle, yabancı şirketlerin gözetiminde olan demiryolu ve denizyolu, ülke içinde üretilen yerli mallar yerine yabancı malları korumayı hedefleyen gümrük kararnamesi ile devleti ekonomik açıdan zorlayan Duyun-u Umumiye’nin faaliyetleri ile baş etmek zorunda kalmıştır. Bu problemler neticesinde ülkenin yeniden kalkınması ve mevcut problemlerin çözümlenebilmesi için 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir İktisat Kongresi düzenlenmiştir (Özçelik ve Güner, 2007, s. 254). Amaç, savaş nedeniyle bitkin olan ekonomik etmenlerin birbirleri ile etkileşimini sağlamak, doğacak olan gereksinimleri belirlemek, ekonomik konular üzerine dikkatleri toplamak ve sayılan bu hedeflere paralel olarak da ekonomi politikalarını tespit etmektir (Gökçen,1998, s. 3256). Bu doğrultuda oluşturulan ve ülkenin iktisadi açıdan rotasını oluşturan Misak-i İktisadi ilkeleri belirlenmiş ve bu ilkelere göre yurt içi sanayinin kurulması ve geliştirilmesi

hedeflenerek, özel müteşebbise öncelik veren ve mülki haklara saygılı bir iktisadi sistem oluşturulması istenmiştir (Sabır, 2003, s. 80).

Lozan Anlaşması sonrasında da siyasi ve ekonomik anlamda bağımsızlık kazanılmış ve bunun sonucu olarak ekonomik imtiyazların kalkması, karasularımızdaki yük ve yolcu taşıma hakkının Türklere verilmesi ile deniz taşımacılığının, dış ticaret açısından yeri dikkate alındığında bu konunun çok önemli bir karar olduğu saptanmıştır (Acar, 1995, s. 29). 1927 yılında milli ekonominin kalkınması amacıyla gerekli olan sanayi sektörü için Teşvik-i Sanayi Kanunu ile sanayi üretimi için bazı koşullar çerçevesinde özel girişimci için teşvik verilmiştir. Tarımsal alanda makine, araç ve gereçleri ithalatı, gümrük vergisi muafiyeti söz konusu iken; yerli üretimi koruma amaçlı iplik, şeker, un, gıda maddeleri, deri ve ağaç ürünleri ve kumaş gibi maddelerde yüksek gümrük vergileri konulmuştur (Özcan, 1998, s. 43).

**Tablo 3. 1923-1929 Yılları Arası Dış Ticaret Verileri (Değer: Bin \$)**

Yıllar	İhracat	İthalat	DışTicaret Dengesi	DışTicaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
1923	50.790	86.872	-36.082	137.662	58,5
1924	82.435	100.462	-18.027	182.897	82,1
1925	102.700	128.953	-26.253	231.653	79,6
1926	96.437	121.411	-24.974	217.848	79,4
1927	80.749	107.752	-27.003	188.501	74,9
1928	88.278	113.710	-25.432	201.988	77,6
1929	74.827	123.558	-48.731	198.385	60,6

**Kaynak:** Dış ticaret verileri (2017) TÜİK verilerinden alınmıştır.

1929 yılına gelindiğinde yaşanan kriz, kapitalist sistemin ortaya çıkışından beri ekonomik sistemlerin yaşadığı en büyük kriz olmuştur. Büyük Dünya Bunalımı, Klasik ve Neoklasik iktisadi ekollerini derinden sarsan bu kriz, kapsam ve yoğunluğu çok zorlu bir biçimde meydana gelmiş ve yayılma alanı geniş olmuştur. Türkiye ekonomisi, Büyük Buhran Döneminin başlangıç aşamasında ulusal paranın değerindeki azalma ile karşı karşıya kalmış, daha sonları ise ihracat mallarındaki fiyatların düşmesi ile bu dönemi devam ettirmiştir. İhracattaki bu düşüşle dış ticaret dengesi olumsuz etkilenmiştir. Dış ticaret oranlarındaki değişimler, iç ticaret oranları açısından daha yüksek seviyelerde kendini yansıtmış, tarım ürünleri açısından fiyat azalmaları, sanayi ürünleri fiyatlarına kıyasla daha da fazla olmuştur. Tarım üretiminde gerileme yaratan bu durum neticesinde, Türkiye ekonomisinde gerileme söz konusu olmuştur (Başkaya,



2004, s. 74). Bu bağlamda Dünya üzerindeki bu fiyat azalışları, Türkiye'nin de ihracat gelirlerini azaltmış ve büyük çiftçiler bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Bu gelişmeler neticesinde Türk ekonomisinde:

- İthalat kısıtlaması ve dış borçları erteleme yoluna gidilmiştir,
- Tarım ürünlerinin fiyatında meydana gelen azalış neticesinde, ihracat gelirleri azalmıştır,
- Türkiye'nin yapmak istediği, ithalatın finansmanı için borç para bulmak güçleşmiştir,
- Dış ticaret açığında artış meydana gelmiştir (Koçtürk ve Gölalan, 2010, s. 56).

Tablo 3'ten de anlaşılacağı üzere 1923-1929 yılları arasında gerçekleştirilen dış ticaret dengesi verileri incelendiğinde, 1929 yılında 48.731 milyon dolarlık dış ticaret açığının verildiği ve dış ticaret dengesi açısından olumsuz bir hava olduğu tespiti yapılmıştır.

**Tablo 4.1930-1945 Yılları Arası Dış Ticaret Verileri (Değer: Bin \$)**

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
1930	71.380	69.540	1.840	140.920	102,6
1931	60.226	59.935	291	120.161	100,5
1932	47.972	40.718	7.254	88.690	117,8
1933	58.065	45.091	12.974	103.156	128,8
1934	73.007	68.761	4.246	141.768	106,2
1935	76.232	70.635	5.597	146.867	107,9
1936	93.670	73.619	20.051	167.289	127,2
1937	109.225	90.540	18.685	199.765	120,6
1938	115.019	118.899	-3.880	233.918	96,7
1939	99.647	92.498	7.149	192.145	107,7
1940	80.904	50.035	30.869	130.939	161,7
1941	91.056	55.349	35.707	146.405	164,5
1942	126.115	112.879	13.236	238.994	111,7
1943	196.734	115.340	41.394	352.074	126,6
1944	177.952	126.230	51.722	304.182	141,0
1945	168.264	96.969	71.295	265.233	173,5

**Kaynak:** Dış ticaret verileri (2017) TÜİK verilerinden alınmıştır.

1930 ve 1931 yılları arasında, iç ekonomiye dönük karışma olmasa da, dış ticaret açısından sıkı denetimlerin olduğu yıllar olmuştur. 1931 yılında ithalata kota konulması ve ihracatın denetlenmesi hakkında çıkarılan kanunlar, ekonomi politikasında korumacılık konusundaki ilk adımlardır. Tablo 4 incelendiğinde 1930-

1945 yılları arasında, dış ticaret dengesi genel olarak fazla vermiştir. 1930 yılında ihracat bir önceki yıllara kıyaslandığında % 4,6 azalırken, ithalat %43,7 azalmıştır. 1934 yılında ise bir önceki yıla göre % 25,7 fazlası verirken, 1938 yılına bakıldığında ithalattaki artış, ihracatımızı geçerek dış ticaret açığı verilmesine neden olmuştur. 1940'lara gelindiğinde ise II. Dünya Savaşı sebebiyle uygulanan savaş ekonomisi, dış ticaretin gelişmesi açısından olumsuz bir hava yaratmış ve hatta dış ticaretin daralmasına sebep olmuştur. II. Dünya Savaşı uluslararası çapta dış ticareti etkilemiştir. Bu dönemde dış ticaret fazlası elde etmeye yönelik politikalar geliştirilerek, ithalat kısıtlaması yoluna gidilmiştir. Bu bağlamda 1938 yılında 118.899 milyon dolar olan ithalat, 1940 yılına gelindiğinde 50.035 milyon dolara düşmüştür. Savaş zamanlarında ihracat artışı yapılması arzu edilse de, yerli paranın aşırı değerli olması sebebi ve devletin gelir elde etmek amacıyla ihracattan da vergi alması ile beklenen artış sağlanamamıştır. Fakat ithalattaki azalma, ihracattaki azalmadan daha fazla olduğu için dış ticaret dengesi olumsuz etkilenmemiştir (Savrul vd., 2013, s. 63-65).

**Tablo 5.1946-1960 Yılları Arası Dış Ticaret Verileri (Değer: Bin \$)**

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
1946	214.580	118.889	95.691	333.469	180,5
1947	223.301	244.644	-21.343	467.945	91,3
1948	196.799	275.053	-78.254	471.852	71,5
1949	247.825	290.220	-42.395	538.045	85,4
1950	263.424	285.664	-22.240	549.088	92,2
1951	314.082	402.086	-88.004	716.168	78,1
1952	362.914	555.920	-193.006	918.834	65,3
1953	396.061	532.533	-136.472	928.594	74,4
1954	334.924	478.359	-143.435	813.283	70,0
1955	313.346	497.637	-184.291	810.983	63,0
1956	304.990	407.340	-102.350	712.330	74,9
1957	345.217	397.125	-51.908	742.342	86,9
1958	247.271	315.098	-67.827	562.369	78,5
1959	353.799	469.982	-116.183	823.781	75,3

**Kaynak:** Dış ticaret verileri (2017) TÜİK verilerinden alınmıştır.

1946 yılından itibaren ithalat konulan fiyat ve miktar kotalarının kalkmasıyla birlikte ithalatta bir artış meydana gelmiştir. İthalat mallarına olan talepteki artışı iki nedenle açıklayacak olursak; ilk neden özellikle 1950'den sonra, yabancı sermaye ve dış yardımların tüketimde yeni bir sistem oluşturması; ikinci neden ise izlenen

ekonomik politikaların ithal girdi kullanımıyla oluşturulmasıdır (Kepenek ve Yentürk, 2005, s. 119-120). Ancak 1953 ve 1958 yılları arasında ithalat üzerine sınırlandırmalar getirilmiştir. Bu uygulamadaki amaç, giderek artan dış ticaret açığına sınırlandırma getirmektir. II. Dünya savaşı sırasında hükümete geniş çapta yetkiler veren Milli Koruma Yasası ile fiyat denetimleri sağlanmış ve bu sıkı tedbirler sayesinde dış ticaret açığı azalmıştır (Balkanlı, 2002, s. 300).

**Tablo 6. 1960-1979 Yılları Arası Dış Ticaret Verileri (Değer: Bin \$)**

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
1960	320.731	468.186	-147.455	718.917	68,5
1961	346.740	507.205	-160.465	853.945	68,4
1962	381.197	619.447	-238.250	1.000.644	61,5
1963	368.087	687.616	-319.529	1.055.703	53,5
1964	410.771	537.229	-126.458	948.000	76,5
1965	463.738	571.953	-108.215	1.035.691	81,1
1966	490.508	718.269	-227.761	1.208.777	68,3
1967	522.334	684.669	-162.335	1.207.003	76,3
1968	496.419	763.659	-267.240	1.260.078	65,0
1969	536.834	801.236	-264.403	1.338.070	67,0
1970	588.476	947.604	-359.128	1.536.081	62,1
1971	676.602	1.170.840	-494.239	1.847.442	57,8
1972	884.969	1.562.550	-677.581	2.447.519	56,6
1973	1.317.083	2.086.216	-769.133	3.403.299	63,1
1974	1.532.182	3.777.501	-2.245.319	5.309.683	40,6
1975	1.401.075	4.738.558	-3.337.483	6.139.633	29,6
1976	1.960.214	5.128.647	-3.168.433	7.088.862	38,2
1977	1.753.026	5.796.278	-4.043.252	7.549.304	30,2
1978	2.288.163	4.599.025	-2.310.862	6.887.187	49,8
1979	2.261.195	5.069.432	-2.808.236	7.330.627	44,6

**Kaynak:** Dış ticaret verileri (2017) TÜİK verilerinden alınmıştır.

Tablo 6'dan anlaşılacağı üzere, 1960-1979 yılları arasında dış ticaret devamlı olarak açık vermiştir. 1964 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %76,50 iken; 1979 yılına gelindiğinde %44,6 oranına gerilemiştir. Bu düşüşün sebebi ithal ikameci süreçte, ithal girdilerin zaman içerisinde artış göstermesi ve ihracattan ziyade iç talebe kaynaklık etmesidir. Bu bağlamda üretim olumsuz etkilenmiş ve ülkenin yoğun bir şekilde yönelmiş olduğu sektör, ara malı üreten ve ana endüstrilerin yurt içi ikameleri olmuştur. Yurt içi üretim, konulan kısıtlamalarla korunmak istense de, ülke ekonomisi 1977 yılından itibaren döviz sıkıntısı ile karşı karşıya kalmıştır (Savrul vd.,2013, s. 68).

Ülke ekonomisinde dış açığa ek olarak, enflasyondaki büyük artış ve tasarrufların yetersiz olmasına bağlı olarak azalan yatırımlar ödemeler bilançosundaki açığı daha da artmıştır. 1978 yılında yaşanan petrol krizinin de etkisiyle, Türk ekonomisi krize girmiş ve tüm bunlardan dolayı 1979 yılından devalüasyona gidilmiştir (Dumlupınar, 2008, s. 86). Devalüasyonunu akabinde dış kredilerle yapılan ithalatta artış meydana gelmiş ve dış ticaret açığı daha da artar hale gelmiştir (Demircioğlu, 2006, s. 90).

### **3.2. Türkiye’de 1980- 1995 Yılları Arasında Dış Ticaret**

Dünya ekonomik sisteminde değişmelere neden olan 1970’lerdeki petrol şokları ve krizleri ulusal kalkınma anlayışı yerine, içsel dinamiklere dayalı yerel bir kalkınma politikasına bırakmaya başlamıştır. Üretimde esnekliğin önem kazanması ve müşterilerin değişen talepleri ulus ekonomilerinin tekrar revize edilmesini zorunlu kılmıştır. Türkiye bu dönemde daha fazla dışa açılma ve global anlamda ekonomik bütünleşme gibi nedenlerle düzenlemelere gitmiştir. Bu bağlamda 24 Ocak Kararları olarak atfedilen, ihracata dayalı sanayi stratejisi modelini uygulamaya koymuştur. Cumhuriyet’in ilanından, 1980’e kadar ithal ikameci sanayi politikaları yöntemi izlenirken; bu tarihten sonra Türk Ekonomisi, dışa kapalı bir ekonomik yapı yerine dışa açık, global piyasalarla bütünleşmiş olan serbest bir ekonomik modele geçmiştir (Kundak, 2015, s. 76).

Türkiye’nin ihracata dayalı sanayileşme politikasına geçmeye dayalı 24 Ocak 1980 Kararlarını aşağıdaki şekilde özetlemek gerekir:

- İthalatın serbestleşmesi,
- Esnek kur politikası,
- İhracat ve yabancı sermaye konularında teşvik sağlanması ve finansman, sigorta ihtiyaçlarına kurumsal olarak destek sağlanması,
- Fiyat kontrollerinin kaldırılması ve sübvansiyonların aşamalı olarak azaltılması,
- Faiz oranlarında serbestleşme (Uludağ ve Arıcan, 2003, s. 47-48).

**Tablo 7. 1980-1995 Yılları Arası Dış Ticaret Verileri (Değer: Bin \$)**

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
1980	2.910.122	7.909.364	-4.999.242	10.819.486	36,8
1981	4.702.934	8.933.374	-4.230.439	13.636.308	52,6
1982	5.745.973	8.842.665	-3.096.692	14.588.639	65,0
1983	5.727.834	9.235.002	-3.507.168	14.962.836	62,0
1984	7.133.604	10.757.032	-3.623.429	17.890.636	66,3
1985	7.958.010	11.343.376	-3.385.367	19.301.386	70,2
1986	7.456.726	11.104.771	-3.648.046	18.561.497	67,1
1987	10.190.049	14.157.807	-3.967.757	24.347.856	72,0
1988	11.622.024	14.335.398	-2.673.374	25.997.422	81,4
1989	11.624.692	15.792.143	-4.167.451	27.416.835	73,6
1990	12.959.288	22.302.126	-9.342.838	35.261.413	58,1
1991	13.593.462	21.047.014	-7.453.552	34.640.476	64,6
1992	14.714.629	22.871.055	-8.156.426	37.585.684	64,3
1993	15.345.067	29.428.370	-1.4083.303	44.773.436	52,1
1994	18.105.872	23.270.019	-5.164.147	41.375.891	77,8
1995	21.637.041	35.709.011	-14.071.970	57.346.052	60,6

**Kaynak:** Dış ticaret verileri (2017) TÜİK verilerinden alınmıştır.

1980’li yıllar itibariyle ulus üstü ekonomilerin varlığını göstermesi ve Türkiye’de alınan 24 Ocak Kararları ile dış ticarete serbestleşme sağlanmış, yabancı sermayede yatırım kolaylığı oluşturulmuştur (Özetan, 2013, s. 26). Tablo 7’den anlaşılacağı üzere 1990 yılında Türkiye’de dış ticaret hacmi 35,2 milyon dolara ulaşmış ve hacmin %37’sini yani 12,95 milyon dolar ihracat; %63’nü yani 22,30 milyon dolar ithalat gerçekleştirmiştir. Ayrıca 24 Ocak Kararları ile serbest bölgelerin kurulması kararı alınmıştır. Serbest Bölgeler daha önceki dönemlerde kurulmak istense dahi, 24 Ocak Kararları bu sürecin uygulama aşamasına gelinmesini sağlamıştır. 15.06.1985 Resmi Gazetede yayımlanarak, yürürlüğe giren serbest bölgeler ticari anlamda önem taşımaktadır (Tekeli, 2010, s. 127).

1990’lı yıllarda yaşanan küresel anlamdaki ekonomik yavaşlama, Körfez Savaşı ve Türkiye’de meydana gelen yüksek enflasyon nedeni ile ülkedeki ekonomik dengelerde olumsuz bir hava yaratmıştır. Bu bağlamda 1994 yılında yaşanan ekonomik krizle birlikte 5 Nisan Kararları alınmış ve ekonomi yeniden gözden geçirilmiştir. Türk lirasının yeniden devalüasyonu ile ihracat oranlarında artış yaşanmıştır. Ayrıca Türkiye 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü’ne üye olmuştur (Özdemir vd., s. 164-165).

### 3.3. Türkiye’de 1996-2008 Yılları Arasında Dış Ticaret

1 Ocak 1996 yılına gelindiğinde küreselleşen dünyada, dünyanın büyük ve en yoğun ekonomik bütünleşmesi olarak bilinen AB ve Türkiye arasında ekonomik bütünleşme teorisinin üçüncü aşması olan Gümrük Birliği anlaşması imzalanmıştır.

**Tablo 8. 1996-2008 Yılları Arası Dış Ticaret Verileri (Değer: Bin \$)**

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
1996	23.224.462	43.626.642	-20.402.178	66.851.107	53,2
1997	26.261.072	48.558.721	-22.297.649	74.819.792	54,1
1998	26.973.952	45.921.392	-18.947.440	72.895.344	58,7
1999	26.587.225	40.671.272	-14.084.047	67.258.497	65,4
2000	27.774.906	54.502.821	-26.727.914	82.277.727	51,1
2001	31.334.216	41.399.083	-10.064.867	72.733.299	75,7
2002	36.059.089	51.553.797	-15.494.708	87.612.886	69,9
2003	47.252.836	69.339.692	-22.086.856	116.592.528	68,1
2004	63.167.153	97.539.766	-34.372.613	160.706.919	64,8
2005	73.476.408	116.774.151	-43.297.743	190.250.559	62,9
2006	85.534.676	139.576.174	-54.041.499	225.110.850	61,3
2007	107.271.750	170.062.715	-62.790.965	277.334.464	63,1
2008	132.027.196	201.963.574	-69.936.378	333.990.770	65,4

**Kaynak:** Dış ticaret verileri (2017) TÜİK verilerinden alınmıştır.

Türkiye’nin ihracatında sürekli bir artış olsa da dış ticaret dengesindeki açığın sürekli olarak artış göstermesinin sebebi, ithalattaki artıştan kaynaklandığı tespit edilmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranına bakıldığında, 2001 yılında %75,7 seviyelerinde olması, kriz nedeniyle ithalattın az olmasından kaynaklanmaktadır. Tablo 8’den anlaşılacağı üzere ihracatın ithalatı karşılama oranı 1996-2008 yılları içerisinde %62,58 seviyelerindedir (Cihan ve Dura, 1999 s. 14).

Gümrük Birliği’ne dâhil olduktan sonra ihracat olumlu yönde etkilenmiş gözükmemektedir. İhracatın ithalatı karşılama oranında hızlı düşüşler yaşandığı tespit edilmiştir. Örneklendirecek olursa, birliğe dâhil olmadan önce ihracatın ithalatı karşılama oranı %65,7 civarlarında iken, birliğe dâhil olduktan sonra yılda %49’lara kadar gerilemiştir. Bu gerilemeler yıllar içerisinde de devam etmiştir. Bu süreçler içerisinde demir çelik ve tekstil sektörü hariç genel anlamda AB ile olan dış ticaretimizde ihracatın ithalatı karşılama oranında dalgalanmalar görülmüştür (Ertürk, 2010, s. 260).

Gümrük Birliği, Türkiye ekonomisi açısından vergi kayıplarına ve ek harcamalara neden olmuştur. İthalattan alınan gümrük vergisi ve diğer eş etkili vergilerin alınmaması ile vergi kayıplarına neden olurken; AB'nin Ortak Ticaret Politikasına uyum sağlamak için kamu giderlerindeki artışlar ise ek harcamalara oluşturmuştur (Cihan ve Dura, 1999, s. 15).

GB'nin, Türkiye açısından olumlu katkıları da olmuştur. Özellikle ülkeye giren yabancı mallar sayesinde rekabet ortamı hararetlenmiş ve bu duruma paralel olarak insanlar daha da kaliteli mallar satın alma imkânına sahip olmuşturlardır (Hatipler, 2012, s. 4). Gümrük birliği dâhilinde Türkiye'nin elde ettiği diğer olumlu etkileri şu şekilde sıralayabiliriz:

- Gümrük Birliği sonrasında Avrupa ile olan dış ticaretimiz artmıştır,
- Gümrük Birliği'nin ilk 8 yılı içerisinde ihracattaki büyüme ithalattaki büyümeden daha fazla olmuştur,
- Türkiye'nin AB dışındaki ülkelerle yapmış olduğu dış ticarete herhangi bir değişiklik olmamış, diğer ülkelerle yapılan dış ticarete herhangi bir sorunla karşılaşılmamıştır (Hatipler,2012, s. 4-5).

1996-2008 dönemi incelendiğinde; 1997 yılında Asya krizi yaşanmış ve gelişmiş ülkelerde krizin etkisi kısıtlı olurken; Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde etkili olmuştur. Bu etki ile dış ticaret hacminde daralmalar meydana gelmiştir. 1999 yılında yaşanan deprem ile ihracat ve ithalatta düşüşler meydana gelmiştir. 2000'li yıllarda ekonomide toparlanma yaşansa da kur ve faiz oranları nedeniyle dış ticaret açısından dengesiz bir durum olmuştur (Kılıç, 2006, s. 27-28). Türkiye'de 2001 yılı Şubat ayında finansal krizle birlikte ekonomide beklenmeyen bir daralma ve büyük dereceli sermaye çıkışını engelleyebilmek için geniş ölçekte uluslararası destek alınmıştır (Celasun, 2002, s. 1). Ekonomi 2002-2007 yıllarında kesintisiz ve hızlı bir büyüme dönemine girmiş ve yıllık olarak ortalama %6 büyümüştür. Fakat 2007 yılının Ağustos ayında ABD'de patlayan konut piyasasındaki kriz, 2008 yılı Eylül ayından itibaren küresel çapta bir krize dönüşmüş ve gelişmekte olan diğer ülkeler gibi Türkiye'yi de olumsuz etkilemiştir (DPT, 2008, s. 14). Bu bağlamda 2008 krizi ile dünya ticaretinin %12 daralmasına paralel olarak oluşan talep daralması ile Türkiye'nin dış ticaretinin büyük bir kısmını gerçekleştirdiği AB ülkelerinin krizden daha fazla ve daha çabuk etkilenmesi, Türkiye'nin ihracatını olumsuz etkilemesinden

dolayı dış ticaret haddini de kötüleştirmiştir. Bu nedenle 2008 yılına bakıldığında Türkiye'nin dış ticaret dengesinin de daralması sebebiyle, önceki yıllara nazaran dış ticaret hadlerinde gerileme söz konusu olmuştur (Hepaktan ve Karakayalı, 2009, s. 207).

### 3.4. Türkiye'de 2009-2018 Yılları Arasında Dış Ticaret

Türkiye'nin 2009 ve 2018 yılları arasında meydana gelen dış ticaret verileri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

**Tablo 9. 2009-2018 Yılları Arası Dış Ticaret Verileri (Değer: Bin \$)**

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
2009	102.142.613	140.928.421	-38.785.809	243.071.034	72,5
2010	113.883.219	185.544.332	-71.661.113	299.427.551	61,4
2011	134.906.869	240.841.676	-105.934.807	375.748.545	56,0
2012	152.461.737	236.545.141	-84.083.404	389.006.877	64,5
2013	151.802.637	251.661.250	-99.858.613	403.463.887	60,3
2014	157.610.158	242.177.117	-84.566.959	399.787.275	65,1
2015	143.838.871	207.234.359	-6.3395.487	351.073.230	69,4
2016	142.529.584	198.618.235	-56.088.651	341.147.819	71,8
2017	156.992.940	233.799.651	-76.806.711	390.792.592	67,1
2018	167.967.219	223.046.481	-55.079.262	391.013.699	75,3

**Kaynak:** Dış ticaret verileri (2018) TÜİK verilerinden alınmıştır.

2008 yılında yaşanan küresel anlamdaki mali kriz nedeniyle, yaşanan durgunluğun akabinde 2010 yılı başlarında olumlu gelişmeler olsa da 2011 yılı itibariyle özellikle Avrupa Birliği ülkelerinde meydana gelen sosyo-ekonomik sorunlarla birlikte, yaşanan karmaşık dönemde küresel piyasada faaliyet gösteren ekonomi otoritelerini tekrardan bir daralma korkusu sarmıştır. Yunanistan, İspanya başta olmak üzere AB ülkelerinde başlayan bu süreç diğer ülkeler açısından etkisi hemen hissedilmiş, özellikle Türkiye gibi ekonomik açıdan gelişmekte olan hem de dış ticaret payının büyük bir kısmını AB ülkeleri ile yapan bir ülke için mevcut durumunu tekrar değerlendirme ihtiyacına sebep olmuştur. İstikrarlı bir büyüme hedefi olan ve ekonomilerinin gelişimini devam ettirmek isteyen Türkiye gibi ülkeler için döviz kurlarındaki dalgalanmalar önemlidir. Dış ticaret açığının neden olduğu cari açık sorunlarıyla mücadele eden Türkiye için son zamanlarda meydana gelen kur dalgalanmaları dış ticaret haddi ile dış ticaret arasındaki bağlantıyı göstermektedir (Karaçor ve Gerçekler, 2001, s. 308).



Tablo 9 incelendiğinde, Türkiye küresel krizin etkisini en çok 2011 yılında yaşamıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranı %56'ya kadar düşmüş ve bu seneden sonra dalgalı bir şekilde tekrardan artmaya başlamıştır.

### **3.5. Türkiye'nin Dış Ticaretinin Yapısı**

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de İkinci Dünya Savaşından sonra piyasa ekonomisinde, dışa açılma gibi kavramlar kendisini göstermeye başlamıştır. Türkiye de dışa açılma ve dış kaynak kullanımı gibi eylemler yoluna gitmiştir. Buna bağlı olarak da dış açık vermek kaçınılmaz olmuş ve bu durumun neticesinde dış açıkların kapatılabilmesi için de dış borçlanmaya gidilmiştir. Bu bağlamda Türk ekonomisinin yapısal sorunları arasına dış ticaret açığı konusu da eklenmiş ve bu açıklar önlenemez boyutlara ulaşmıştır (Şahin, 2006, s. 381).

Türkiye'nin dış ticaret yapısını irdeleyecek olursak; uzun bir müddet korumacı ve müdahaleci bir politika izlendiği ve ekonomi stratejisi açısından kendi kendine yetebilen bir ekonomik yapı oluşturulmak istenildiği hedeflenmiştir. Bununla birlikte dış ticaret dengesi tam anlamıyla ithalattaki değişmelere bağlı olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda Türkiye'de ithalatın parasal değerinin çoğu zaman ihracattan iki katına yakın olması, devalüasyonların varlığı, ihracatta yüksek dereceli bir sıçramanın yaşanmaması ve ithalattaki değişim oranlarının yıllar bazında ihracattan yüksek olması gibi nedenler dış ticaret açığının artmasına sebebiyet vermiştir (Aksoy ve Coşkun, 2004, s. 398).

1990'dan sonra Türkiye dış ticaretinde ithalat ihracattan giderek kopma eğiliminde olmuştur. Bunun temel sebeplerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Petrol ve yan ürünler açısından tüketim ve ithalatının artışı,
- Doğalgaz ile ısınma ve üretimde doğalgaz ile üretime geçilmesi neticesinde dışarıya bağımlı olunması sonucu doğalgaz alım miktar ve fiyatlarındaki artışlar,
- Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği anlaşmasına varılması sonucu yapılan bütünleşme anlaşmasının Türkiye'nin aleyhine sonuçlanması ve AB mallarının Türkiye'ye girişi kolay olurken; Türkiye'ye kota uygulanması,
- Gelir dağılımının bozulması sonucu lüks tüketim mallarının ithalatındaki artış,

- Küresel platformda rekabetin artışı sonrası ihrac fiyatlarında oluşan düşüşler ile yüksek ithal girdi maliyetleri sebebiyle birçok ihracat malının piyasada oluşan fiyatın çok üstünde kalması,
- Ayrıca 2002 yılına kadar Euro'nun güçlü para birimi olması beklenirken; bu beklentiyi karşılayamaması ve ABD doları karşısında değer kaybetmesi sonucu AB ile yapılan ticaretin beklenen seviyeyi yakalayamamasıdır (Şahin, 2006, s. 111).

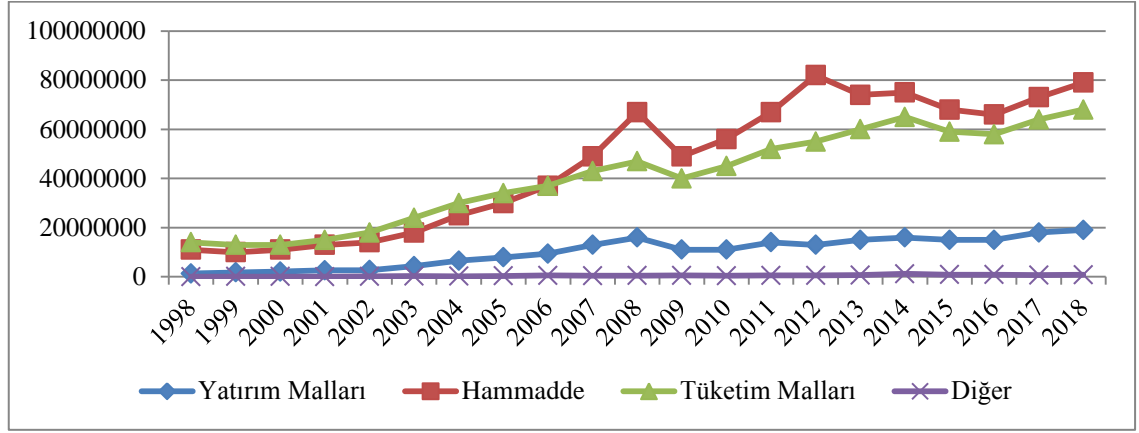
Dış ticaretin özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından iki temel görevi bulunmaktadır. İlk olarak kısa vadede yaşanacak olan dış açıkların finansı konusunda kendini göstermesi, ikinci olarak da uzun vade de ekonomide mevcut kaynak dağılımı açısından olumlu bir etki yaratmasıdır. Bu bağlamda örneklendirecek olursak, Türkiye'nin ihracat yapabilmesi için ana sermaye mallarına yatırım yapması gerekmektedir. Bunu yapabilmesi için de ithalat yapması şarttır. Bu noktada üretim yapılabilmesi için sermaye yatırımı yapılmalı ve bu yatırım sonucunda yapılan ihracatın, ithalattan yüksek olması gerekmektedir. Aksi durumda dış borçlanmaya gidilir (Şahinöz, 2001, s. 305-306).

Dış ticaretin önemini bir ülke ekonomisi açısından irdeleyecek olursak birkaç tane önemli parametre bulunmaktadır. Bu parametrelerden ilki gerçekleştirilen ithalat ve ihracat rakamları veya ithalat ve ihracatın toplamının, GSMH'ya oranlarıdır. Ortaya çıkan bu oranlar vasıtasıyla dış ticarete oluşan değişimlerin değerlendirilmesi ve diğer ülkelerin dış ticaret hacimleri ile bir kıyaslamaya gidilmesi yönünden önemlidir. Diğer bir parametre ise bir ülkede kişi başına olan ihracat ve ithalat rakamlarıdır. Bir ülkenin dış ticaret hacminin dünyada gerçekleştirilen dış ticaret hacmi içerisindeki payı da önemlidir. Tüm bu göstergeler ışığında belirtilen değerler ve oranlar bir ülkedeki dış ticaretin önemini ve dışa açıklığın derecesi hakkında bilgiler sunmakla birlikte globalleşmenin ekonomi üstündeki etkileri de tespit eder (Şahin, 2006, s. 382).

### **3.5.1. Türkiye'de İhracat Yapısı**

Türkiye, 24 Ocak 1980 kararları ile ithal ikameci sanayi politikasından, ihracata dönük sanayileşme politikasına geçmiştir. Türkiye bu kararlarla ihracatın artırılması ve geliştirilmesi, ürün, mal ve hizmetler grubunun çeşitlendirilmesi amacıyla yeni pazarlara ulaşmayı hedeflemiştir (Çoban, 2014, s. 206-207). Bu bağlamda 1980 yılından sonra devalüasyonlarla paranın değerinin düşürülmesi, işgücü maliyetlerinde

düşüş hedefi, iç talebin düşürülmesi ve doğrudan sağlanan parasal destekler ihracatı arttırmaya yönelik politikaların dayandığı uygulamalardır (Yentürk, 2005, s. 59-60).



**Şekil 1. Türkiye'nin Mal Gruplarına Göre İhracatı: 1998-2018**

**Kaynak:** TÜİK verileri ile tarafimca hazırlanmıştır.

Şekil 1'de Türkiye'nin ihracatının mal gruplarına göre dağılımı incelendiğinde tüketim ve hammadde (ara) mallarına yapılan ihracat, toplam ihracat payında büyük yer kaplamaktadır. Bu bağlamda genel anlamda bir sıralama yapılacak olursa yapılan ihracatın ilk sırasında tüketim malları almaktadır. İkinci olarak, ara mal yani hammadde ihracatı, üçüncü olarak da sermaye (yatırım) malları ihracatı yer almaktadır. Yatırım mallarının ihracat payı içerisinde düşük bir pay olarak yer edinmesi, Türkiye'deki teknoloji ve AR-GE harcamalarının yeterince yapılmadığının ve daha çok katma değeri düşük olan tüketim malları ihracatının önüne geçilemediğinin tespiti yapılmıştır (Parsıoğlu, 2017, s. 94).

Türkiye'nin ihracatının sektörel dağılımının gösterildiği tablo aşağıdadır. Bu tabloda sektörel dağılım son on yıl baz alınarak değerlendirilmesi yapılmıştır.

**Tablo 10. Türkiye'nin İhracatının Sektörel Dağılımı: 2008-2018 (Değer: Bin \$)**

Yıllar	Tarım ve Ormancılık	Balıkçılık	Maden ve Taş Ocağı	İmalat	Elektrik Gaz Su	Topta ve Perakende Ticaret	Diğer İş Faaliyetleri	Sosyal ve Kişisel Faaliyetler
2008	3.936.711	240.330	2.155.150	125.187.659	73.324	430.465	1.882	1.675
2009	4.347.483	188.990	1.682.915	95.449.246	139.740	330.550	1.248	2.391
2010	4.934.710	156.014	2.687.124	105.466.686	181.375	451.656	2.037	3.617
2011	5.166.596	186.017	2.805.449	125.962.537	148.789	631.901	583	4.996
2012	5.188.858	190.340	3.160.765	14.3193.911	190.211	534.800	544	2.307
2013	5.653.323	258.177	3.879.449	141.358.199	28.970	605.984	3.422	1.5113
2014	6029749	346.537	3.406.108	147.059.418	88.884	672.861	2.556	4.043
2015	5.756.596	368.235	2.798.896	134.389.890	73.861	445.282	1.967	4.144
2016	5.397.249	413.904	2.676.815	133.595.801	13.590	423.719	794	7.711
2017	5.287.137	450.685	3.509.311	147.138.203	81.881	510.030	760	14.931
2018	5.557.436	485.587	3.399.915	157.750.229	99.680	648.222	577	25.572

**Kaynak:** TÜİK, Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına (ISIC, Rev.3) Göre İhracat, 2008-2018.

Tablo 10'dan da anlaşılacağı üzere, Türkiye'nin son 10 yıllık ihracatının sektörel bazda incelenmesi sonucu elde edilen veriler neticesinde, imalat sektörünün Türkiye'nin ihracatında önemli bir yere sahip olduğu tespit edilmiştir. Yıllar boyu ihracatın %95 'ini imalat sektörü karşılamakta olup, ihracat ürünleri arasındaki payını yıllar içerisinde arttırmıştır. Tarım ve ormancılık sektörü, son 10 yılda ihracatın %3 ve % 4 lük bir kısmını karşılarken, madencilik ve taş ocağı sektör bazında %2 civarında katkı sağlamıştır (Saatçioğlu ve Kutlu, 2004, s. 147).

**Tablo 11. Türkiye'nin En Çok İhracat Yapığı 20 Ülke (%)**

Ülkeler	2018	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009
Almanya	9,6	9,6	9,8	9,3	9,6	9,0	8,6	10,3	10,1	9,6
İngiltere	6,6	6,1	8,2	7,3	6,3	5,8	5,7	6,0	6,4	5,8
İtalya	5,7	5,4	5,3	4,8	4,5	4,4	4,2	5,8	5,7	5,8
Irak	5,0	5,8	5,4	5,9	6,9	7,9	7,1	6,2	5,3	5,0
ABD	4,9	5,5	4,6	4,4	4,0	3,7	3,7	3,4	3,3	3,2
İspanya	4,6	4,0	3,5	3,3	3,0	2,9	2,4	2,9	3,1	2,8
Fransa	4,3	4,2	4,2	4,1	4,1	4,2	4,1	5,0	5,3	6,1
Hollanda	2,8	2,5	2,5	2,2	2,0	2,3	2,1	2,4	2,2	2,1
Belçika	2,4	2,0	1,8	1,8	1,9	1,7	1,5	1,8	1,7	1,8
İsrail	2,3	2,2	2,1	1,9	1,9	1,7	1,5	1,8	1,8	1,5
Romanya	2,3	2,0	1,9	2,0	1,9	1,7	1,6	2,1	2,3	2,2
Rusya	2,0	1,7	1,2	2,5	3,8	4,6	4,4	4,4	4,1	3,1
Polonya	2,0	2,0	1,9	1,6	1,5	1,4	1,2	1,3	1,3	1,3
BAE	1,9	5,9	3,8	3,3	3,0	3,3	5,4	2,7	2,9	2,8
Mısır	1,8	1,5	1,9	2,2	2,1	2,1	2,4	2,0	2,0	2,5
Çin	1,7	1,9	1,6	1,7	1,8	2,4	1,9	1,8	2,0	1,6
Bulgaristan	1,6	1,8	1,7	1,2	1,3	1,3	1,1	1,2	1,3	1,4
S.Arabistan	1,6	1,7	2,2	2,4	1,9	2,1	2,4	2,0	1,9	1,7
İran	1,4	2,1	3,5	2,5	2,5	2,8	6,5	2,7	2,7	2,0
Yunanistan	1,2	1,1	1,0	1,0	1,0	0,9	0,9	1,2	1,3	1,6
Diğerleri	34,2	31,1	31,9	34,7	34,9	33,8	31,2	32,7	33,3	36,3
<b>Toplam</b>	<b>100</b>	<b>100</b>	<b>100</b>	<b>100</b>	<b>100</b>	<b>100</b>	<b>100</b>	<b>100</b>	<b>100</b>	<b>100</b>

**Kaynak:** TÜİK, Ükelere Göre İhracat 2009-2018.

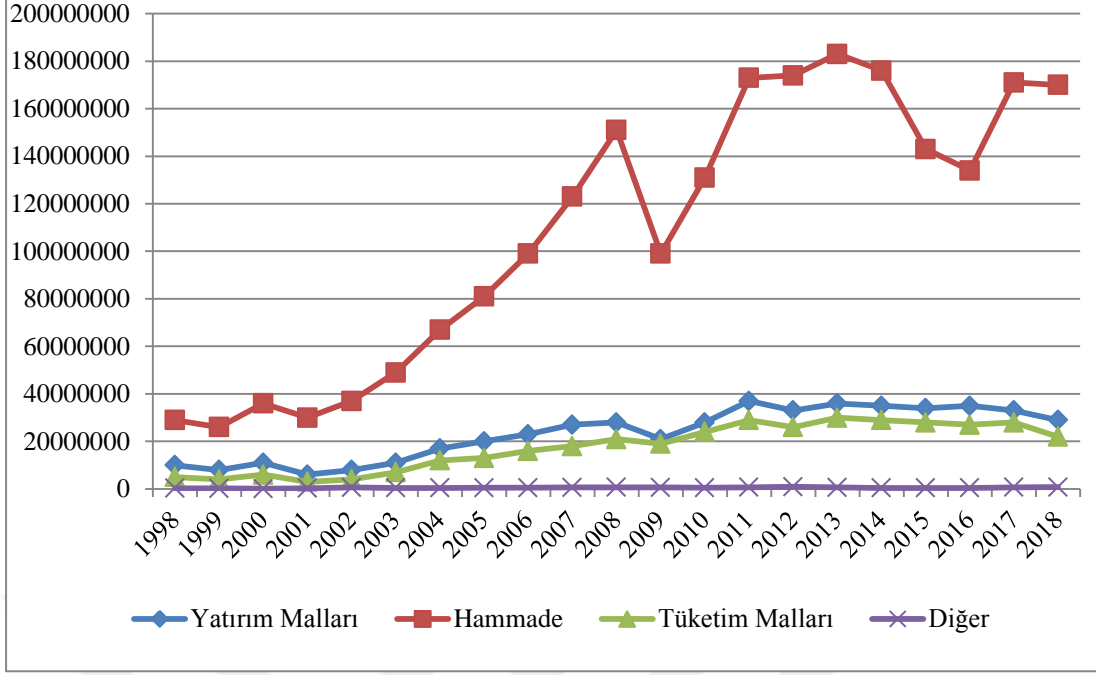
Tablo 11'den anlaşılacağı üzere, Türkiye'nin ülke bazında en çok ihracat yaptığı ülke Almanya'dır. Son 10 yılda ihracat payının %10'a yakını Almanya oluşturmakta olup, Türkiye için önemli bir pazardır. Almanya'ya yapılan ihracatta büyük dalgalanmaların olmadığı görülmektedir. İkinci sırada İngiltere yer almaktadır. Oluşturulan tablodan da anlaşılacağı üzere Türkiye'nin en önemli ihracatçısı olduğu ülkeler AB ülkeleridir.

### 3.5.2. Türkiye’de İthalat Yapısı

Türkiye’de 1981 yılında ithalat kotalarının kaldırılmasıyla, ithalat politikaları uygulanmaya başlanmıştır. 1984 yılına gelindiğinde ise ithalat önündeki engellerin kaldırılması ile ilgili bir takım düzenlemeler oluşturulmuştur. Bu tarihten itibaren ithalat, yapısı itibariyle değişikliğe uğramış ancak, hacimsel olarak bir artış meydana gelmiştir. Türkiye’de hane halkı bazında yurtdışından getirilen lüks tüketim mallarına büyük ilgi olduğundan, kaçak yollardan elde edinim yerine, yeni ithalat düzenlemesi ile normal yolla edinim sağlanmıştır (Şahin, 2006, s. 392).

Türkiye’de 1989 yılından itibaren uygulanan döviz kuru politikaları sonucu TL’nin değer kazanmasına paralel olarak ithalatta artış beklenmiştir. 1990 yılında konvertibilitenin hızlanması, kambiyo rejiminde serbesti sağlanması ve koruma tedbirlerinin azalması neticesinde, ithalat hız kazanarak artış göstermiş ve dış ticaret açığının artmasına neden olmuştur (Yıldırım ve Taşdemir, 2013, s. 78).

Türkiye’nin ithalatında, dışa açılma ve liberal politikaların izlenilmeye başlandığı tarihten itibaren, ekonomik tedbirlerin alındığı bazı kriz dönemleri harici sürekli artış yaşanmıştır. 1980 yılından sonra, 5 Nisan 1994 senesinde istikrarı korumak için alınan kararlar neticesinde ithalatta dalgalanmalar yaşanmıştır. Ek olarak Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri boyunca ithalat değerlerinde konjonktürel dalgalanmalar yaşanmıştır. Yaşanan bu durum dış ticarete aksetmiş ve Türkiye’de dış ticaret dengesi sürekli olarak açık vererek, süregelen bir sorun haline gelmiştir (Saatçioğlu ve Kutlu, 2004, s. 143).



**Şekil 2. Türkiye'nin Mal Gruplarına Göre İthalatı: 1998-2018**

**Kaynak:** TÜİK verileri ile tarafımca hazırlanmıştır.

Türkiye’de 1980 öncesi uygulanan ithal ikameci sanayileşme politikası olsun, 1980 sonrası dönemde uygulamaya başlanan ihracata dönük sanayileşme politikası olsun, ithalatın büyük bir kısmını hammadde ve yatırım malları oluşturmaktadır. Tüketim malları konusunda Türkiye talep edilen ülke konumundadır (Eroğlu, 2012, s. 253). Şekil 2’den de anlaşılacağı üzere; ithalatın mal gruplarına göre dağılımı incelendiğinde en fazla payın hammadde ithalatında olduğu tespiti yapılmaktadır. Hammadde ile yatırım malları ithalatının fazla olması sanayi politikası ile alakalıdır. Tüketim malları ithalatının, toplam ithalat içerisindeki payı düşük olsa da belli bir seviyeyi korumaktadır. Bu durum 1996 yılından sonra ithalatın serbest bırakılması ile alakalı bir durumdur (Saatçioğlu ve Kutlu, 2014, s. 146).

Avrupa Birliği ile imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması sonucunda gümrük vergilerinin kaldırılması ve üçüncü ülkelere karşı bir kota konulması tüketim mallarının ithalatını arttırmıştır. Yıllar içerisinde tüketim malları ithalatında artış yaşanırken, yine yıllar bazında yatırım mallarında düşüş yaşanmaktadır. Bu durumda Türkiye’nin üretim toplumundan tüketim toplumuna doğru yol aldığına göstergesidir. Bu bağlamda uzun vadede ekonomik açıdan sıkıntılara neden olacağını göstermektedir (Seyidoğlu, 2003, s. 624).

Türkiye'nin ithalatın sektörel dağılımının gösterildiği tablo aşağıdadır. Bu tabloda sektörel dağılım son on yıl baz alınarak, değerlendirilmesi yapılmıştır.





**Tablo 12. Türkiye'nin İthalatının Sektörel Dağılımı: 2008-2018 (Değer: Bin \$)**

Yıllar	Tarım ve Ormancılık	Balıkçılık	Maden ve Taş Ocağı	İmalat	Elektrik Gaz Su	Toptan ve Perakende Ticaret	Diğer İş Faaliyetleri	Sosyal ve Kişisel Faaliyet
2008	6.391.914	41.125	35.649.704	150.252.335	15.492	957.987	1.696	32.320
2009	4.593.839	31.217	20.624.650	111.030.525	17.256	4.608.026	1.345	21.492
2010	6.456.707	33.322	25.932.549	145.366.975	20.471	7.703.896	2.284	28.128
2011	8.895.184	48.717	37.331.370	18.393.0287	86.576	10.496.27	4.462	48.803
2012	7.446.641	56.206	42.246.825	176.235.027	255.37	10.258.09	838	46.135
2013	7.718.045	58.015	38.205.124	196.822.807	334.204	8.468.456	1.143	53.456
2014	8.588.523	69.365	371.26.090	187.742.215	438.829	8.153.867	3.036	55.193
2015	7.176.330	88.366	27.608.840	166.82.1237	325.17	5.175.931	2.647	35.836
2016	7.041.368	55.956	19.008.899	167.243.395	213.61	5.010.752	1.856	42.395
2017	8.986.755	57.996	26.078.566	190.748.102	85.501	7.727.939	3.140	111.62
2018	9.284.296	50.893	28.967.959	175.978.359	57.031	8.601.152	1.583	105.28

**Kaynak:** TÜİK, Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına (ISIC, Rev.3) Göre İthalat, 2008-2018.

Türkiye'nin ithalatının sektörel bazda dağılımı incelendiğinde, Tablo 12'den de anlaşılacağı üzere imalat sektörü en önemli kalemdir. Yıllar içerisinde dalgalanmalar olmuştur. 2008 yılında toplam ithalatın %74'lerini oluştururken, 2016'ya geldiğinde bu rakam %84'lere kadar çıkmıştır. Madencilik ve taş ocağı kalemi ithalatı da dalgalı bir görünüme sahiptir. 2008 yılında %18 iken, 2016 yılında %10'lara kadar gerilemiştir. Bu kalem içerisinde ham petrol ithalatı da dahil olduğundan toplam ithalat içerisindeki payı oldukça önemlidir. Tarım ve ormancılık ithalatı da dengeli bir görünüm sergilemektedir (Saatçioğlu ve Kutlu, 2014, s. 145).

Türkiye'nin en çok ithalat yaptığı 20 ülke, Tablo 13'te gösterilmiş olup, toplam ithalat içerisindeki payları ülke bazında irdelenmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin en çok ithalat yaptığı ülke Rusya olup, bunun nedeninin enerji kaynaklı olabileceği tahmin edilmektedir. Yine Hindistan, Çin gibi Uzakdoğu ülkeleri ile yapılan ticarete son yıllarda artış yaşanması, ucuz işçi kullanımı nedeni ile maliyetlerin düşük olması olabileceğidir.

**Tablo 13. Türkiye'nin En Çok İthalat Yapığı 20 Ülke (%)**

Ülkeler	2018	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009
<b>Rusya</b>	9,9	8,3	7,6	9,8	10,4	10,0	11,3	9,9	11,6	13,8
<b>Çin</b>	9,3	10,0	12,8	12,0	10,3	9,8	9,0	9,0	9,3	9,0
<b>Almanya</b>	9,1	9,1	10,8	10,3	9,2	9,6	9,0	9,5	9,5	10,0
<b>ABD</b>	5,5	5,1	5,5	5,4	5,3	5,0	6,0	6,7	6,6	6,1
<b>İtalya</b>	4,6	4,8	5,1	5,1	5,0	5,1	5,6	5,6	5,5	5,4
<b>Hindistan</b>	3,4	2,7	2,9	2,7	2,8	2,5	2,5	2,7	1,8	1,4
<b>İngiltere</b>	3,3	2,8	2,7	2,7	2,4	2,5	2,4	2,4	2,5	2,5
<b>Fransa</b>	3,3	3,5	3,7	3,7	3,4	3,2	3,6	3,8	4,4	5,0
<b>İran</b>	3,1	3,2	2,4	2,9	4,1	4,1	5,1	5,2	4,1	2,4
<b>GüneyKore</b>	2,8	2,8	3,2	3,4	3,1	2,4	2,4	2,6	2,6	2,2
<b>İspanya</b>	2,5	2,7	2,9	2,7	2,5	2,6	2,5	2,6	2,6	2,7
<b>Japonya</b>	1,8	1,8	2,0	1,5	1,3	1,4	1,5	1,8	1,8	2,0
<b>BAE</b>	1,7	2,4	1,9	1,0	1,3	2,1	1,5	0,7	0,4	0,5
<b>Belçika</b>	1,6	1,6	1,6	1,5	1,6	1,5	1,6	1,6	1,7	1,7
<b>Hollanda</b>	1,5	1,6	1,5	1,4	1,5	1,3	1,5	1,7	1,7	1,8
<b>Brezilya</b>	1,4	1,1	0,9	0,9	0,7	0,6	0,7	0,9	0,7	0,8
<b>Polonya</b>	1,4	1,5	1,6	1,4	1,3	1,3	1,3	1,5	1,4	1,3
<b>İsviçre</b>	1,3	3,0	1,3	1,2	2,0	3,8	1,8	2,1	1,7	1,4
<b>Ç.Cumhuriyeti</b>	1,2	1,2	1,3	1,1	1,0	1,0	0,8	0,7	0,7	0,7
<b>Ukrayna</b>	1,2	1,2	1,3	1,7	1,8	1,8	1,9	2,0	2,1	2,2
<b>Diğerleri</b>	30,0	29,6	27,1	27,6	29,0	28,3	27,0	27,1	27,3	27,2
<b>Toplam</b>	<b>100</b>	<b>100</b>	<b>100</b>	<b>100</b>	<b>100</b>	<b>100</b>	<b>100</b>	<b>100</b>	<b>100</b>	<b>100</b>

**Kaynak:** TÜİK, Ülkelere Göre İhracat 2009-2018.

### **3.6. Türkiye'nin Üye Olduğu Ekonomik Bütünleşmeler İle Dış Ticareti**

Bu bölümde Türkiye'nin üye olduğu ekonomik birleşmeleri, dış ticaret verileri kapsamında incelemesi yapılacaktır.

#### **3.6.1. Türkiye-Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Dış Ticareti**

Karadeniz bölgesindeki ülkeleri içine alan KEİT, bölgesel çapta ekonomik bütünleşme modelidir. Bu bütünleşme, üye ülkeler ve diğer ülkeler için önem arz etmektedir. KEİT'nin kurulmasında önemli rol oynayan Türkiye için ayrı bir öneme sahiptir.

Karadeniz havzasındaki birçok ülke, Türkiye ve KEİT arasında sürececek olan işbirliğine, kendileri açısından Batı'ya ve dünyaya kanalize olabilecek bir yol, ekonomilerini dünya ekonomisine entegre edebilecek bir kapı olarak görmektedirler (Elekdağ, 1994 s. 212). Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Avrupa Topluluğuna benzer bir birlik olarak görülmekte olup, kendinse üye ülkelerde refah artışını sağlamak, ekonomik açıdan özgürleşme, sosyal haklar, demokrasi ve temel hak ve özgürlükleri teminat altına alma amacıyla oluşturulmuştur (Çınar, 1993 s. 62).

Türkiye için KEİT, dünyada meydan gelen liberal ve küresel hareketler ışığında Türkiye'nin dünya ile iletişimine pozitif etki sağlayabilecek ve AB alternatif olmayan, kendi coğrafi konumun getirisi olan imkânlardan faydalanmayı amaç edinmiş bir bütünleşme faaliyetidir (Çınar, 1993, s. 62). Soğuk Savaş sonrası dönemde Karadeniz Bölgesi koşullarını ve ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran Türkiye, KEİT fikrini ortaya atarak Orta Asya ve Balkan politikalarını uygulamada ve Sovyetler Birliği'nin dağılması ile kendi bağımsızlıklarına kavuşan ülkelere ekonomik ve siyasi politikalarını düzeltmek amacıyla danışılan ülke olma konumu elde etmiş ve rehber ülke olma prestijini kazanmıştır. Oluşturulan bütünleşme ile ticari ilişkilerin artması, ekonomik ve mali hareketlilik piyasa ekonomisinin canlanmasına neden olmuştur. KEİT için Türkiye, her zaman önemli ve önder ülke konumundadır. Bütünleşme dâhilindeki ülkelerle dış ticaretin artması Türkiye'nin mevcut değeri arttırmaktadır. KEİT ülkeleri için Türkiye; hem siyasi, hem kültürel hem de ekonomik olarak güçlü ülke olarak tanımlanmaktadır (Ünal, 2011, s. 73).

Türkiye'nin Karadeniz Ekonomik İşbirliği ile olan son 10 yıllık ihracatı incelendiğinde, yıllar bazında genel olarak artış olduğu Tablo 14'teki verilerden anlaşılmaktadır.

**Tablo 14. Türkiye'nin KEİT ile Toplam İhracatı: 2009- 2018 Yılları (BinDolar)**

Yıllar	Türkiye'nin KEİT'ye İhracatı
2009	12.272.591
2010	14.456.173
2011	17.767.964
2012	18.791.305
2013	20.367.992
2014	19.687.232
2015	14.590.290
2016	13.078.481
2017	15.634.945
2018	17.823.838

**Kaynak:** TÜİK, Ülke Gruplarına Göre Yıllık İhracat 2009-2018.

**Tablo 15. Türkiye'nin KEİT ile İhracatının Toplam İhracat İçerisindeki Payı**

Yıllar	Türkiye'nin KEİT İhracatı/Türkiye'nin Toplam İhracatı (%)
2009	12,0
2010	12,7
2011	13,2
2012	12,3
2013	13,4
2014	12,5
2015	10,1
2016	9,2
2017	10,0
2018	10,6

**Kaynak:** TÜİK, Ülke Gruplarına Göre Yıllık İhracat, Toplam İçindeki Payı (%)

Türkiye, toplam ihracatının ortalama %11,6'sını Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatını oluşturan üye ülkelerle (Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya Federasyonu, Sırbistan, Ukrayna ve Yunanistan) yapmaktadır.

**Tablo 16. Türkiye'nin KEİT İle Toplam İthalatı: 2009-2018 Yılları (BinDolar)**

Yıllar	Türkiye'nin KEİT'na İthalatı
2009	27.686.923
2010	32.979.705
2011	38.770.165
2012	41.509.519
2013	41.270.643
2014	40.926.921
2015	31.525.224
2016	24.183.105
2017	30.605.008
2018	32.811.296

**Kaynak:** TÜİK, Ülke Gruplarına Göre Yıllık İthalat: 2009-2018.

Türkiye'nin, Karadeniz Ekonomik İşbirliği ile olan son 10 yıllık ithalatı incelendiğinde, yıllar bazında genel olarak artış olduğu Tablo 16'daki verilerden anlaşılmaktadır.

**Tablo 17. Türkiye'nin KEİT İle İthalatının Toplam İthalat İçerisindeki Payı**

Yıllar	Türkiye'nin KEİT İthalatı/Türkiye'nin Toplam İthalatı(%)
2009	19,6
2010	17,8
2011	16,1
2012	17,5
2013	16,4
2014	16,9
2015	15,2
2016	12,2
2017	13,1
2018	14,7

**Kaynak:** TÜİK, Ülke Gruplarına Göre Yıllık İthalat, Toplam İçindeki Payı (%)

Türkiye, ithalatının ortalama %15,95'ni KEİT üye ülkelerle yapmakta olduğu, Tablo 17'den anlaşılmaktadır.

### 3.6.2. Türkiye-Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Dış Ticareti

EİT; nüfusu 450 milyonu geçmiş, 7 milyon kilometrekarelik bir alandan daha fazla bir alana yayılmış, Afganistan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan, Pakistan, İran, Afganistan ve Türkiye'nin üye olduğu, on üyeli bir bütünleşmedir. EİT'nin sahip olduğu bu nüfus ve kapsadığı alana açısından belli avantajlara sahip olmasına rağmen, EİT ülkelerinde kişi başına düşen GSYİH düşük denilebilir. Bu bağlamda 2018 yılı verileri itibariyle Afganistan'da 601 dolar,

Pakistan’da 1,541 dolar olan kişi başına GSYİH, İran’da 4,010 dolar olup Türkiye’de 10,597 dolardır. ECO bölgesi içinde en fazla kişi başına GSYİH ’ya sahip ülke olan Türkiye, Pakistan’ın yaklaşık 18 katıdır. Bu durum EİT’ nin sahip olduğu imkânlarla rağmen üyeleri arasındaki kişi başına düşen GSYİH ‘da ki büyük farklılıklar nedeniyle bütünleşmelerin hedefi olan büyük pazarın gerçekleşmemesine, EİT ülkelerinin oluşturduğu pazarın küçülmesine neden olmaktadır (www.ticaret.gov.tr, 2019).

**Tablo 18.Türkiye’nin EİT İle Toplam İhracatı: 2009-2018 Yılları (BinDolar)**

Yıllar	Türkiye’nin EİT’na İhracatı
2009	5.948.111
2010	7.617.077
2011	9.291.735
2012	16.563.295
2013	11.898.400
2014	11.716.861
2015	9.566.766
2016	9.602.547
2017	8.104.527
2018	7.143.666

**Kaynak:** TÜİK, Ülke Gruplarına Göre Yıllık İhracat 2009-2018.

Türkiye’nin EİT ile olan ihracat verileri Tablo 18’den de anlaşılacağı üzere, 2012 yılına kadar bir artış gösterse de, 2013 yılı itibariyle genel anlamda azalma meydana gelmiştir.

**Tablo 19.Türkiye’nin EİT İle İhracatının Toplam İhracat İçerisindeki Payı**

Yıllar	Türkiye’nin EİT İhracatı/Türkiye’nin Toplam İhracatı (%)
2009	5,8
2010	6,7
2011	6,9
2012	10,9
2013	7,8
2014	7,4
2015	6,7
2016	6,7
2017	5,2
2018	4,3

**Kaynak:** TÜİK, Ülke Gruplarına Göre Yıllık İhracat, Toplam İçindeki Payı (%)

Türkiye’nin toplam ihracatının Tablo 19’dan da anlaşılacağı üzere ortalama %6,9’nu Ekonomik İşbirliği Teşkilatına üye ülkelerle yapmaktadır.

**Tablo 20. Türkiye'nin EİT İle Toplam İthalatı: 2009-2018 Yılları (BinDolar)**

Yıllar	Türkiye'nin EİT'na İthalatı
2009	6.009.259
2010	11.607.394
2011	17.305.837
2012	16.429.472
2013	14.802.005
2014	13.443.503
2015	9.310.425
2016	7.739.664
2017	11.206.468
2018	10.427.942

**Kaynak:** TÜİK, Ülke Gruplarına Göre Yıllık İthalat: 2009-2018.

**Tablo 21. Türkiye'nin EİT İle İthalatının Toplam İthalat İçerisindeki Payı**

Yıllar	Türkiye'nin EİT İthalatı/Türkiye'nin Toplam İthalatı(%)
2009	4,3
2010	6,3
2011	7,2
2012	6,9
2013	5,9
2014	5,6
2015	4,5
2016	3,9
2017	4,8
2018	4,7

**Kaynak:** TÜİK, Ülke Gruplarına Göre Yıllık İthalat, Toplam İçindeki Payı (%)

Türkiye, Tablo 21'de verilen bilgiler ışığında toplam ithalatının ancak ortalama olarak %5,4'nü EİT örgütü üyesi ülkelerle yapmaktadır.

### **3.6.3. Türkiye- İslam İşbirliği Teşkilatı Dış Ticareti**

İslam İşbirliği Teşkilatı, ekonomik, sosyal, kültürel alanlarda İslam ülkeleri arasında işbirliğini sağlayarak ve uluslararası platformda birlik üyelerinin ortak hareket etmelerine imkân sağlamak için oluşturulmuştur (Raimi, Moboloji, 2008, s. 13). 57 üyeli bütünleşmeye üye devletler: Türkiye, Afganistan, Azerbaycan, Arnavutluk, Bahreyn, Bangladeş, Benin, Birleşik Arap Emirlikleri, Bruni, Burkina , Faso, Cezayir, Cibuti, Çad, Endonezya, Fas, Fildişi Sahilleri, Filistin, Gabon, Gambiya, Gine, Gine Bissau, Guyana, Irak, İran, Kamerun, Katar, Kazakistan, Kırgızistan, Komorlar, Kuveyt, Libya, Lübnan, Malezya, Maldivler, Mali, Mısır, Moritanya, Mozambik,

Nijer, Nijerya, Özbekistan, Pakistan, Senegal, Sierra Leone, Somali, Sudan, Surinam ve Suudi Arabistan'dır. Suriye'nin üyeliği ise askıya alınmıştır (Öztürk, 2018, s. 41-42).

7,4 milyar olan dünya nüfusunun yaklaşık 1,7 milyarı İslam İşbirliği Teşkilatı içerisinde yaşamaktadır. Fakat İİT'nin dünya ticaretine olan oranı oldukça düşüktür. Bu bağlamda İİT üyelerinin birçoğunun geçmiş dönemlerde batının kolonisi olması ve ticaret ilişkilerinin bu doğrultuda gelişmemesi sebeplerden biri olarak gösterilebilir. Ek olarak dünyanın gelişmişlik açısından en az gelişen ülkelerin birlik içindeki varlığı, dış ticareti gelişmesindeki bir diğer engeldir. İİT üyeleri ülkelerinin, dünya gelirindeki payının az olması, ayrıca diğer ülkelerle gelir farkının fazla olması sebebiyle mal ticaretinin gelişimi açısından olumsuz bir durum yaratmıştır (Ahmed ve Ugurluel, 1998, s. 180).

**Tablo 22. Türkiye'nin İİT İle Toplam İhracatı: 2009- 2018 Yılları (BinDolar)**

Yıllar	Türkiye'nin İİT İhracatı
2009	28.626.586
2010	32.449.556
2011	37.325.434
2012	55.218.487
2013	49.370.615
2014	48.625.211
2015	42.737.552
2016	41.232.470
2017	45.132.557
2018	41.178.160

**Kaynak:** TÜİK, Ülke Gruplarına Göre Yıllık İhracat 2009-2018.

Türkiye İİT ile yapmış olduğu ihracat rakamları değerlendirilecek olursak, 2012 yılında 55.218.487 dolar ile son 10 yılında en yüksek rakamına ulaşmıştır. 2012 yılından sonra ise genel anlamda bir düşüş yaşandığı Tablo 22'den anlaşılmaktadır. Şöyle ki 2017 ve 2018 ihracat rakamları incelendiğinde, 2017'den 2018'e %8,8'lik bir düşüş yaşanmıştır.



**Tablo 23. Türkiye'nin İİT İle İhracatının Toplam İhracat İçerisindeki Payı**

Yıllar	Türkiye'nin EİT İhracatı/Türkiye'nin Toplam İhracatı (%)
2009	28,0
2010	28,5
2011	27,7
2012	36,2
2013	32,5
2014	30,9
2015	29,7
2016	28,9
2017	28,7
2018	24,5

**Kaynak:** TÜİK, Ülke Gruplarına Göre Yıllık İhracat, Toplam İçindeki Payı (%)

Tablo 23'ten de anlaşılacağı üzere, Türkiye ihracatının ortalama %29,56'nı İslam İşbirliği Teşkilatı'na üye ülkelerle gerçekleştirmektedir.

**Tablo 24. Türkiye'nin İİT İle Toplam İthalatı: 2009-2018 Yılları (BinDolar)**

Yıllar	Türkiye'nin İİT'na İthalatı
2009	13.357.101
2010	22.200.530
2011	31.417.773
2012	31.690.284
2013	32.074.294
2014	29.107.197
2015	22.406.807
2016	23.178.330
2017	31.957.286
2018	28.415.620

**Kaynak:** TÜİK, Ülke Gruplarına Göre Yıllık İthalat: 2009-2018.

**Tablo 25. Türkiye'nin İİT İthalatının Toplam İthalat İçerisindeki Payı**

Yıllar	Türkiye'nin İİT İthalatı/Türkiye'nin Toplam İthalatı(%)
2009	9,5
2010	12,0
2011	13,0
2012	13,4
2013	12,7
2014	12,0
2015	10,8
2016	11,7
2017	13,7
2018	12,7

**Kaynak:** TÜİK, Ülke Gruplarına Göre Yıllık İthalat: 2009-2018.

Türkiye ithalatının ortalama %12,15'ni İslam İşbirliği Teşkilatına üye ülkelerle gerçekleştirmektedir.

İslam İşbirliği Teşkilatı ile yapılan dış ticaret yıllar içerisinde artış göstermiştir. İthalat daha dengeli bir seyirde ilerlerken; ihracat daha dalgalı bir görünüm sergilemektedir (Öztürk, 2018, s. 45).

#### **3.6.4. Türkiye ile İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü Dış Ticareti**

OECD, başta Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 20 kurucu ülke ile kurulan; bugün ise üye ülke sayısı 36'yı bulan bir bütünleşmedir. OECD, başta makroekonomik politikalar olmak üzere, ticaret, tarım, vergi, finans, rekabet, eğitim, sağlık, çevre, yatırım, teknoloji, sanayi, bilgi ve iletişim, ulaştırma, sektör bazında gelişmenin sağlanması, istihdam ve sosyal güvenlik gibi alanlarda faaliyet sürdürür. Ana hedef üye ülkelerin güncel veri ve analizler ışığında en iyi politika seçimlerini görmelerini sağlamak ve küresel çaptaki sorunlara çözüm önerileri getirmektir (www.ticaret.gov.tr, 2019). Çalışmamızın konusu olan dış ticareti OECD'ye üye ülkeler ile aşağıdaki veriler ışığında incelenmiştir.

**Tablo 26. Türkiye'nin OECD İle Toplam İhracatı: 2009- 2018 Yılları (BinDolar)**

Yıllar	Türkiye'nin OECD'ye İhracatı
2009	52.243.683
2010	57.394.215
2011	67.113.921
2012	66.289.740
2013	68.683.836
2014	76.674.897
2015	75.368.261
2016	77.419.772
2017	82.725.961
2018	93.776.577

**Kaynak:** TÜİK, Ülke Gruplarına Göre Yıllık İhracat 2009-2018.

Türkiye'nin OECD 'ye yapmış olduğu ihracat 10 yıllık süreçte stabil bir seyirde ilerlemiş ve 2018 yılında gerçekleştirilen 93.776.577 dolarlık ihracat ile rekor seviyeye ulaşılmıştır.

**Tablo 27. Türkiye'nin OECD İle İhracatının Toplam İhracat İçerisindeki Payı**

Yıllar	Türkiye'nin OECD İhracatı/Türkiye'nin Toplam İhracatı (%)
2009	51,1
2010	50,4
2011	49,7
2012	43,5
2013	45,2
2014	48,6
2015	52,4
2016	54,3
2017	52,7
2018	55,8

**Kaynak:** TÜİK, Ülke Gruplarına Göre Yıllık İhracat, Toplam İçindeki Payı (%)

Tablo 27 verilerinden yapılan tespitler doğrultusunda Türkiye ihracatını ortalama %50,37'sini OECD ülkeleri ile yapmaktadır.

**Tablo 28. Türkiye'nin OECD İle Toplam İthalatı: 2009-2018 Yılları (BinDolar)**

Yıllar	Türkiye'nin OECD'ye İthalatı
2009	72.965.024
2010	94.162.761
2011	121.327.626
2012	113.723.573
2013	124.206.736
2014	116.518.208
2015	101.502.395
2016	100.923.436
2017	116.368.061
2018	107.172.752

**Kaynak:** TÜİK, Ülke Gruplarına Göre Yıllık İthalat: 2009-2018.

Türkiye en fazla ithalatı OECD ülkeleri ile yapmaktadır. Son 10 yılda incelenen veriler dâhilinde, en fazla ithalat 124.206.736 dolar ile 2014 yılında yapılmıştır.

**Tablo 29. Türkiye'nin OECD'e İthalatının Toplam İthalat İçerisindeki Payı**

Yıllar	Türkiye'nin OECD İthalatı/Türkiye'nin Toplam İthalatı(%)
2009	51,8
2010	50,7
2011	50,4
2012	48,1
2013	49,4
2014	48,1
2015	49,0
2016	50,8
2017	49,8
2018	48,0

**Kaynak:** TÜİK, Ülke Gruplarına Göre Yıllık İthalat, Toplam İçindeki Payı (%)

Tablo 29'dan da anlaşılacağı üzere; Türkiye ithalatının ortalama %49,61'ni OECD'ye üye ülkelerle gerçekleştirmektedir.

### 3.6.5. Türkiye ve Gelişen Sekiz Ülke İle Olan Dış Ticareti

D-8'i oluşturan Türkiye, İran, Pakistan, Malezya, Bangladeş, Endonezya, Mısır ve Nijerya dünya nüfusunun yaklaşık %15'ini oluşturmakta olup, zengin ve doğal enerji kaynaklarının varlığı, elverişli tarım kaynaklarının mevcut olması ile zengin turizm bölgelerine sahip olması sebebinden dolayı, gelişme açık bir bütünleşmedir. Üye ülkelerden Türkiye, İran, Malezya ve Endonezya'nın ihracatçı ülkeler arasında yer alması, birliğin önemli bir bütünleşme olduğunun en belirgin işaretidir. Birlik kendi

içinde oluşan ticaret ve yatırımlara önem göstermelidir. Bu bağlamda coğrafi konum itibariyle Türkiye üzerinden ve Türkiye endeksli yatırımların olması D-8'e üye ülkeler açısından önem teşkil etmektedir. Türkiye üzerinden yapılacak olan yatırımlar, hem iç ticaret açısından hem de geniş bir coğrafyaya hitap edecek bir yatırım olacaktır. Türkiye'nin, dünya ile bütünleşmesini sağlayan bu örgüt, kendi coğrafi konumunun oluşturduğu imkânlardan yararlanmasına zemin oluşturacak bir bütünleşme olacaktır (Şahin,2012, s. 132).

**Tablo 30. Türkiye'nin D-8 İle Toplam İhracatı: 2009- 2018 Yılları (BinDolar)**

Yıllar	Türkiye'nin D-8'e İhracatı
2009	5.565.291
2010	6.438.640
2011	7.579.213
2012	14.938.954
2013	8.790.044
2014	8.573.992
2015	8.155.651
2016	9.126.578
2017	7.125.061
2018	7.264.645

**Kaynak:** TÜİK, Ülke Gruplarına Göre Yıllık İhracat: 2009-2018.

Tablo 30'da Türkiye'nin D-8 ile gerçekleştirdiği ihracat rakamlarının inceleyecek olursak, 2009 ve 2012 rakamları arasında yaklaşık %63'lük bir artış olduğu tespit edilmiştir. 2012 yılı sonrasında geçen yıllarda periyodik bir düşüş yaşandığı saptanmıştır.

**Tablo 31. Türkiye'nin D-8 İle İhracatının Toplam İhracat İçerisindeki Payı**

Yıllar	Türkiye'nin D-8 İhracatı/Türkiye'nin Toplam İhracatı (%)
2009	5,4
2010	5,7
2011	5,6
2012	9,8
2013	5,8
2014	5,4
2015	5,6
2016	6,4
2017	4,5
2018	4,3
2018	55,8

**Kaynak:** TÜİK, Ülke Gruplarına Göre Yıllık İhracat, Toplam İçindeki Payı (%)

Türkiye'nin toplam ihracatının içerisinde D-8 ülkelerinin ortalama payı %5,8'dir. Bu oran istenilen düzeyi karşılamamaktadır.

**Tablo 32. Türkiye'nin D-8 İle Toplam İthalatı: 2009- 2018 Yılları (BinDolar)**

Yıllar	Türkiye'nin D-8'den İthalatı
2009	7.316.022
2010	12.987.317
2011	19.477.615
2012	17.815.418
2013	16.823.004
2014	16.070.934
2015	11.786.072
2016	10.867.058
2017	15.351.478
2018	13.547.773

**Kaynak:** TÜİK, Ülke Gruplarına Göre Yıllık İthalat: 2009-2018.

**Tablo 33. Türkiye'nin D-8 İle İthalatının Toplam İthalat İçerisindeki Payı**

Yıllar	Türkiye'nin D-8 İthalatı/Türkiye'nin Toplam İthalatı(%)
2009	5,2
2010	7,0
2011	8,0
2012	7,5
2013	6,7
2014	6,6
2015	5,7
2016	5,5
2017	6,6
2018	6,0

**Kaynak:** TÜİK, Ülke Gruplarına Göre Yıllık İhracat, Toplam İçindeki Payı (%)

Türkiye'nin D-8 ülkeleri ile olan ithalatı incelendiğinde, 2011 yılına kadar düzenli bir artma eğilimde olsa da, 2011 sonrası dönemlerde içerisinde düzenli bir seyir gerçekleşmemiştir. Ayrıca Tablo 33'teki gibi Türkiye'nin toplam ithalatının ancak ortalama olarak %6,5'lik kısmını D-8 ülkeleri ile gerçekleştirmektedir.

## SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünya, 20. yüzyılda küreselleşme eğilimlerinin artmasıyla, bir yandan yoğun rekabetten korunmak bir diğer taraftan dünya ile bütünleşme sürecinin hızlanmasını sağlamak amacıyla ekonomik bütünleşme sürecine girmiştir.

Ekonomik bütünleşme, üretim faktörlerinin ve malların serbest dolaşımı, mallar üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması, uluslararası ödemeler üzerindeki engellerin kaldırılması, iş bölümüne dayanan iki yada daha fazla ülkenin birleşmesi şeklinde tanımlanır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşmaya başlayan ekonomik bütünleşme hareketleri, 1960 hız kazansa da, asıl etki 1980'lerde başlamıştır. Ülkeler ölçek ekonomilerinden yararlanmak, üçüncü ülkelere karşı güç kazanmak, rekabetçi bir piyasa oluşturmak, küreselleşen dünyada kendine yer açmak, bölgesel açıdan farklılıkları ortadan kaldırmak amacıyla ekonomik bütünleşme yoluna giderler.

Bir ekonomik bütünleşmenin başarılı olabilmesi için üye ülkelerin ekonomik açıdan gelişmişlik farklarının olmaması, ekonomik yapılarda benzerliğin sağlanması, sosyal, kültürel ve dinsel yapılarda, tüketim alışkanlıklarında, benzerliğin sağlanması ve coğrafi yakınlık gibi faktörlerin varlığı söz konusudur. Bütünleşme teorisi, serbest ticaret bölgesi, ortak pazar, iktisadi birlik ve politik bütünleşme olmak üzere 5 kısımda incelenmiştir.

Dünyada oluşturulan bütünleşme örnekleri incelendiğinde coğrafi yakınlığa bağlı olarak kurulan; dini ve kültürel bağların sıkı olduğu birleşme çeşitleri ile belli bir coğrafya ile sınırlı kalmayan birleşme çeşitlerinin varlığı tespit edilmiştir. Türkiye'nin üye olduğu ekonomik bütünleşmeler incelendiğinde ise dini ve kültürel bağların olduğu, coğrafya ile sınırlı kalmayan bazı üyelikleri ile coğrafi sınırlara bağlı üyelikleri mevcut olduğu da saptanmıştır.

Türkiye'nin dış ticareti dönemler bazında incelendiğinde, Cumhuriyet'in ilk yıllarında milliyetçilik ve devletçilik ilkeleri göz önünde bulundurularak şekillenmiştir. 1923-1929 yılları incelendiğinde, dış ticaretin genel olarak arttığı, dış ticaret dengesinin ise bu zaman zarfında açık verdiğinin tespiti yapılmıştır. 1930-1945 yılları döneminde Büyük Buhran ve 2. Dünya Savaşı'nın etkisi ile dış ticaret sıkı denetimlere tabi tutulmuş ve bu dönem dış ticaret fazlası verilerek geçirilmiştir. 1946-1960

döneminden sonra, ithalata konulan fiyat ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması ile Türkiye’de kronikleşen dış ticaret açığı ile karşı karşıya kalınmıştır. 1960 ve 1979 yılları dış ticareti incelendiğinde, ihracatın ithalatı karşılama oranı, 1975 yılında % 29,6 ‘ya kadar düşmüştür. 24 Ocak 1980 kararları ile ithal ikameci sanayi politikasından, ihracata dayalı sanayi politikasına geçilmiştir. Bu kararlar dış ticarete serbestleşme sağlanmıştır. 1990’lı yıllarda Körfez Savaşı ve Türkiye’de oluşan yüksek enflasyon, 5 Nisan 1994 yılında yeni kararların alınmasına zemin oluşturmuştur. Bu dönemde TL’de devalüasyon yapılarak ihracat oranlarının artması sağlanmıştır. 2008-2018 yılları incelendiğinde, 2018 yılında 167.967.219 dolar ile Cumhuriyet tarihinin en yüksek ihracat rakamına ulaşılmıştır.

Türkiye’nin dış ticaret yapısı incelendiğinde, sırasıyla tüketim, ara mal ve sermaye malı ihraç etmektedir. İmalat sektörünün, Türkiye ihracatının büyük çoğunluğunu karşıladığının tespiti yapılmıştır. İthalat yapısı incelendiğinde ise sırasıyla hammadde, yatırım ve tüketim malları ithal etmektedir. Bu tespitler ışığında Türkiye’nin daha çok Ar-Ge çalışmalarına yer vererek, katma değeri yüksek olan, özellikle teknolojik ürünleri ihraç edebilecek konuma gelmesi gerekmektedir.

Türkiye’nin üyesi olduğu ekonomik bütünleşmeler bazından dış ticareti incelendiğinde, son 10 yıllık dönem baz alınmış ve elde edilen bulgular neticesinde en yüksek ticaret hacmimizin OECD ülkeleri ile yapıldığının sonucuna varılmıştır. Şöyle ki Türkiye’nin en çok ihracat ve ithalatının gerçekleştirdiği 20 ülkenin incelemesi yapıldığında, bu ülkeler içerisinde OECD’ye üye ülke sayısını fazla olduğu saptanmıştır. Özellikle Almanya hem ihracat hem de ithalatımızda ciddi bir ticari partnerimiz olmuştur. OECD ülkeleri ile toplam ihracatımızın ortalama %50,37’sini; ithalatımızın ise ortalama %49,61’ni gerçekleştirmekteyiz.

İkinci sırada İslam İşbirliği Teşkilatı ile yapılan dış ticareti yer almaktadır. Türkiye son 10 yılda toplam ihracatının ortalama %29,6’sını; toplam ithalatının ortalama %12,15’ni İİT üyesi ülkelerle gerçekleştirmektedir. Ekonomik bütünleşmenin başarı koşullarının incelerken, üye ülkelerin benzer gelişmişlik düzeyde olmaları konusu bu bütünleşme üyeliği bazında incelenebilir. Çünkü 57 üyeli İslam İşbirliği Teşkilatı’nda, çok farklı gelişmişlik düzeyine sahip ülkelerin varlığı söz konusudur. Alt yapı sorunu, yeterli beslenme, temiz suya erişim gibi temel insani konularda dahi sorunlar yaşayan ülkelerin varlığı, dış ticaretin gelişmesi ve istenilen düzeye ulaşması



açısından olumsuz bir hava yaratmaktadır. Bu bütünleşme üyeliğinde, Türkiye'nin en büyük ticari partneri İran'dır.

Üçüncü sırada Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ile yapılan dış ticaret yer almaktadır. Türkiye son 10 yılda toplam ihracatının %11,6; ithalatının ortalama %15,95'ni KEİT üyesi ülkelerle yapmaktadır. Birliğe üye ülkelerin gelir dağılımındaki farklılıklar, teknoloji seviyeleri ve piyasa ekonomisi koşullarını eşitsizliği gibi nedenlerle birliğin ticaret kapasitesini etkilese de; bölgeye yapılan yatırımlar KEİT'nin geleceği açısından umut vericidir.

Dördüncü sıra Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ile yapılan dış ticaret yer almaktadır. Türkiye'nin son 10 yılda toplam ihracatının ortalama %6,9'nu; ithalatının ise %5,4'nü EİT üyesi ülkelerle yapmaktadır. EİT'i başarısız olarak görmek istenmese de sahip olduğu yer altı ve yer üstü kaynakları tam olarak verimli bir biçimde değerlendirememesi ve gerçekleştirilen ticaretin beklenen performansın çok altında olduğu tespiti yapılabilir.

Son olarak Gelişen 8 ülke ile yapılan dış ticaret bulunmaktadır. Türkiye son 10 yılda ihracatının ortalama %5,8'ni ithalatının da ortalama %6,5'ni, D-8 üyesi ülkelerle yapmaktadır. Türkiye, D-8 teşkilatının lider ülkesidir. Ortak noktanın din olduğu bu bütünleşmede de ülkeler arası mesafenin uzak olması sebebiyle istenilen dış ticaret hacmi yakalanmasa da uluslararası platformda, siyasete ve dengelere nüfuz edebilecek güçte bir yapılanmadır.

## KAYNAKLAR

- Acar, Y.(1995). *Tarihsel açıdan Türkiye ekonomisi ve izlenen iktisadi politikalar (1923- 1963)*. III. Baskı, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Ahmed, Z. ve Ugurel. I. (1998). The islamic capital market: is it economically and politically justifiable?.*Humanomics*, 14 (4), 79-117.
- Akgül, M. S. (2013). *Türkiye'nin İslam işbirliği teşkilatı ile ilişkileri ve ticari potansiyeli: çekim modeli yaklaşımı*. Yayınlanmamış Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Ankara.
- Aksoy B. ve Coşkun M. (2004). Türkiye'nin yakın dönem dış ticaretindeki değişmeler. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24 (3), 397-415.
- Aktaş, C. (2010). Türkiye'de reel döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişkinin var tekniği ile analizi. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Dergisi*, 6 (11), 123-140.
- Alagöz, M. ve Ceylan, O. (2015). Dünya ticaretinde tarife dışı engeller: 2008 krizi sonrasında yaşanan gelişmeler. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (30), 59-85.
- Aldemir, Ş. (2005). *Türkiye'de döviz kuru ile dış ticaret fiyatları arasındaki yansıma etkisi analizi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Alkın, E. (2003). Uluslararası ticaret ve finansman. *İktisada Giriş*(ss. 431-453). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Yayını.
- Aloğlu, S. (1993). Gümrük birliği eşliğinde Türkiye, *Görüş Dergisi*, (10), 26-32.
- Arat, K. (2003). *Türkiye'de optimum döviz kuru rejimi seçimi ve döviz kurlarından fiyatlara geçiş etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Ardıç, O. ve Yılmaz, P. (2002). *Para banka uluslararası iktisat Türkiye ekonomisi*. 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık A.Ş.
- Ariff, M. (1998). Proliferation of regional groupings: policy options for the OIC. *Journal of Economic Cooperation Among Islamic Countries*, 19(1-2), 15-29.

- Bakkalcı, A. C. (2000). Avrupa birliği ile Türkiye arasında gerçekleştirilen gümrük birliği'nin kaynak dağılımı üzerine etkileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17 (2), 39-53.
- Balassa, B. (1961). *The Theory of Economic Integration*, Irwin, Homewood, Illinois.  
[Akt: Türkçü, A. (2009). *İktisadi birleşmelerin dış ticaret üzerine etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İstanbul].
- Balkanlı, A. O. (2002). Küresel ekonominin belirleyici faktörleri zerine. *Uludağ Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XXI (1), 13-26.
- Balkır, C. ve Demirci, M. (1989). *Uluslararası ekonomik bütünleşme ve Avrupa topluluğu*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Balwin, R. (2008). *The development and testing of heckscher-ohlintrademodels: a review*. England: The MIT Press.
- Başkaya, F. (2004). *Devletçilikten 24 ocak kararlarına Türkiye ekonomisinde iki bunalım dönemi*. 2. Baskı, Ankara: Özgür niversite Yayınları.
- Batbaylı, ř., Erkan, B. (2017). Karadeniz ekonomik işbirliği rgt (KEİ) yesi ülkelerin küresel pazarlardaki karşılaştırmalı stnlkleri. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*. 5 (zel Sayı), 31-49.
- Bayraktar, A. (2010). Ekonomik işbirliği ve kalkınma rgt. *Biyoloji Bilimleri Araştırma Dergisi*, 3 (2), 5-8.
- Bayraktutan, Y. (2003). Bilgi ve uluslararası ticaret teorileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4 (2), 175-186.
- Berksoy, T. ve Işık, A. K. (2004). *Avrupa birliği üzerine yazılar*. İstanbul:, SPK Yayını No: 177.
- Bilgili, Y. (2013). *Karşılaştırmalı iktisat okulları*. Bursa: 4T Yayınları.
- Can Aktan, C. ve şen, H. (1999). *Globalleşme, ekonomik kriz ve Türkiye*. Ankara: TOSYÖV Yayınları No: 15.
- Canbek, ř. (2006). *Küreselleşme sürecinde bölgesel örgütlenmelere bir örnek: körfez işbirliği konseyi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

- Celasun, M. (2002). 2001 krizi öncesi ve sonrası: makroekonomik ve mali bir değerlendirme. <http://content.csbs.utah.edu/~ehrbar/erc2002/pdf/i053.pdf>, [Erişim Tarihi: 18.12.20188].
- Çak, D. ve Çak, M. (2007). *Gümrük birliğinin getirdikleri ve götürdükleri: dış ticaret vergileri ve ihracat analizi*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 68.
- Çakmak, A.O. (2006). Türkiye ile Almanya, İtalya,Fransa ve İngiltere arasındaki imalat endüstrisinde endüstri içi ticaretin yapısı: 1991-2004. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (1), 30-47.
- Çakmak, H. (2005). *Avrupa birliği Türkiye ilişkileri*. Ankara: Platin Yayınları.
- Çınar, H. (1993). *Karadeniz ekonomik işbirliği*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, Mali ve Hukuki Tedbirler Dairesi, Koordinasyon Genel Müdürlüğü.
- Çiftçi, Ö. (2001). *Serbest ticaret antlaşmaları ve Türkiye'nin dış ticareti üzerine etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Çimen, A. (1996). *GB ve AT-Türkiye ilişkileri*. Ankara: T. C. Merkez Bankası Yayınları.
- Çoban, Y. (2014). *Türkiye ekonomisi*. 4. Baskı, İstanbul: İkinci Sayfa Yayınevi.
- Çulha, H. (2009). *Dünya ticaretinde korumacı politikalar ve Türkiye dış ticaretine etkileri*, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi. Ankara: T.C Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı.
- Dartan, M., Hatipoğlu F. ve Dikkaya, M. (2002). *ECO bölgesi: uluslararası aktörlerin rolü ve türkiye*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Yayınları.
- Dedeoğlu, B. (2001). *Avrupa birliğinin bütünleşme süreci ı: tarihsel birikimler, düinden bugüne Avrupa birliği*. İstanbul: Boyut Kitapları.
- Demir, İ. (2008). OPEC: güçlü bir kartel?..*Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (18), 231-246.
- Demircioğlu, M. (2009). *Döviz kuru politikaları ve dış ticaret 1980 sonrası Türkiye örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Demirel, V. (1985). *Ekonomik bütünleşmenin politik harmonizasyonu, gümrük birlikleri teori ve tatbikati*. Ankara: Araştırma Planlama Koordinasyon Kurulu Yayınları.
- Dinler, Z. (2005). *Mikro ekonomi*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Dinler, Z. (2013). *İktisada giriş*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- DPT. (1995). *Küreselleşme, bölgesel entegrasyonlar ve Türkiye (değerlendirme raporu)*. Ankara: T.C. DPT Müsteşarlığı Yayın No: 2374.
- DPT. (2008). *Temel ekonomik ve sosyal göstergeler*. Ankara.
- Dumlupınar, Ü. (2008). *Dış ticaretin ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi: 1981-2005 Türkiye üzerine bir uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kütahya.
- Duong, T. P. (2016). *Asean: bir bölgesel aktör olarak ekonomik ve politik etkinliğin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Dura, C. (1999). Türkiye ve Avrupa birliği ilişkileri: 36 yılın bilançosu (1963-1999). *Maliye Dergisi*, (131), 3-24.
- Dura, C. (2009). Yeni dış ticaret teorileri: genel bir bakış (I), [www.cihandura.com](http://www.cihandura.com), [Erişim Tarihi:05.01.2019].
- Dura, C. ve Atik H. (2003). *Avrupa birliği gümrük birliği ve Türkiye*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Dura, C. ve Atik, H. (2007). *Avrupa birliği, gümrük birliği ve Türkiye*. Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara: Nobel Yayınları.
- Dücan, E. (2015). *Gelişmekte olan ülkelerin yakın komşularıyla dış ticaret hacminin doğrudan yabancı yatırımlar üzerine etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Dülgeroğlu, E. (1997). *Kalkınma ekonomisi*. Üçüncü Baskı, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları No: 14.
- Edizdoğan, N. ve Çelikkaya, A. (2010). *Vergilerin ekonomik analizi*. Bursa: Dora Yayınları.

- Eker, M. (1993). *Çok taraflı ticaret sistemi, yeni korumacılık ve Türkiye*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı İktisadi Planlama Genel Müdürlüğü Yayını.
- Elekdağ, Ş. (1994). *Karadeniz ekonomik işbirliği, yeni dünya düzeni ve Türkiye*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Erdem, E., Ulucak, R. (2014). Avrupa Birliği'nde parasal süreç ve euro krizi. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XXXIII (1), 19-42.
- Eroğlu, Ö. (2012). *Türkiye ekonomisi*. Bursa: Bilim Kitabevi.
- Eroğlu, Z. (2006). *Gelişmekte olan ülkeler arasında ekonomik entegrasyon örneği: ECO örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Ersungur, Ş, M. ve Doru, Ö. (2014). Türkiye'de dış ticaret ve ekonomik kalkınma ilişkisinin ekonometrik analizi: 1980-2010. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28 (3), 225-240.
- Ertürk, E. (1997). *Ekonomik entegrasyon teorisi ve Türkiye'nin içinde bulunduğu entegrasyonlar*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Ertürk, E. (2002). *Uluslararası iktisadi birleşmeler*. Geliştirilmiş 3. Basım, Bursa: Vipaş A.Ş.
- Ertürk, E. (2006). *Uluslararası iktisadi birleşmeler: teori ve Türkiye'nin içinde bulunduğu iktisadi birleşme hareketleri*. 4. Basım, İstanbul: Alfa AktüelYayıncılık.
- Ertürk, E. (2010). *Uluslararası iktisat*. İstanbul: Alfa Yayınevi.
- Gökçen, A. M. (1998). Cumhuriyet döneminde iktisadi gelişme. *Yeni Türkiye Dergisi*, (23-24), 3255-3269.
- Grayson, G. W. (1995). *The north american free trade agreement: regional community and the new world*. USA: Lanham University Press of America.
- Güllü, İ. (2014). AB-ABD serbest ticaret anlaşması süresine türkiye-ab gümrük birliği anlaşması özelinde bir bakış. *Bilgi Strateji*, 6 (11), 89-107.

- Gültekin, S. (2005). *Dünya ticaret örgütü kapsamında tarım ürünleri ve türkiye*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Gültekin, S. (2011). Küreselleşme çağında dış ticarete rekabet için kümelenme stratejisi: Türkiye'nin tarım kümelenmesi gerekliliği. *Kocaeli Üniversitesi SBE Dergisi*, 22 (2), 29-40.
- Güngör, B. (2000). Türkiye ile Türk cumhuriyetleri arasındaki ekonomik entegrasyonların olabilirlik etüdü. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, (5-6), <http://www.academical.org/dergisi/makale/s.6yenitur.cum.htm>, [Erişim Tarihi: 05.02.2019].
- Güran, N. ve Aktürk, İ. (1995). *Uluslararası iktisadi kuruluşlar*. İzmir: Karınca Matbaa.
- Gürsoy, Y. (2012). *Dış ticaret işlemleri yönetimi*. Güncelleştirilmiş 7. Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi.
- Halıcıoğlu, F. (1996). *Ekonomik entegrasyonların etkileri ve ölçme yöntemleri: türkiye-ab ve alternatifleri için uygulamalar*. Yayınlanmamış Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Haller, H. H. ve Yannis, M. L. (2001). Propaedeutics of strategic theories of economic integration. *Economic Letters*, 70 (2), 215-221.
- Hashmi, M. A. (2017). A critical analysis of mercosur countries' trade relationships with the united states and china. *International Business Research*, 10 (1) Published by Canadian Center of Science and Education.
- Hatıplı, M. (2012). Türkiye-ab gümrük birliği antlaşması ve antlaşmanın türkiye ekonomisine etkileri. <http://www.akademikbakis.org/eskisine/29/14.pdf>, [Erişim tarihi: 19.12.2018].
- Hepektan, E. ve Çınar, S. (2011). Küreselleşmenin ekonomik entegrasyon üzerine etkileri. *International Conference on Eurasian Economies*(ss. 68-77), Bishkek-Kyrgyzstan.

- Hepektan, E. ve Karakayalı, H. (2009). 1980-2008 döneminde türkiye'nin dış ticaret hadlerinin analizi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (2), 181-210.
- Holden, M. (2003). Stages of economic integration: from autarky to economic union. <http://dsp-psd.pwgsc.gc.ca/Collection-R/LoPBdP/EBE/prb0249-e.pdf>, [Erişim tarihi:25.12.2018].
- İncekara, A. (1995). *Globalleşme ve bölgeselleşme sürecinde nafta ve etkileri*. İstanbul: İTO Yayınları No: 1995-14.
- İyibozkurt, E. (1995). *Uluslararası iktisat teorisi*. 3. Basım, Bursa: Ezgi Kitapevi.
- Karaçor, Z. ve Gerçekler, M. (2010). Reel döviz kuru ve dış ticaret ilişkisi: türkiye örneği (2002-2010). *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, s. 289-311.
- Karlık, R. (1996). *Uluslararası ekonomi*. 4. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayın.
- Karlık, R. S. (2003). *Uluslararası ekonomi teori ve politika*. 7. Basım, İstanbul: Beta Yayın Dağıtım A.Ş.
- Karlık, R. S. (2007). *Avrupa birliği ve Türkiye*. 9. Baskı, Ankara: Birlik Matbaası.
- Karlık, R. S. (2009). *Uluslararası ekonomi (teori-politika)*. Gözden Geçirilmiş 10. Basım, İstanbul: Beta Basım Yayınları.
- Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (2005). *Türkiye ekonomisi*. 17. Basım, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Keskingöz, H. (2018). Türkiye için gümrük birliği'ne alternatif bir pazar: İslam işbirliği teşkilatı. *Journal of History Culture and Art Research*, 7 (1), 710-732.
- Kılıç, C. (2006). *Türkiye'nin AvrupaBirliği'ne uyum sürecinde dış ticaret politikası*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Kindleberger, C. P. (1970). *Uluslararası iktisat*. (N. Serin, Çev.), Ankara: Doğan Yayınevi.
- Koçtürk, M. ve Gölalan, M. (2010). 1923-1950 Türkiye ekonomisinin yapısal analizi. *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik*, 45 (2) 48-65.



- Koparal, C. (2004). *Uluslararası işletmecilik*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1576.
- Krugman, P. (1980). Scale economies, product differentiation, and pattern of trade. *The American Economic Review*, 70 (5), 950-959.
- Krugman, P. (1983). New theories of trade among industrial countries. *American Economic Review*. 73(2), 343-47.
- Krugman, P. ve Obstfeld, M. (2003). *International economics: theory and policy*. Sixth Edition, Worldbank: Addison Wesley World Student Series, WP Nu: 4.
- Kundak, S. (2015). *Türkiye’de imalat sanayinin ithalata bağımlılığının analizi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Kutlu, R. (2003). *Gümrük birliğinin türk dış ticareti üzerine etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Küçükahmetoğlu, O., Çeştepe, H. ve Tüylüoğlu, Ş. (2007). *Ekonomik entegrasyon: küresel ve bölgesel yaklaşım*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Laçiner, S.( 2003). Latin Amerika’da bölgesel bütünleşme girişimleri: Avrasya dosyası. *Enerji Özel*, 9 (1), 299-325.
- Levis, S. W. ve Driver, R. (1998). *Real exchange rates for year 2000 policy analyses in international economics*, England: Institute for International Economics.
- Machlup, F. (1979). *A history of thought on economic integration*. London: Macmillan. [Akt: Tahsin, E. (2007). *Ekonomik entegrasyon teorisi çerçevesinde ab ve latin amerika entegrasyonlarının karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul].
- Manisalı, E. (1971). *Uluslararası ekonomi gümrük birlikleri ve dinamik bütünleşme teorisi*. İstanbul: İ.Ü.İ.F. Yayını No: 229.
- McConnell. C. R., Stanley L. B., Sean M. F. ve Randy G. (2012). *Economics. principles, problems and policies*. New York: Mc Graw-Hill/Irwin Press.
- Melemen, P. (2016). *Uygulamalı uluslararası ticaret işlemleri*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.

- Mıstaçoğlu, T. (2010). *Ekonomik bütünleşmenin doğrudan yabancı sermaye üzerine etkisi: seçilmiş bölgesel bütünleşme örnekleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Mujezinoviç, M. (2006). *Avrupa birliğinde ekonomik bütünleşme aşamaları ve üye ülkelerin dış ticaretine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Neary, J. P. (2009). Putting the new into new trade theory: paul krugman's nobel memorial prize in economics. *The Scandinavian Journal of Economics*, 111(2), 217-250.
- Oğuz, S. (2017). *Dış ticaret hadleri ile ekonomik büyüme ilişkisi: türkiye örneği, david ricardo ve karşılaştırmalı üstünlükler teorisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Oran, B. (2006). *Türk dış politikası: kurtuluş savaşından bugüne olgular, belgeler ve yorumlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öner, S. (2009). *Döviz kuru-enflasyon etkileşimi ve para politikası üzerindeki etkileri: Türkiye örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özatay, F. (2011). *Parasal iktisat, kuram ve politika*, 2. Baskı, Ankara: Efil Yayınları.
- Özcan, H. A. (1998). Düünden bugüne dış ticaretimizdeki gelişmeler. *Dış Ticaret Dergisi*, (Özel Sayı), 41-76.
- Özçelik, Ö. ve Tuncer, G. (2007). Atatürk dönemi ekonomi politikaları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (1), 253-266.
- Özdemir Ü., Yiğit, G. ve Oral, M. (2016). Cumhuriyette günümüze ekonomi politikaları bağlamında Türk dış ticaretinin gelişimi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, (35), 149-174.
- Özdemir, H. (1997). *Pazarların globalleşmesi sürecinde yeni korumacılık akımı ve gümrük birliği*. İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayını.
- Özel, H. A. (2012). Ticari serbestleşmenin teorik temelleri ve yeni ticari serbestleşme teorileri. *Kırıkkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1 (1), 1-30.
- Özer, I. (2007). Optimum para alanları teorisi. *Sosyo Ekonomi*, 1, 77-98.

- Özertan, G. (2013). Türkiye tarım sektöründe yapısal dönüşüm ve teknoloji kullanımının rolü. *Ders Notu*, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Özsoylu, A. F. (2011). *Türkiye ekonomisi tarihsel gelişim*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Öztürk, E. B. (2018). Türkiye ve dünya ticareti içerisinde islam işbirliği teşkilatının yeri ve önemi. *Sakarya İktisat Dergisi*, 7 (3), 40-53.
- Öztürk, N. (2012). *Dış ticaret: kuram politika uygulamaları*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Parasız, İ. ve Nazım, E. (2013). *Uluslararası iktisat: yeni yönelimler*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Parsıoğlu, M. S. (2017). *1980 sonrası küreselleşmenin Türkiye'nin dış ticaret yapısına etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Paya, M. (2001). *Makro iktisat*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Pehlivan G. G. (2013). *Avrupa Birliği'nde ekonomik entegrasyonun büyüme etkisi: türkiye eksenli bir analiz*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Raimı, L. ve Mobolaji, H. I. (2008). Imperative of economic integration among muslim countries: lessons from european globalisation. *Humanomics*, 24, 130-145.
- Robson, P. (1998). *The economics of international integration*. Fourth Edition, New York: Routledge.
- Saatçioğlu, C. ve Karaca, O. (2004). Döviz kuru belirsizliğinin ihracata etkisi: türkiye örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5 (2), 183-195.
- Saatçioğlu, C., Kutlu, R. (2004). Türkiye'nin dış ticaret yapısı üzerine bir uygulama (1993-2002). *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (7), 141-155.
- Sabır, H. (2003). Atatürk'ün iktisat zihniyeti. *Dış Ticaret Dergisi*, (28), 77-92.
- Saçık, Y.S. (2009). Dış ticaret politikası ve ekonomik büyüme ilişkisi: teorik açıdan inceleme. *KMÜ İİBF Dergisi*, (16), 162-171.

- Salvatore, D. (2004). International trade and economic development. *Institutions and Economic Development*, 6, 543-551.
- Sandık, C. (2003). Gümrük birliği ve Türkiye. *Ekonomi*, (5), 151-174.
- Sandıklı, A. (2008). *Atatürk'ün dış politika stratejisi ve avrupa birliği*. 1. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ.
- Sarı, A. (2005). Bölgelerarası ekonomik entegrasyonlar ve Türkiye'nin ödemeler bilançosuna etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 10, (1), 117-130.
- Savrul, B., Özel, H. A. ve Kılıç, C. (2013). Osmanlı'nın son döneminden günümüze Türkiye'de dış ticaretin gelişimi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8 (1), 55-78.
- Selen, D. (2009). *Tüm yönleriyle gümrük işlemleri*. Bursa: Ekin Kitapevi.
- Serin N. (1971). *Kalkınma ve dış ticaret*. Ankara: SBF Yayını No: 30.
- Seyidoğlu, H. (2001). *Uluslararası iktisat teori politika ve uygulama*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası iktisat teori politika ve uygulama*. Geliştirilmiş 15. Baskı, İstanbul: Güzem Can Yayınları No: 20.
- Seyidoğlu, H. (2005). *Uluslararası iktisat*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayın No: 1647.
- Seyidoğlu, H. (2009). *Uluslararası iktisat*. İstanbul: Güzem Yayınları No: 24.
- Seyidoğlu, H. (2013). *Uluslararası ticaret*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2923.
- Slomon, J. (2004). *İktisat (makro)*. (A. Çakmak, Çev.), İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.
- Sorhun, E. (2013). Türkiye'nin eksik dış ticareti, ticari potansiyeli ve yeni fırsatlar. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28 (1), 25-47.

- Subaşat, T. (2003). What does the heckscher-ohlin model contribute to international trade theory? a critical assessment. *Review of Radical Political Economics*, 35(2), 148-165.
- şahin, H. (2006). *Türkiye ekonomisi*. 8. Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- şahin, S. (2012). *Türkiye'nin öncülük ettiği ekonomik birleşmeler kei, eco ve d-8 örneklere*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- şahinöz, A. (2001). *Türkiye ekonomisi: sektörel analiz*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- şanlı, B. (2008). Ekonomik entegrasyon teorisi çerçevesinde AvrasyaBirliği'nin olabilirliği. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 22 (1), 13-30.
- şanlı, F. B. (2004). Küreselleşme ve entegrasyonlar. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, ss. 160-166.
- şen, A. (2005). Bölgesel entegrasyonlar ve ekonomik performans: eko projesi. Türkiye ve türk cumhuriyetler. *Avrasya Etütleri*, Ankara: AB Ofset Basım.
- Tarı, R. ve Yıldırım, Ç. D. (2009). Döviz kuru belirsizliğinin ihracata etkisi: Türkiye için bir uygulama. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 16 (2), 95-105.
- TCBM (2015). Reel efektif döviz kuru endekslerine ilişkin yöntemsel açıklama. <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/d63eb7a3-63e3-47f8-985d-0770eba69a11/YontemselAciklama.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=d63eb7a3-63e3-47f8-985d-0770eba69a11>, [Erişim Tarihi: 08.01.2019].
- Tekeli, İ. (2010). *Sanayi toplumu için sanayi yazıları*. İstanbul: Tarih Yurt Vakfı Yayınları.
- Tofige, H. (2015). *Uluslararası ilişkilerde OPEC'in petrol politikası*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Bakü.
- Töre, N. (1995). *Ekonomik bütünleşme kuramı. Avrupa birliği el kitabı*, Ankara: TC Merkez Bankası Yayını, ss. 21-29.
- Ulu, C. ve Aracı, C. (2012). *Türkiye'de dış ticaret lojistik süreçleri: rekabet ve maliyet unsurları*. TÜSİAD Mart 2012, Yayın No: TÜSİAD/2012-03/526.

- Uludağ, İ. ve Arıcan, E. (2003). *Türkiye ekonomisi teori, politika, uygulama*. İstanbul: Der Yayınları.
- Uyar, S. (2001). Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri. *Dış Ticaret Dergisi*, (20), 43-51.
- Ünal, S. (2011). *Karadeniz ekonomik işbirliği teşkilatı ve Türkiye'nin üye ülkelere ihracatına etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Ünsal, M. E. (2005). *Uluslararası iktisat: teori, politika ve açık ekonomi makro iktisadi*. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Varan, B. (2010). *Avrupa para birliği, Euro ve Türkiye ekonomisine etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE İktisat Bölümü, İstanbul.
- Walther, T. (1997). *The world economy*. USA: John Wiley&Sons Inc.
- Yalçınkaya, A. (2017). Kuruluşundan günümüze Karadeniz ekonomik işbirliği örgütü. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 5 (Özel Sayı), 1-16.
- Yanar, R. (2011). *Türkiye'nin Suriye, Lübnan ve Ürdün ile ekonomik entegrasyonu*. Ankara: Stratejik Düşünce Enstitüsü Yayını.
- Yentürk, N. (2005). *Körlerin yürüyüşü*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yıldırım, K., Karaman, D. ve Taşdemir, M. (2013). *Makro ekonomi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yiğit, M. (2003). *Ekonomik bütünleşme*. İstanbul: Beta Basım A.Ş..
- Yücel, F. (2006). Dış ticaretin belirleyicileri üzerine teorik bir yaklaşım. *Sosyoekonomi*, (2), 47-68.
- Yüksel, E. ve Sarıdoğan, E. (2011). Uluslararası ticaret teorileri ve Paul R. Krugman'ın katkıları. *Öneri*, (35), 199-206.
- Yükseler, Z. ve Ercan, T. (2006). *Türkiye'nin üretim ve dış ticaret yapısında dönüşüm: küresel yönelimler ve yansımalar*. İstanbul: Ekonomik Araştırma Forumu Çalışma Raporları Serisi.

## İnternet Kaynakları

[http://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu-kei\\_tr.mfa](http://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu-kei_tr.mfa), [Erişim Tarihi: 11.02.2019].

[http://www.mfa.gov.tr/iktisadi-isbirligi\\_ve-gelisme-teskilati-oecd\\_tr.mfa](http://www.mfa.gov.tr/iktisadi-isbirligi_ve-gelisme-teskilati-oecd_tr.mfa), [Erişim Tarihi: 13.02.2019].

[http://www.mfa.gov.tr/gelisen-sekiz-ulke-d-8\\_tr.mfa](http://www.mfa.gov.tr/gelisen-sekiz-ulke-d-8_tr.mfa), [Erişim Tarihi: 13.02.2019].

<http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>, [Erişim Tarihi:13.02.2019].

<https://www.ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/cok-tarafli-ve-bolgesel-iliskiler/cok-tarafli-iliskiler/iktisadi-isbirligi-ve-kalkinma-teskilati-oecd>, [Erişim Tarihi: 05.04.2019].

<http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupw/ues-7/serbestticaretanlasma.htm> [Erişim Tarihi: 10.02.2019].

[http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupw/ues\\_7/serbestticaretanlasma.htm](http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupw/ues_7/serbestticaretanlasma.htm), [Erişim Tarihi: 14.02.2018]

<http://www.mfa.gov.tr/asya-pasifik-ekonomik-isbirligi-forumu.tr.mfa>, [Erişim Tarihi: 08.02.2019].

<http://www.ab.gov.tr/index.php?p=109&l=1>, [Erişim Tarihi: 06.02.2019].

<http://www.ab.gov.tr/index.php?p=109&l=1>, [Erişim Tarihi: 06.02.2019].

<http://politikaakademisi.org/2013/02/02/mercosour>, [Erişim Tarihi: 09.02.2019].

[www.mevzuatdergisi.com](http://www.mevzuatdergisi.com), 2019, [Erişim Tarihi: 05.01.2019].

[www.dpt.gov.tr](http://www.dpt.gov.tr). [Erişim Tarihi: 06.01.2019].

[www.ab.gov.tr](http://www.ab.gov.tr), [Erişim Tarihi: 10.02.2019].

<https://www.ticaret.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 05.04.2019].

## TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Ekonomik Bütünleşme Aşamaları .....	25
Tablo 2. Bir İşçinin Bir Günde Üretebileceği Mallar .....	52
Tablo 3. 1923-1929 Yılları Arası Dış Ticaret Verileri (Değer: Bin \$) .....	71
Tablo 4. 1930-1945 Yılları Arası Dış Ticaret Verileri (Değer: Bin \$) .....	72
Tablo 5. 1946-1960 Yılları Arası Dış Ticaret Verileri (Değer: Bin \$) .....	73
Tablo 6. 1960-1979 Yılları Arası Dış Ticaret Verileri (Değer: Bin \$) .....	74
Tablo 7. 1980-1995 Yılları Arası Dış Ticaret Verileri (Değer: Bin \$) .....	76
Tablo 8. 1996-2008 Yılları Arası Dış Ticaret Verileri (Değer: Bin \$) .....	77
Tablo 9. 2009-2018 Yılları Arası Dış Ticaret Verileri (Değer: Bin \$) .....	79
Tablo 10. Türkiye'nin İhracatının Sektörel Dağılımı: 2008-2018 (Değer: Bin \$).....	83
Tablo 11. Türkiye'nin En Çok İhracat Yapığı 20 Ülke (%) .....	84
Tablo 12. Türkiye'nin İthalatının Sektörel Dağılımı: 2008-2018 (Değer: Bin \$).....	88
Tablo 13. Türkiye'nin En Çok İthalat Yapığı 20 Ülke (%) .....	89
Tablo 14. Türkiye'nin KEİT ile Toplam İhracatı: 2009- 2018 Yılları (Bin Dolar).....	91
Tablo 15. Türkiye'nin KEİT İle İhracatının Toplam İhracat İçerisindeki Payı .....	91
Tablo 16. Türkiye'nin KEİT İle Toplam İthalatı: 2009-2018 Yılları (Bin Dolar).....	92
Tablo 17. Türkiye'nin KEİT İle İthalatının Toplam İthalat İçerisindeki Payı.....	92
Tablo 18. Türkiye'nin EİT İle Toplam İhracatı: 2009-2018 Yılları (Bin Dolar).....	93
Tablo 19. Türkiye'nin EİT İle İhracatının Toplam İhracat İçerisindeki Payı .....	93
Tablo 20. Türkiye'nin EİT İle Toplam İthalatı: 2009-2018 Yılları (Bin Dolar).....	94
Tablo 21. Türkiye'nin EİT İle İthalatının Toplam İthalat İçerisindeki Payı.....	94
Tablo 22. Türkiye'nin İİT İle Toplam İhracatı: 2009- 2018 Yılları (Bin Dolar).....	95
Tablo 23. Türkiye'nin İİT İle İhracatının Toplam İhracat İçerisindeki Payı .....	96
Tablo 24. Türkiye'nin İİT İle Toplam İthalatı: 2009-2018 Yılları (Bin Dolar).....	96
Tablo 25. Türkiye'nin İİT İthalatının Toplam İthalat İçerisindeki Payı .....	97



Tablo 26. Türkiye'nin OECD İle Toplam İhracatı: 2009- 2018 Yılları (Bin Dolar) .....	98
Tablo 27. Türkiye'nin OECD İle İhracatının Toplam İhracat İçerisindeki Payı .....	98
Tablo 28. Türkiye'nin OECD İle Toplam İthalatı: 2009-2018 Yılları (Bin Dolar).....	99
Tablo 29. Türkiye'nin OECD'e İthalatının Toplam İthalat İçerisindeki Payı .....	99
Tablo 30. Türkiye'nin D-8 İle Toplam İhracatı: 2009- 2018 Yılları (Bin Dolar).....	100
Tablo 31. Türkiye'nin D-8 İle İhracatının Toplam İhracat İçerisindeki Payı .....	100
Tablo 32. Türkiye'nin D-8 İle Toplam İthalatı: 2009- 2018 Yılları (Bin Dolar).....	101
Tablo 33. Türkiye'nin D-8 İle İthalatının Toplam İthalat İçerisindeki Payı.....	101



## ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1. Türkiye'nin Mal Gruplarına Göre İhracatı: 1998-2018..... 82
- Şekil 2. Türkiye'nin Mal Gruplarına Göre İthalatı: 1998-2018..... 86



## ÖZGEÇMİŞ

1987 Kastamonu doğumlu Seda YAYLACIOĞLU, ilk ve orta öğrenimini Kastamonu ilinde tamamladı. Lisans eğitimini için Kayseri Erciyes Üniversitesi İktisat bölümünü 2011 yılında tamamladı. Kastamonu Şenpazar ilçesinde PTT Merkez Müdürlüğü'nde Müdür V. olarak çalışmaktadır.

